

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

ΠΜΣ: Πολιτική επιστήμη και Κοινωνιολογία

*Διπλωματική εργασία: «Το σώμα στα κείμενα του Michel Foucault:
βιοπολιτική, ανατομοπολιτική και υλικότητες»*

Δανάη Σαραντοπούλου, Α.Μ:20512

Τριμελής επιτροπή:

Κύρκος Δοξιάδης, Καθηγητής ΠΕΔΔ, ΕΚΠΑ (επιβλέπων)

Δήμητρα Μακρυνιώτη, Καθηγήτρια, ΤΕΑΠΗ, ΕΚΠΑ

Γεράσιμος Κουζέλης, Καθηγητής, ΠΕΔΔ, ΕΚΠΑ

Αθήνα, 2022

Ευχαριστίες

Η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε κάτω από μεγάλες δυσκολίες, συναισθηματικές και εξωτερικές και ένα κομμάτι της είναι αποτέλεσμα της στήριξης των ανθρώπων μου, γι' αυτό και νιώθω την ανάγκη να τους ευχαριστήσω από καρδιάς: την οικογένειά μου, την μαμά μου Όλγα, την αδερφή μου Ανδρομάχη, τον σύντροφό μου Μιχάλη, τον γαμπρό- αδερφό μου Παναγιώτη και την ανιψιά μου Έλια, που ήταν εκεί σε όλες τις στιγμές αυτού του εξαμήνου, στις καλές και κακές και τους χρωστάω το ήθος μου, την κατανόηση και το αίσθημα αλληλεγγύης, που έχουν γίνει για εμένα αρχές ζωής. Χρωστάω, επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ στις φίλες και τους φίλους μου, τη Χριστίνα, την Άννα, την Καλυψώ, το Μίμη, το Γιώργο, το Θανάση αλλά και την Ελπίδα, που ανέχτηκαν την πίεση και την γκρίνια μου και με βοηθούσαν να ξυπνάω την επόμενη μέρα με περισσότερη όρεξη αλλά και στους συνοδοιπόρους μου σε αυτό το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα, την Ιλιρίντα, το Μάνο, τον Παναγιώτη και τον Κωνσταντίνο, που χωρίς εκείνους αυτά τα δύο χρόνια δεν θα είχαν κυλήσει τόσο γρήγορα και ευχάριστα. Θέλω να ευχαριστώ από καρδιάς και τον Νίκο Παναγιωτόπουλο, που μου άνοιξε την πόρτα της κοινωνιολογίας και στέκεται πραγματικός μέντορας, μαθαίνοντας με κάθε μέρα όλο και περισσότερα για την επιστήμη και τη ζωή. Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω την μικρή αυτή μελέτη στον μπαμπά μου, που δεν είναι εδώ να τη διαβάσει αλλά χρωστάω ένα μεγάλο μέρος του τρόπου που σκέφτομαι και του κεφαλαίου που με οδήγησε σήμερα να παλεύω για την απόκτηση της επιστημονικής γνώσης στις βαθιές μας συζητήσεις.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	4
1. Σώμα- είδος και σώμα- μηχανή: ανατομοπολιτική και βιοπολιτική επένδυση του σώματος υπό το πρίσμα μιας νέας εξουσίας	5
1.1. Η εμφάνιση της βιοεξουσίας μέσω του βιολογικοανατομικού ελέγχου	6
1.2. Μια νέα παραγωγική εξουσία διαμόρφωσης του υποκειμένου	8
1.3. Μηχανισμοί επιτήρησης, παραγωγής και πειθαρχίας.....	12
2. Το σώμα ως πεδίο άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας, μέσω ανατομικών και βιολογικών πρακτικών επιτήρησης	17
2.1. Από το σωματικό βασανιστήριο στο σωφρονισμό	17
2.2. Η είσοδος της (ψυχ)ιατρικής στην ποινική διαδικασία και η μετατόπιση από την πράξη στο υποκείμενο	26
2.3. Το πειθαρχημένο σώμα.....	32
3. Η σεξουαλικότητα ως πεδίο διαμόρφωσης του σώματος και χώρος άσκησης της βιοεξουσίας.....	37
3.1. Η εμφάνιση της ανωμαλίας και η εγκαθίδρυση ενός βιοϊατρικού λόγου κανονικότητας.....	38
3.2. Η θρησκευτική ομολογία ως μέθοδος σωματοποίησης της σεξουαλικής επιτήρησης.....	43
3.3. Η έκρηξη των λόγων γύρω από το σεξ ως εργαλείο κατασκευής σεξουαλικής γνώσης και αλήθειας.....	49
3.4. Το σώμα του αυνανιζόμενου παιδιού ως πεδίο εφαρμογής του λεπτού ελέγχου της ανατομο- βιοπολιτικής.....	54
Επίλογος.....	63
Βιβλιογραφία	66

Εισαγωγή

Το σώμα μαθαίνει, γίνεται δέκτης γνώσης, η οποία παράγεται συχνά από τις ίδιες τις δικές του λειτουργίες, είναι αποτέλεσμα συνένωσης πολλαπλών πειθαρχιών και εφαρμογών πλεγμάτων γνώσης και πεδίο άσκησης της εξουσίας, των πολλαπλών της μορφών, εγγράφει τις πληροφορίες και τις σωματοποιεί μέσω των δεκάδων μηχανισμών που διεισδύουν σ' αυτό, με στόχο τη διαμόρφωσή του ως αποτελεσματικό παραγωγικό σύνολο. Εντός του σώματος εφαρμόζονται οι διάφορες τεχνικές εξουσίας, απαραίτητες για την επίτευξη της μέγιστης χρησιμότητας, ως κομμάτια μιας πολιτικής τεχνολογίας αλλά και του ευρύτερου πλαισίου των εξουσιαστικών σχέσεων που επιφέρουν διάφορες αλλαγές, οι οποίες αποβλέπουν σε μια μεστή βιολογική και ανατομική σωματική επένδυση. Παρακάτω, θα αναλυθούν δύο πεδία άσκησης εξουσίας επί των σωμάτων, εκείνο της πειθαρχίας, που κατασκευάζει πειθήνια σώματα, μέσω ελεγκτικών πρακτικών, όπως η ποινή, από την εποχή της βασάνου μέχρι και τον σωφρονισμό, κι εκείνο της σεξουαλικότητας, ως συστήματα και ανωμαλίες, που κατασκευάζονται εντός ενός αυστηρού βιοϊατρικού λόγου που δομεί τη ζωή. Όλα ως μέρη μιας βιοεξουσίας, είτε ως ανατομοπολιτικής είτε ως βιοπολιτικής, που στοχεύει στην απόλυτη διαχείριση της ζωής, στην οργάνωσή της και την κατασκευή σωμάτων χρήσιμων, αποτελεσματικών, εμπορούμενων από χιλιάδες μικροεστίες εξουσίας. Η παρούσα εργασία αποτελεί μία προσπάθεια σκιαγράφησης του σώματος, όπως αποτυπώνεται εντός των κειμένων του Michel Foucault, στον τομέα της πειθαρχίας και της σεξουαλικότητας, διαρθρωμένη σε τρία βασικά μέρη, το πρώτο που αναλύει την βιοεξουσία ως κομμάτι μιας νέας θετικής εξουσίας παραγωγής δυνάμεων, το δεύτερο, που αφορά την πειθαρχία και την ποινή ως πρακτική ανατομο-βιολογικής διαμόρφωσης του σώματος και, τέλος, το τρίτο μέρος αποτύπωσης της σεξουαλικότητας ως συστήματα βιοεξουσίας επί των σωμάτων.

1. Σώμα- είδος και σώμα- μηχανή: ανατομοπολιτική και βιοπολιτική επένδυση του σώματος υπό το πρίσμα μιας νέας εξουσίας

Η παλαιά ανώτατη εξουσία είχε πάνω στο σώμα τα περισσότερα δικαιώματα και κυρίως τα πιο βασικά, εκείνα της ζωής και του θανάτου, ως μια πιο εξελιγμένη μορφή του *patria potestas*, του δικαιώματος που διατηρούσε ο πατέρας της ρωμαϊκής οικογένειας πάνω στο σώμα και τη ζωή των παιδιών και των δούλων, αυτή τη φορά όμως όχι σε αυτή την απολυτότητα αλλά υπό το πρίσμα της προστασίας της δικής του ακεραιότητας. Οι πρακτικές επιβίωσης του ανώτατου άρχοντα έκρυβαν μέσα τους ένα νέο εξουσιαστικό δικαίωμα, εκείνο που επέτρεπε τη ζωή ή επέβαλε το θάνατο, δεδομένου ότι για την προστασία της ζωής του άρχοντα πιθανή προϋπόθεση αποτελούσε ο θάνατος των υπηκόων του. Η θυσία της ζωής αποτελούσε κομμάτι μιας ευρύτερης κυριαρχικής πρακτικής παρακράτησης της ζωής σε κάθε επίπεδο, οικονομικό, εργασιακό, υλικό σωματικό, αφού ο ανώτατος άρχων μπορούσε να υφαρπάξει τα πάντα, ακόμη και την ίδια τη ζωή. Η εμφάνιση όμως της νέας εξουσίας, που διαφοροποίησε το περιεχόμενο των πρακτικών των εξουσιαστικών μηχανισμών προς μια περισσότερο παραγωγική κατεύθυνση, ελέγχου, επιτήρησης, οργάνωσης των δυνάμεων και διαχείρισης των σωμάτων, μια εξουσία παραγωγής και όχι περιστολής των δυνάμεων, διαφοροποίησε και το ίδιο το δικαίωμα διατήρησης της ζωής και επιβολής του θανάτου σε μία διαδικασία αντίστοιχα παραγωγική, διαχειριστική ως προς τη ζωή, που πρέπει από εκεί κι ύστερα να διατηρηθεί πάση θυσία. Ο πόλεμος, που κάθε άλλο παρά τη διατηρεί, ξεκίνησε να λειτουργεί ως συμπλήρωμα της παραγωγικής εξουσίας που δρα ρυθμιστικά πάνω στα σώματα, υπό το πρόσχημο του αναγκαίου κακού για τη διαφύλαξη της συλλογικής ζωής, σε μία πρώιμη εθνικιστική αφήγηση περί διασφάλισης του έθνους, όπου ατομικότητα και συλλογική ευθύνη γίνονται ταυτόσημες και η θυσία ενός πληθυσμού μέσο διατήρησης της ύπαρξής του.¹

---

¹ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, Ι. βούληση για γνώση (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος) Αθήνα: Πλέθρον, σσ. 157- 160

1.1. Η εμφάνιση της βιοεξουσίας μέσω του βιολογικοανατομικού ελέγχου

Η πάγια τιμωρητική πρακτική της θανατικής ποινής, από την πιο πρώιμη μορφή, τα σωματικά βασανιστήρια, μέχρι την πιο εξελιγμένη, την αγχόνη εν κρυπτώ, σε προστατευμένους χώρους, δεν μπορούσε πλέον να επιβάλλεται με ευκολία, εφόσον σκοπός είχε γίνει η διατήρηση και διαχείριση της ζωής από τη νέα εξουσία κι όχι ο τερματισμός της. Αυτό θεωρούνταν επιτρεπτό μόνον σε περιπτώσεις «επικίνδυνων εγκληματιών», ατόμων που η πράξη τους είχε περάσει από τη διαδικασία της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης, είχε βιολογικοποιηθεί και πια λογιζόταν ως εφάμιλλο χαρακτηριστικό της προβληματικής ύπαρξης του παραβάτη, μια βιολογική απειλή, που η ιατρικοποίησή της νομιμοποιούσε την άσκηση της εξουσίας επιβολής του θανάτου. Ζήτημα, βέβαια, ήταν η προσφορά της ζωής και η αποφυγή του θανάτου, που μέσα από θρησκευτικά κυρίως τελετουργικά εξοβελίστηκε στο σκοτάδι, ως υπέρτατο κακό, στο οποίο κυριαρχεί μίαν άλλη, ανώτερη εξουσία, η πιο ισχυρή, στην οποία μετά θάνατον θα λογοδοτήσει το υποκείμενο, που, υπό το φόβο της κρίσης, αποδεχόταν, στην επίγεια ζωή, την απόλυτη διείσδυση της νέας εξουσίας στο σώμα του και τον στενό έλεγχο κάθε λειτουργίας της ζωής του. Ο έλεγχος αυτός διαμορφώθηκε σε δύο πόλους ανάπτυξης, επικεντρωμένους στο σώμα, με διαφορετικό πρόσημο αλλά διάφορα σημεία επαφής, σε σώμα ως μηχανή και σώμα ως είδος. Το σώμα-μηχανή, η πρώτη μορφή, δομούνταν εντός μιας συνολικής διαδικασίας εκγύμνασής του, με στόχο την μεγιστοποίηση της χρησιμότητας, μέσα από την αύξηση των ικανοτήτων του, τον έλεγχο των δυνάμεών του και τη διαμόρφωσή του, ώστε να μπορεί να ελίσσεται εντός των συστημάτων ελέγχου μιας οικονομίας των δράσεων. Όλα αυτά εντασσόμενα σε μία λεγόμενη ανατομοπολιτική του ανθρώπινου σώματος, που λειτουργεί μέσω των μηχανισμών εξουσίας της πειθαρχίας. Η δεύτερη μορφή εκτείνεται στις βιολογικές λειτουργίες του σώματος, στο σώμα-είδος, που διατρέχεται από βιολογικές αρχές, για να πραγματώσει βιολογικές διεργασίες προς όφελος του πληθυσμού: γεννήσεις και θνητότητα, που σχετίζονται με την αύξησή του, διατήρηση της υγείας και της μακροζωίας για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής. Πρόκειται, εδώ, για μία βιοπολιτική του πληθυσμού, μέσω του ελέγχου και των παρεμβάσεων στα σώματα. Δύο όψεις διαχείρισης και επένδυσης της ζωής, δύο πόλοι μιας εξουσίας που επενδύει στα σώματα βιολογικά

και ανατομικά, με τεχνολογίες πειθάρχησης του σώματος και ελέγχου του πληθυσμού, μιας άμεσης σύνδεσης ατομικότητας και συλλογικού κοινωνικού.²

Η διαχείριση και ο έλεγχος του σώματος επέφεραν μια μεγάλη και γρήγορη ανάπτυξη των πειθαρχιών εντός των σχολικών ιδρυμάτων, των ιατρικών/ επιστημονικών εργαστηρίων, των στρατώνων αλλά και την ανάδυση πολιτικών και οικονομικών ζητημάτων που εκφράζονταν μέσα από την υπογεννητικότητα, την υγεία και τους κινδύνους της, τη μετανάστευση, τη στέγαση, γενικότερα την οργάνωση της δημόσιας ζωής, που λειτουργούσαν ως τεχνικές μιας βιοεξουσίας πάνω στο ατομικό και συλλογικό σώμα. Η βιοεξουσία λειτουργούσε προωθητικά προς τον νεοεμφανιζόμενο καπιταλισμό, που χρειαζόταν πειθαρχημένα σώματα στην εργασία και την παραγωγική διαδικασία και έναν ελεγχόμενο πληθυσμό για την εδραίωση του νέου οικονομικού μοντέλου, παράγοντας και αυξάνοντας δυνάμεις, φτάνοντας τα σώματα στο έπακρο των δυνατοτήτων τους αλλά διατηρώντας το πάντα πειθήνιο και υπάκουο. Θεσμοί και τεχνικές εξουσίας, κρατικοί μηχανισμοί και ανατομοπολιτικές-βιοπολιτικές πρακτικές που απλώνονταν σε όλο το φάσμα των θεσμών, από την οικογένεια μέχρι την αστυνομία και από την εκκλησία στο σχολείο και το κράτος, ανέλαβαν αντίστοιχα να διασφαλίσουν αφενός την ομαλή εδραίωση των νέων παραγωγικών σχέσεων και αφετέρου την υιοθέτηση και ενεργοποίηση των νέων οικονομικών δραστηριοτήτων. Ένα σύστημα βιοπολιτικής- ανατομοπολιτικής που λειτουργεί μέσα από την επίμονη και λεπτή δράση μιας νεοεισαχθείσας πειθαρχίας και ενός διακριτικού αλλά συνεχούς ελέγχου, με δικούς τους μηχανισμούς, που απλώνονταν σε κάθε πεδίο δράσης των σχέσεων εξουσίας, από την τιμωρία μέχρι τη σεξουαλικότητα, επιδρώντας καθοριστικά στην δομή ή την εξέλιξή τους. Το άτομο και το σώμα του μετατρέπονται σε κομμάτι πολιτικής, με επίκεντρο τη ζωή, τη ζωή ως έμβιο ον, ως εξωτερικό βιολογικό κομμάτι της ιστορικότητας και εσωτερικός παραγωγός της μέσω πλεγμάτων γνώσης, εξουσίας και αλήθειας.³

Μια πολιτική επένδυση του σώματος, η οποία επιτυγχάνεται μέσω μιας εξουσίας νεωτερικής, διαμορφωμένης υπό νέες αρχές με στόχο σώματα υπάκουα, διαμορφωμένα ώστε να λειτουργούν με συγκεκριμένες μεθόδους, μια υποταγή που δεν προϋποθέτει απαραίτητα τη χρήση βίαιων πρακτικών παρά μια καλά οργανωμένη τεχνική, που δρα έμμεσα, χωρίς τρομοκρατία ή εκβιασμούς και έχει την άμεση

---

² Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 160- 163

³ Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 164- 168

επιλαβή του σώματος, εφόσον το γνωρίζει τόσο καλά, ώστε να το μεταχειρίζεται με τόσο λεπτό και αποτελεσματικό τρόπο.

1.2. Μια νέα παραγωγική εξουσία διαμόρφωσης του υποκειμένου

Αυτή η «γνώση του σώματος», η οποία επιτρέπει την διακριτική μεταχείριση, η «πολιτική τεχνολογία» του, είναι μία καλά οργανωμένη μέθοδος ελέγχου των διεργασιών του, δεν αποσκοπεί απλά στην καθυπόταξη με βίαια μέσα αλλά συγκεντρώνει ένα ολόκληρο σύστημα εργαλείων και τεχνικών, υιοθετώντας βασικές και πολυεπίπεδες μεθόδους, που οργανώνουν ένα ανομοιογενές αλλά καλά ενορχηστρωμένο σύνολο. Αυτή η πολιτική τεχνολογία του σώματος, που το διαμορφώνει μέσω αυτών των πρακτικών, εμπίπτει σε ένα πλαίσιο εξουσίας, μιας «μικροφυσικής», όπως την ονομάζει ο Michel Foucault, που δεν αφορά την παραδοσιακή νομική θεωρία της υπέρτατης αρχής αλλά μια στρατηγική, αποτελούμενη από σύνολα τεχνικών, διατάξεων και μικροχειρισμών, όχι ως ιδιοκτησία αλλά ως δυνατότητα άσκησης, αφού δεν προέρχεται από μία και μόνο πηγή, η οποία κατέχει το μονοπώλιο άσκησης αλλά είναι εφάμιλλη του πυρήνα κάθε σχέσης του κοινωνικού. Η εξουσία δεν μπορεί να αποκτηθεί και να παραμείνει σε καθεστώς ιδιοκτησίας, εφόσον οι ίδιες οι σχέσεις που δομεί είναι πολλαπλές, ρευστές, ανισοτικές. Εντός τους, το υποκείμενο δομείται πάνω σε διαιρετικές πρακτικές, σε τεχνικές δηλαδή ταξινόμησης, οι οποίες πραγματοποιούνται είτε ενδόμυχα από τον ίδιο τον εαυτό του (κατατάσσω τον εαυτό μου σε μία κοινωνική ομάδα) είτε από τα υπόλοιπα υποκείμενα, οργανώνοντας συνήθως το κοινωνικό σε δίπολα (καλός-κακός, δεξιός-αριστερός, υγιής-άρρωστος, πνευματικά υγιής-τρελός και ούτε καθ'εξής). Η διαιρετική πρακτική είναι που μετατρέπει το υποκείμενο σε αντικείμενο, το απομονώνει από την μοναδική του ταυτότητα και το εντάσσει σε ένα σύνολο μεγαλύτερο, που φέρει χαρακτηριστικά προς μελέτη. Πριν, όμως, το μετασχηματισμό λαμβάνει χώρα μία άλλη διαδικασία διαμόρφωσης, εκείνη που μετατρέπει το ον σε υποκείμενο. Το υποκείμενο είναι δημιουργήμα πολλών μικροεστιών εξουσίας, σχέσεων ιδιαίτερα σύνθετων, που επιδρούν πάνω στο σώμα και το μεταμορφώνουν. Κάθε σχέση εξουσίας είναι εσωτερική του πυρήνα κάθε άλλου τύπου σχέσης, ακρογωνιαίος λίθος της δομής του, παράγοντας δυνάμεις και διαφοροποιώντας τη θέση του υποκειμένου εντός των καταστάσεων (ανισότητες, ταξινομήσεις, διαχωρισμοί). Η εξουσία, λοιπόν, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως βίωμα, ως υπαρκτή

συνθήκη κι όχι ως ένα ακόμη κομμάτι της θεωρίας, ως υπάρχουσες σχέσεις, οι οποίες είναι αλληλένδετες με τον εξορθολογισμό, πέραν της κλασικής σύνδεσής με την καθαρά πολιτική εξουσία. Εξορθολογισμό όχι ως σύνολο προοδευτικών αλλαγών αλλά τεμαχισμένο σε μικρότερα πεδία ειδικών ορθολογικοτήτων, που ανήκουν σε ξεχωριστά επίπεδα σχέσεων, που μπορούν να φανερώσουν την εξουσία στην πιο σύγχρονη και επίκαιρη έκφασή της, κατανοητή τόσο ως θεωρία όσο και ως πρακτικές, σαν ένα σύνολο στρατηγικών λειτουργικών υπό μία συγκεκριμένη μέθοδο.⁴

Οι σχέσεις εξουσίας στην παρούσα συνθήκη μπορούν να γίνουν περισσότερο κατανοητές μέσα από τις αντιστάσεις που προβάλλονται σε κάθε μορφή κυριαρχίας ή αυθεντίας, με σκοπό να τις εξουδετερώσουν, παίρνοντας, στην προσπάθειά τους αυτή, τη μορφή αγώνων. Κάθε σχέση εξουσίας συνοδεύεται και από την αντίστοιχη αντίσταση, εσωτερική της σχέσης, αντίσταση πολλαπλών μορφών που λειτουργεί ως αντίθεση, αντίπαλος, σημείο επαφής κτλ. Οι αντιστάσεις αυτές δεν περιορίζονται σε έναν μόνον χώρο παρά εξαπλώνονται, αναλόγως με τις δυνατότητες και τις ιδιότητες του καθενός, και δεν στρέφονται εναντίων μίας και μόνον πολιτικής ή οικονομικής εξουσίας αλλά κάθε εξουσιαστικής σχέσης και των αποτελεσμάτων της. Είναι, μάλιστα, αγώνες άμεσοι, του «εδώ και τώρα», στοχεύοντας προς πομπούς κοντινούς, που έχουν άμεση επιρροή πάνω στα σώματα των ατόμων αλλά αποβλέποντας και σε άμεσα αποτελέσματα, απομακρυσμένοι από τις μελλοντικές βλέψεις άλλων αφηγήσεων (απελευθέρωση από τις καταπιέσεις μετά την επανάσταση, λόγου χάριν), δίνοντας με αυτόν τον τρόπο μια διαρκή μάχη με την κυρίαρχη αντίληψη της ατομικότητας, που απομονώνει τα άτομα από δυναμικά σύνολα, διατηρώντας τα προσηλωμένα στη δική τους ταυτότητα, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα τα πραγματικά ατομικά χαρακτηριστικά που κατασκευάζουν την εκάστοτε μοναδική ταυτότητα, θέτοντας πάντα στο επίκεντρο το ερώτημα της πραγματικής υπόστασης των ατόμων, ακυρώνοντας τις βίαιες επιδράσεις των εξουσιών (οικονομικής, κρατικής, επιστημονικής κ.α.) στον επικαθορισμό των σωμάτων. Είναι αντιστάσεις απέναντι στην κυρίαρχη γνώση και αλήθεια. Αγώνες που δεν πραγματοποιούνται ενάντια σε ξεχωριστές και ασύνδετες εκφάνσεις μίας εξουσίας αλλά σε μία μοναδική πρακτική της, σε μία μορφή που συναντάται εντός της καθημερινής ζωής, σε μία εξουσία ταξινομητική, που χτίζει ταυτότητες και ενισχύει ατομικότητες τις οποίες τοποθετεί

---

⁴ Foucault, M. (1991). Η μικροφυσική της εξουσίας (μτφρ. Λίλα Τρουλινού), Αθήνα: Ύψιλον, σσ. 75-79 και Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σ.111

εντός τους, δημιουργώντας ένα καθεστώς αδιάσειστης αλήθειας. Με αυτόν τον τρόπο, το άτομο γίνεται «υποκείμενο», του οποίου, ακόμη και λεξιλογικά, συστατικό στοιχείο αποτελεί η υποτέλεια, που πραγματοποιείται πρακτικά σε δύο επίπεδα, στο ατομικό, μέσω της προσκόλλησης στην ταυτότητα, και σε επίπεδο σχέσης, μέσα από την εξάρτηση και τον έλεγχο από άλλα πρόσωπα.⁵

Σε όλη τη διάρκεια ύπαρξης των μοναρχικών καθεστώτων δομήθηκε η αντίληψη της αρνητικής, κατασταλτικής εξουσίας, παγιωμένης στο πρόσωπο του μονάρχη, ως συνέχεια του κράτους, που μπορεί όποτε θέλει να σταματήσει οποιαδήποτε κοινωνική διαδικασία και να αποφασίσει για τις ζωές των πολιτών. Η νέα, όμως, μορφή εξουσίας, που «γέννησε» και το υποκείμενο, ήταν αποτέλεσμα της εμφάνισης του νεωτερικού κράτους, της πολιτικής δομής του 16^{ου} αιώνα, μίας δομής ισχυρής λόγω της ταυτόχρονης ανάδυσης μηχανισμών ενοποιητικών και διαχωριστικών, που ευνοούσαν δηλαδή την ατομικότητα αλλά ταυτόχρονα στόχευαν και σε σύνολα. Το δυτικό κράτος, θιασώτης των μεθόδων αυτών, διατήρησε στη νέα πολιτική του μορφή τις παλαιότερες πρακτικές της χριστιανικής θρησκείας, κάνοντάς τες κομμάτι του, ασκώντας την ιδιάζουσα ποιμαντική εξουσία, όπως την αναφέρει ο Foucault, μία ιδιόμορφη εξουσία, που όφειλε να διασφαλίζει τη ζωή μετά θάνατον με τους καλύτερους οιωνούς, σώζοντας την ψυχή από τις πιθανές αμαρτίες της επίγειας ζωής, κάτι που έπρεπε να επιτύχει με κάθε μέσο, ακόμη κι αν αυτό σήμαινε θυσία του ποιμένα της. Ο έλεγχός απλωνόταν στο σύνολο των ακολούθων της, δίνοντας όμως βαρύτητα στο κάθε άτομο ξεχωριστά, έχοντας γνώση της ψυχοσύνθεσης των ατόμων αλλά και την ιδιότητα να τη διαχειρίζεται και να την ελέγχει. Η ποιμαντική εξουσία ενδιαφερόταν για τα άτομα που εξουσίαζε, παράγοντας η ίδια την αλήθεια γι' αυτά. Στα πρότυπα αυτής δομήθηκαν και οι θεσμοί και μηχανισμοί της νεωτερικής κρατικής εξουσίας, ενσωματώνοντας τα άτομα στη λειτουργία τους, μέσα από τη κατάταξη τους σε συγκεκριμένα πεδία ταυτοτήτων και θέσεων και την υποταγή τους σε συγκεκριμένους μηχανισμούς.⁶

Ο τρόπος όμως με τον οποίο μπορεί και επιτυγχάνεται μια τέτοια υποταγή είναι κομμάτι ενός συγκεκριμένου know how της εξουσίας, που ασκείται πάνω στα άτομα, μιας και αυτά αφορά – δεν αναφερόμαστε στην εξουσία επί των πραγμάτων, αυτή τη

⁵ Foucault, M. (1991). Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 79- 84 και Φουκώ, Μ. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 112- 113

⁶ Foucault, M. (1991). Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 85-86 και Foucault, M. (1987), Εξουσία, γνώση και ηθική (μτφρ. Ζήσης Σαρίκας), Αθήνα: Ύψιλον, σ. 21

μηχανιστική δεξιότητα που έχει σωματοποιηθεί - ως δύναμη κινητοποίησης σχέσεων μεταξύ των υποκειμένων, γι' αυτό άλλωστε και μιλάμε για «σχέσεις εξουσίας». Οι σχέσεις αυτές, παράγουν και μεταβιβάζουν σημεία, ενώ, χωρίς να υπάρχει κάποια ταύτιση, μπορούν να συνυπάρξουν εντός συγκεκριμένων χώρων με τις σχέσεις επικοινωνίας και τις «αντικειμενικές» ικανότητες, κατασκευάζοντας «μπλοκ» όπως τα σχολικά ιδρύματα, όπου εξουσία- επικοινωνία- ικανότητες δομούν την «πειθαρχία», η οποία από τον 18^ο αιώνα και ύστερα ήρθε κοινωνικά στο προσκήνιο, με την ισχυροποίηση του κράτους και την καπιταλιστική ενίσχυση της βιομηχανίας. Επήλθε τότε μια ένταση της πειθαρχίας των ατόμων, η οποία ερμηνεύτηκε ως περισσότερη υπακοή, δεδομένης και μίας σχετικής αυστηροποίησης, που παρέπεμπε στην πειθαρχία των θεσμών (σχολείο, στρατός, οικογένεια, κράτος, εκκλησία), παρά ως μια καλύτερη δόμηση της σχέσης εξουσίας- παραγωγής- επικοινωνίας, που όντως συντελούταν. Η σχέση αυτή αποδεικνύει μια διάθλαση της εξουσίας σε πολλά σημεία ως εφάμιλλη κάθε σχέσης, ως «σχέσεις εξουσίας» και όχι ως Εξουσία ολοποιητική. Οι σχέσεις εξουσίας είναι μια δράση σωμάτων πάνω σε σώματα, δεν είναι μια εξουσία μοναδική, μαζική, σε κάθε μέρος, κατατμημένη, εν ολίγοις, μια εξουσία μονοπωλιακή και μετρήσιμη, δεν είναι μία συγκεκριμένη συνθήκη αλλά μία διαδικασία δράσεων πάνω σε δράσεις. Μία κατάσταση που δεν προϋποθέτει την απώλεια της ελευθερίας του ατόμου που την υφίσταται, δεν είναι μια παραχώρηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσής του σε κάποιον άλλο αλλά ένας τύπος σιωπηρής συναίνεσης κυριαρχίας, όπως συμβαίνει με τη συμβολική βία⁷. Αυτή η κατάσταση επίδρασης πάνω στο έτερο σώμα προϋποθέτει τη συνεχή αναγνώριση του ατόμου που δέχεται την εξουσία ως δρώντος υποκειμένου αλλά και ένα αποτύπωμα από απαντήσεις, αντιδράσεις, υποθέσεις κτλ. Είναι, έτσι, βασισμένη σε ένα αντιθετικό δυναμικό σύστημα βίας- συγκατάθεσης, που όμως, παρά την ισχύ τους δεν αποτελούν τον πυρήνα της εξουσίας. Οι σχέσεις εξουσίας δεν είναι καθαρά βία ούτε μία συνεχής άρρητη συναίνεση αλλά σύνολα ενεργειών πάνω σε ενέργειες, ενέργειες που σωματοποιούνται μέσω περιορισμών, παρακινήσεων, διευκολύνσεων, οποιασδήποτε υπόδειξης διαγωγής, εντός του υπαρκτού πλαισίου δυνατοτήτων. Ουσιαστικά, λοιπόν, λειτουργούν ως οδηγός, που διαθέτει τους απαραίτητους καταναγκαστικούς

---

⁷ Βλ. Bourdieu, P. (2019), Η ανδρική κυριαρχία (μτφρ. Έφη Γιαννοπούλου), Αθήνα: Πατάκη, σ. 13 «Η περίπτωση της ανδρικής κυριαρχίας δείχνει καλύτερα ότι η συμβολική βία ολοκληρώνεται μόνο διαμέσου ενός ενεργήματος γνώσης και παραγνώρισης, που εντοπίζεται πέρα από τον έλεγχο της συνείδησης και της βούλησης, μέσα στα ερέβη των σχημάτων της έξης, που είναι ταυτόχρονα έμφυλα και εμφυλοποιούντα.»

μηχανισμούς που θα καθοδηγήσουν τις συμπεριφορές, ακολουθώντας μια τακτική διακυβερνησιακή, μια μέθοδο διαχείρισης των ατόμων και του χώρου εντός του οποίου διαμορφώνονται. Με αυτά τα μέσα, η εξουσία απαγκιστρώνεται από την ταυτισμένη μαζί της βία όσο και από μία συμβολαιικού τύπου λογική δομής και περνά στο επίπεδο της διακυβέρνησης^{8, 9}.

1.3. Μηχανισμοί επιτήρησης, παραγωγής και πειθαρχίας

Η απομάκρυνση από την θεωρία της καθαρά βίαιης εξουσίας τοποθετεί στο κέντρο της σκέψης το ζήτημα της ελευθερίας, η οποία, εφόσον οι σχέσεις εξουσίας δεν βασίζονται σε κάποια βίαιη καθυπόταξη, αποτελεί βασική προϋπόθεση ύπαρξής τους, μια τέτοια σχέση μπορεί, δηλαδή, να καθιερωθεί μόνον ανάμεσα σε ελεύθερα υποκείμενα, που έχουν την ευχέρεια κινήσεων εντός του κοινωνικού τους χώρου (παραδείγματος χάριν η δουλεία δεν αποτελεί παράδειγμα σχέσης εξουσίας ανάμεσα σε αφέντη και δούλο, εφόσον ο δεύτερος βρίσκεται φυλακισμένος). Μια εξουσία που βασίζεται αποκλειστικά στην καταπίεση ανταποκρίνεται σε μια καθαρά νομικιστική αντίληψη που συνυφαίνει την εξουσία με την απαγόρευση, δίνοντάς της μια αρνητική μορφή, φανερώνοντας, όμως, ταυτοχρόνως, ότι δεν θα μπορούσε να είναι τόσο επιδραστική και ανθεκτική μέσα στο χρόνο εάν είχε αποκλειστικά κατασταλτικό χαρακτήρα. Η εξουσία παράγει πράγματα, παράγει γνώση, λόγο, παράγει ευχαρίστηση. Η ελευθερία είναι ταυτόχρονα προϋπόθεση και αντίθεση στις εξουσιαστικές σχέσεις, συστατικό τους κομμάτι και, συγχρόνως, πολέμια κάθε ξεχωριστής σχέσης. Κάθε σχέση εξουσίας είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ίδιου του κοινωνικού, ο πυρήνας του είναι δράσεις πάνω στις δράσεις και οι οποίες έχουν ένα υπόβαθρο που επιτρέπει ή παρακινεί την ύπαρξή τους: οι σχέσεις εξουσίας πραγματώνονται αρχικά εξαιτίας των ήδη υπάρχουσών ανισοτήτων, ταξικών, έμφυλων, οικονομικών, πολιτισμικών, που δομούν το κοινωνικό και παρακινούνται από την ανάγκη των κυρίαρχων για περαιτέρω συσσώρευση οποιουδήποτε κεφαλαίου και διατήρηση του ήδη υπάρχοντος. Ωστόσο, η εξουσία δεν αποτελεί μια στεία δυαδική σχέση κυριαρχίας, δεν αρθρώνεται «φυσικά» ως αντίθεση σε *de facto* κυρίαρχους και κυριαρχούμενους αλλά κατασκευάζεται εντός κάθε επαφής, κάθε

---

⁸ Βλ. Foucault, M. (2017), *Φυλακή// Κυβερνολογική, Δύο κείμενα*, Θεσσαλονίκη: Ακυβέρνητες Πολιτείες, σσ. 78-79 «Κατά δεύτερον, ο πληθυσμός εμφανίζεται προπάντων ως ο ύμνος σκοπός της διακυβέρνησης. Σε αντίθεση με την κυριαρχία, η διακυβέρνηση έχει ως σκοπό όχι την ίδια της πράξη της διακυβέρνησης αλλά την ευημερία του πληθυσμού, τη βελτίωση της κατάστασής του, την αύξηση του πλούτου του, της μακροβιότητάς του, της υγείας του κτλ.»

⁹ Foucault, M.(1991). Η μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 87- 93

σχέσης, οικογενειακής, ερωτικής, κοινωνικής, εργασιακής ανάλογα με τον τρόπο παραγωγής της, έχοντας πάντα αυστηρά μια στοχοθεσία, βασισμένη πολλές φορές σε λεπτούς υπολογισμούς αλλά άλλοτε ως αιτιότητα κι όχι επιλογές των ατομικότητων. Προκειμένου να επιτύχει αυτούς της τους υπολογισμούς επιστρατεύει, εντός της εξουσιαστικής σχέσης, ορισμένα εργαλεία- πρακτικές που επιδιώκουν τη θεσμοθέτησή τους είτε μέσα από συστήματα αυστηρά οργανωμένα με κανόνες και δομημένα ιεραρχικά είτε μέσα από πολλαπλούς μηχανισμούς ελέγχου, οργάνωσης και επιτήρησης. Τέλος, κάθε σχέση βρίσκεται στο δικό της επίπεδο εξορθολογισμού, ανάλογα με την χρησιμότητα και την αποτελεσματικότητά της. Η άσκηση εξουσίας, επομένως, δεν είναι μια συμπαγής και απόλυτη διαδικασία αλλά μπορεί να οργανωθεί, να μορφοποιηθεί, να βελτιωθεί ώστε να προσλάβει την απαραίτητη μορφή και άρα δεν μπορεί απλώς να αναφέρεται στους θεσμούς και τους μηχανισμούς τους, δεν μπορεί να νοείται ως μία ανώτατη αρχή που κατέχει το μονοπώλιο κυριαρχίας, ως μία και μοναδική πηγή, αλλά ως σύστημα σχέσεων, που «φωλιάζει» σε κάθε κοινωνική επαφή. Η εξουσία είναι «πανταχού παρούσα», αναλυμένη από διαφορετικές οπτικές γωνίες, παραγόμενη κάθε στιγμή, υπό κάθε προϋπόθεση, σε κάθε σημείο. Το κράτος, λόγου χάριν, ως νεωτερική αναλογία του ανώτατου άρχοντα, είναι αναπόσπαστο αλλά όχι το μοναδικό κομμάτι στο πάζλ των σχέσεων εξουσίας, παρά την όποια κρατικοποίηση τους – από την επικράτηση του νεωτερικού θεσμού του κράτους κι έπειτα, το κράτος θεωρείται το κέντρο όλων των εξουσιών πάνω στα σώματα και συχνά λαμβάνεται υπ' όψιν ως μοναδικός «εχθρός» που πρέπει να εξολοθρευτεί για την ολική απελευθέρωση. Αντίστοιχα, η σεξουαλικότητα, ως το λιγότερο αντιληπτό πεδίο δόμησης ισχυρών σχέσεων εξουσίας, εμφανίζει μεστά πλέγματα μηχανισμών που φανερώνονται κυρίως μέσα από τους λόγους για τα σώματα και τις ιδιότητές τους, αναδεικνύοντας πολλαπλά κέντρα άσκησης της εξουσίας, μέσω μικρών συστημάτων ελέγχου που μεταβάλλονται συνεχώς. Κάθε λόγος παράγει εξουσία.¹⁰

Η εξουσία, ή ακριβέστερα οι σχέσεις εξουσίας, εδραιώνονται και ισχυροποιούνται αναπτύσσοντας τους απαραίτητους, όπως είδαμε, μηχανισμούς, που όμως οριοθετούνται από το δίκαιο και την αλήθεια που οι ίδιες παράγουν ως λόγο, δημιουργώντας μια σχέση πλήρως αλληλοσυνδεόμενη, μια σχέση παραγωγής, όπου η

---

¹⁰ Foucault, M.(1991). Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 93- 100 ·Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 114- 115 και Foucault, M. (1987). Εξουσία, γνώση και ηθική, ο.π., σσ. 21- 22

εξουσία παράγει τους νόμους δικαίου, διαμορφώνοντας Λόγους αλήθειας και κατασκευάζοντας καθεστώτα που αναπαράγουν, τελικά, τις ίδιες εξουσιαστικές αρχές. Η ύπαρξη και διάχυση του Λόγου είναι αναγκαία βάση εδραίωσης εξουσιαστικών σχέσεων οι οποίες πίσω τους κρύβουν μια οικονομία λόγων αλήθειας, που δομεί έμμεσα το κοινωνικό, αποτελούμενο από μικροεστίες εξουσιών. Εξουσία και αλήθεια διατηρούν σχέσεις αμφίδρομα εξαρτώμενες, αφού η παραγωγή λόγων γύρω από την τελευταία είναι το μέσο πρόσβασης προς την πρώτη. Η κυριαρχία επιτυγχάνεται μόνον μέσα από καθεστώτα αλήθειας. Από την άλλη, ο ρόλος του δικαίου σε σχέση με την εξουσία είναι περιοριστικός και ταυτόχρονα νομιμοποιητικός, εφόσον μέσω των δικαϊκών κανόνων έθετε, καθ' όλη τη διάρκεια ύπαρξης της βασιλικής εξουσίας, τα όρια που διασφάλιζαν την παραμονή της Υπέρτατης εξουσίας εντός της νομιμότητας και άρα τη συνέχεια της ηγεμονίας της. Με την αρωγή των κανόνων δικαίου η εξουσία δεν θα ήταν πια καθαρή κυριαρχία αλλά τα νόμιμα δικαιώματα της Υπέρτατης εξουσίας επί των σωμάτων αλλά και η νομικά κατοχυρωμένη υπακοή των υποκειμένων σ' αυτή. Δεδομένου ότι η κυριαρχία, όπως και η εξουσία, δεν αποτελεί μοναδική ιδιότητα κάποιου προσώπου ή θεσμού αλλά εκτείνεται σε κάθε σχέση, σε πολλές μορφές και είδη, το σχέδιο κυριαρχίας της Υπέρτατης εξουσίας δεν σήμαινε μια αποκλειστικά βασιλική κυριαρχία αλλά μια γενικευμένη καθυπόταξη των υποκειμένων εντός των σχέσεων, οι οποίες απαρτίζουν το κοινωνικό. Σε αυτό, λοιπόν, το παιχνίδι κυριαρχίας, το δίκαιο δεν αποτελούσε απλώς έναν νομιμοποιητικό παράγοντα αλλά έναν παραγωγό και παρακινητή πρακτικών υπακοής, που ρύθμιζε τις λειτουργίες της εξουσίας με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμένει κυρίαρχη εντός των νόμιμων πλαισίων. Ωστόσο, η εξουσία δεν αποτελεί σταθερά μια «υπάκουη» δυναμική που πειθαρχεί υπό τους κανόνες δικαίου αλλά πλείστες φορές ξεφεύγει αυτών, λειτουργεί αυτόνομα και επικίνδυνα, προσκολλά και γίνεται διαμορφωτικό κομμάτι των θεσμών, γίνεται τεχνική και συλλέγει εργαλεία για να παρέμβει με κάθε τρόπο στα σώματα, αποδεικνύοντας και τους περιορισμούς που έχει μια απλά νομική ανάλυση της. Η εξουσία αποτυπώνει το περιεχόμενο και τους σκοπούς της στη φύση των πρακτικών της, στον τρόπο που διαχειρίζεται το αντικείμενο της και δρα εξωτερικά, εντός του χώρου που εγκαθιδρύεται και παράγει το έργο της, ως οικονομία που κινείται με βάση τη χρησιμότητα, διαχειριζόμενη εξολοκλήρου τα σώματα, κάθε κίνηση, κάθε αντίδραση και αντίληψη, στο πλαίσιο μιας συνολικής καθυπόταξης τους, μιας οργάνωσης της πολιτικής τεχνολογίας, η οποία έχει αναφερθεί παραπάνω, προκειμένου να

συγκροτήσει υποκείμενα. Κι έτσι σημειώνεται ξανά η υλικότητα των σωμάτων, ως σύνολα δυνάμεων, ενεργειών, επιθυμιών, αντιλήψεων, έξεων, που φέρουν την ιδιότητα άσκησης της εξουσίας εντός των συναπτόμενων σχέσεων όσο και την υφίστανται – η εξουσία όπως έχουμε ήδη αναφέρει δεν πηγάζει από ένα μοναδικό πρόσωπο ή ομάδα – και κυρίως διατηρούν με την εξουσία μια αμφίδρομη σχέση, αφενός ως αποτελέσματα αυτής, εμφορούμενα από χαρακτηριστικά που σωματοποιούν μέσω της καθυπόταξης και αφετέρου ως αγωγοί της, ως φορείς.¹¹

Τον 17^ο και 18^ο αιώνα, προσπερνώντας το μηχανισμό της Υπέρτατης Εξουσίας, κατασκευάζεται ένας νέος εξουσιαστικός μηχανισμός, φέροντας μαζί του εξολοκλήρου νέες πρακτικές, στοχεύοντας πια στα σώματα κι όχι σε αυτά που τα ίδια παρήγαγαν, υπερτονίζοντας και πάλι το σώμα ως υλικότητα, μέσα από μία διαρκή διαδικασία ελέγχου, μια στενή και συνεχή επιτήρηση, με στόχο τη συνολική βελτίωση των δυνάμεων τόσο του κυριαρχούμενου όσο και του κυρίαρχου. Ο μηχανισμός αυτός διαφοροποιήθηκε σχεδόν πλήρως από εκείνον της Υπέρτατης Εξουσίας, η οποία σκόπευε στο ακριβώς αντίθετο, στην κυριαρχία επί των παραγόμενων προϊόντων και της ιδιοκτησίας, μέσα από την προώθηση μίας και μοναδικής πηγής εξουσίας που απλά επικρατεί σπαταλώντας δυνάμεις, δεν επιδιώκει μια φειδωλή άσκηση που οδηγεί στα μέγιστα αποτελέσματα με το μικρότερο κόστος. Αυτός ο νέος τύπος εξουσίας ήταν το βασικό μέσο εδραίωσης και επικράτησης του βιομηχανικού καπιταλισμού, οικονομικά και κοινωνικά, αναδεικνύοντας τον ως πρωτοτυπία της νεοεισαχθείσας τότε στην εξουσία αστικής τάξης, η οποία ουσιαστικά επινόησε αυτή την πειθαρχική εξουσία. Η πειθαρχική εξουσία επέφερε, όπως ήταν αναμενόμενο, την επικράτηση των δικών της πειθαρχικών μηχανισμών, οι οποίοι παρέμεναν στο παρασκήνιο δρώντας άρρητα, και ανέστησε και την μέχρι τότε υπολειμματική Υπέρτατη Εξουσία, αυτή τη φορά μετουσιωμένη σε νομικό σύστημα, που διατηρούσε βέβαια τους πάλαι ποτέ κώδικές του, δημιουργώντας ένα σύνθετο πλέγμα πειθαρχίας: από τη μία πλευρά, ένα δημόσιο δίκαιο, με νομοθεσία και κανόνες, βασισμένο στο κοινωνικό σύνολο, καθένα από τα μέλη του οποίου μπορεί να εκπροσωπηθεί, και από την άλλη πλευρά ένα αυστηρό σιωπηρό σύστημα πειθαρχιών που επιδρούν και διατηρούν τη συνοχή αυτού του συνόλου. Αυτές οι δύο όψεις δεν εμπίπτουν σε κάποιο ηθικό δίπολο καλού- κακού μηχανισμού παρά σε δύο ξεχωριστούς παραγωγικούς τύπους πρακτικών του, καθεμία από τις οποίες επιτελεί

---

¹¹ Foucault, M. (1991). Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 101- 107

τις λειτουργίες της, όπως για παράδειγμα ο Λόγος των πειθαρχιών, που παράγει την ακόλουθη γνώση, πλήρως διαφοροποιημένος από το δικαϊκό Λόγο. Ο Λόγος της πειθαρχίας αρθρώνεται ως λόγος νόρμας, ως φυσικός κανόνας και όχι ως τεχνική κατασκευή νόμων, όπως εκείνοι του δικαίου. Το άτομο που πειθαρχείται σωματικά, δεν το κάνει, στην αρχή της ζωής του, περιορισμένο από τις ενέργειες του δικαίου (νόμοι, κανόνες, ποινές κτλ) αλλά μέσα από την υπακοή σε όσα μαθαίνει ως φυσικούς νόμους, παραδείγματος χάριν τα έμφυλα χαρακτηριστικά, τα οποία ενσωματώνει ως φυσικά χαρακτηριστικά του βιολογικού του φύλου από τις πρώτες μέρες της γέννησής του και ακολουθεί καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του από την παιδική χαρά και το σχολείο μέχρι την εργασία και την οικογένεια.¹²

---

¹² Foucault, M. (1991). Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 113- 118

2. Το σώμα ως πεδίο άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας, μέσω ανατομικών και βιολογικών πρακτικών επιτήρησης

Στο πεδίο της πειθαρχίας, ως πάγιας πρακτικής διαμόρφωσης των σωμάτων, η ποινή είχε την άμεση επιλαβή του σώματος του παραβάτη, ξεκινώντας πριν ακόμη την εμφάνιση της παραγωγικής εξουσίας ως καθαρή μέθοδος εκδίκησης, ως καίριο εργαλείο των βασανιστηρίων του Μεσαίωνα, χωρίς ακόμη να αποβλέπει στη διαχείριση της ζωής και την απαραίτητη διαμόρφωσή των σωμάτων ώστε να λειτουργούν προωθητικά προς την εξουσία. Τα μοναρχικά καθεστώτα, πριν ακόμη την είσοδο στη νεωτερικότητα, διατηρούσαν το αναφαίρετο δικαίωμα διατήρησης της ζωής ή επιβολής του θανάτου, εξασκώντας το πάνω στα σώματα των καταδίκων. Με την κάθε εμφάνιση των νέων μοντέλων κυριαρχίας, η ποινή διαμορφωνόταν ανάλογα, δημιουργώντας μια εξελικτική κλίμακα αντίστοιχη της αντίληψης για το σώμα, φτάνοντας στο επίπεδο του σωφρονισμού, αποτυπώνοντας με ακριβή τρόπο και την ανάδυση της νέας λογικής της εξουσίας, ως μοχλό παραγωγής δυνάμεων και όχι ως πρακτικές καταστολής και περιορισμού, ακόμη και πάνω στα παραβατικά σώματα.

2.1. Από το σωματικό βασανιστήριο στο σωφρονισμό

Το σωματικό βασανιστήριο, ως τιμωρητική πρακτική δεν αποτελούσε σοκαριστικό ή σπάνιο θέαμα μέχρι και το τελευταίο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα. Η περιγραφή της βασάνου με κάθε λεπτομέρεια ήταν, επίσης, πρακτική στο ίδιο διάστημα, απ' όπου προέρχεται και η γλαφυρή περιγραφή της βασάνου του Damiens¹³, όπου αποτυπώνεται μια σύνθετη και οδυνηρή διαδικασία αποκλειστικά σωματικού πόνου. Απ' όσα γράφονται, έχοντας διαπράξει κάποιο έγκλημα που άρμοζε θανάτωσης, ο εγκληματίας πέρασε από διάφορα στάδια σωματικής τιμωρίας έως ότου καταλήξει στο θάνατο, βιώνοντας, αρκετές ώρες, μία σειρά τεχνικών, διαβαθμισμένων ανάλογα, ώστε να οδηγήσουν στο επιθυμητό εξιλεωτικό και ταυτόχρονα ταπεινωτικό αποτέλεσμα: «να ομολογήσει δημοσίως την ενοχή του μπροστά στην κύρια Πύλη της Παναγίας των Παρισίων», «{...} ασάλινες λαβίδες, φτιαγμένες ειδικά για την περίπτωση, με μήκος γύρω στο ενάμισι πόδι, και τις έμπηξε αρχικά στο δεξί γαστροκνήμιο...», «Καθένα (σ.σ από τα άλογα) τραβούσε ένα μέλος του σώματος, ενώ κάθε άλογο το κρατούσε ένας εκτελεστής. Τελικά, ύστερα από πολλές προσπάθειες αναγκάστηκαν να αλλάξουν την κατεύθυνση των αλόγων...», «{...} τράβηξαν ο

¹³ Pièces originales et procédures du proces, fait à Robert-François Damiens, 1757, III, σσ. 372- 374

καθένας τους ένα μαχαίρι από την τσέπη και έκοψαν τους μηρούς μέχρι τον κορμό», «σήκωσαν τον κορμό του να τον ρίξουν στην πυρά». Κάθε ένα από τα βασανιστήρια που πραγματοποιήθηκαν οδηγούσε ένα βήμα πιο κοντά στη θανάτωση και η τιμωρία δεν ολοκληρώθηκε παρά μόνον μετά την καύση του σώματος στην πυρά. Σε αντίστιξη, κάποια χρόνια αργότερα, οι νόμοι του ιδρύματος που κρατούνταν εγκληματίες νεαρής ηλικίας δεν περιέγραφαν κάποιο σωματικό κολασμό αντίστοιχο των μέχρι τότε αλλά ένα αυστηρό πρόγραμμα δραστηριοτήτων εντός του, που περιλάμβανε φαγητό, εκπαίδευση, εργασίες κτλ, παρουσιάζοντας ένα νέο είδος ποινικής αντιμετώπισης των παραβάσεων και των εγκλημάτων, με την ποινική καταστολή να μην απευθύνεται πια αποκλειστικά στο σώμα αλλά να μετουσιώνεται σε άλλες, νέες μορφές τιμωρίας, λιγότερο σωματικές αλλά, παρόλα αυτά, φανερά επίπονες. Τα βασανιστήρια σιγά- σιγά παύουν να είναι δημόσιο θέαμα, όπως συνηθιζόταν, η δημόσια ομολογία των κατηγορουμένων δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της ποινής και όλη η διαδικασία του κολασμού περνά σε μία πιο ιδιωτική σφαίρα, σφραγίζοντας το δημόσιο βασανισμό στη βαρβαρότητα μιας άλλης εποχής, καθαρά σωματικής επαφής. Η δημόσια τιμωρία μετατρέπεται από βασικό μέσο επιβολής ποινών σε πηγή αναπαραγωγής της βίας, μεταφέροντας τη συμβολική αναπαράσταση της τιμωρίας στο ασυνείδητο ως επακόλουθο μιας εγκληματικής πράξης, παύει δηλαδή να είναι καθημερινή εικόνα και η δικαιοσύνη, με το πέρασμα από τη σφαίρα ορατότητας σε εκείνη της ιδιωτικότητας, αποκτά το δικαίωμα της «νόμιμης» βίας, η οποία γίνεται εφάμιλλο χαρακτηριστικό της, σαν ένα «φυσικό» και μοναδικό προνόμιο επιβολής, για το οποίο όμως πλέον δεν μπορεί να κομπορρημονεί στο δημόσιο λόγο, παρά μόνον να δρα σιωπηρά αλλά αποτελεσματικά πάνω στα σώματα της παράβασης.¹⁴

Η αρνητική επιφόρτιση του κολασμού δημιούργησε ένα μεγάλο βάρος αδύνατο να το διαχειριστεί η δικαιοσύνη ως μοναδικός υπεύθυνος θεσμός, γεγονός που πυροδότησε μια ολόκληρη διαδικασία οργάνωσης και καταμερισμού των ποινικών αρμοδιοτήτων, που διαχώριζαν την υποχρέωση της ίδιας από την επιβολή του βασανιστηρίου, το οποίο ξεκίνησε να λειτουργεί ως ανεξάρτητο πεδίο, καθοδηγούμενο από έναν νέο διοικητικό μηχανισμό εξειδικευμένο σε αυτόν ακριβώς τον τομέα, εντός του οποίου εμφανίστηκαν και νέα επαγγέλματα, όπως οι ψυχολόγοι και ψυχίατροι που

---

¹⁴ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος), Αθήνα, Εκδόσεις Πλέθρον, σσ. 11- 17

εμπλέκονταν στη διαδικασία. Ο κολασμός έπαψε αυστηρά να αποτελεί δημόσιο θέαμα, περιορίζοντας, με αυτόν τον τρόπο και την άσκηση σωματικής βίας, περιορίζοντας – αν όχι εξαφανίζοντας την πλήρως- σημαντικά την σωματική επαφή, αντικαθιστώντας τη με λιγότερο απτά σωματικές ποινές, οι οποίες, όμως, διατηρούν τον «σωματικό» τους χαρακτήρα, με το σώμα να αναλαμβάνει πια έναν πλήρως διαφορετικό ρόλο: στο βασανιστήριο είναι το καθαυτό σώμα που υφίσταται την οδύνη, είναι το ίδιο ο στόχος και πάνω του προβάλλεται το έγκλημα το οποίο διετέλεσε και για το οποίο τιμωρείται. Στο σύγχρονο ποινικό σύστημα, όμως, στο οποίο ο κολασμός έχει εξελιχθεί και προσλάβει μια νέα μορφή, το σώμα δεν βρίσκεται στο επίκεντρο ως δέκτης της τιμωρίας αλλά περισσότερο ως αγωγός, ως το εργαλείο μέσα από το οποίο επιτυγχάνεται ένας νέος σκοπός της ποινής, που έχει σημαντικά διαφοροποιηθεί. Η φυλάκιση, η καταναγκαστική εργασία, η στέρηση βασικών δικαιωμάτων αποτελούν παράδειγμα αυτής της νέας σχέσης τιμωρίας-σώματος, βασισμένης στην απαγόρευση και τον καταναγκασμό, που επιφέρει, όπως και στην προηγούμενη φάση της, την εμφάνιση νέων εξειδικεύσεων και νέων ειδικών που απασχολούνταν ξεχωριστά με καθένα από τα σημεία της τιμωρητικής διαδικασίας (παραδείγματος χάριν, διαφορετικοί ιατρικοί κλάδοι, συμβολή των ιερέων στη διαδικασία). Η αλλαγή της διαδικασίας από άμεσα και απτά σωματική ποινή σε κύριο μέσο ελέγχου και περιορισμού του σώματος, επιφέρει και την επικράτηση άλλων τεχνικών πέραν του κλασικού δήμιου, οι οποίες αναλαμβάνουν να διαχειριστούν και να περιορίσουν τις τύψεις που πλέον δημιουργούσε το βασανιστήριο, οι οποίες έγιναν ακόμη πιο φανερές μέσα από την αλλαγή της διαδικασίας της θανατικής καταδίκης – μέχρι εκείνη την περίοδο ήταν αρκετά συνήθης και, όπως αποτυπώθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, ιδιαίτερα οδυνηρή – που πια, στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, επικεντρωνόταν σε λιγότερο εκδικητικές μεθόδους, αφού θεσπίστηκε ένας ενιαίος και άμεσος θάνατος για όλους τους καταδικασθέντες, παραμερίζοντας τις διαβαθμίσεις που ορίζονταν από την φύση και την ένταση του εγκλήματος και που είχαν ως αποτέλεσμα πολύωρες και βάνουσες βασάνους. Το βάρος μεταφέρεται ξανά από το σώμα και τον πόνο του σε ένα άλλο πεδίο, αυτή τη φορά στην ίδια τη ζωή, που σχετιζόταν με μία καζουιστική της ποινής που έκανε τότε την εμφάνισή της.¹⁵

---

¹⁵ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ο.π., σσ. 19-20

Ο απαγχονισμός αποτέλεσε μία τέτοιου είδους πρακτική έκτισης της θανατικής ποινής, πληρώντας όλα τα χαρακτηριστικά της νέας ευρωπαϊκής νομοθεσίας, ούσα, δηλαδή, μία ενιαία ποινή για όλα τα καταδικασθέντα άτομα, με μικρή χρονική διάρκεια και ακαριαίο θάνατο αλλά και λιγότερο ατιμωτική, τόσο για το σώμα του καταδίκου όσο και για την οικογένειά του ενώ το σώμα που απαγχονίζεται διατηρεί απόσταση πια από τον εκτελεστή του, ο οποίος με μία κίνηση και λεπτούς χειρισμούς εκτελεί την ποινή που επιβάλλει ο νόμος, ο δήμιος των βασανιστηρίων του Μεσαίωνα μετατρέπεται σε χειριστή, που εξ αποστάσεως οδηγεί τον κατάδικο στο θάνατο, δεν έχει άμεση σχέση με αυτόν, απλώς εκτελεί. Ακόμη κι αν για μεγάλο χρονικό διάστημα ο απαγχονισμός είχε λάβει τη μορφή δημόσιου θεάματος, όπως συνέβαινε και στο παρελθόν, η ορατότητά του είχε πάψει να έχει τα παραδοσιακά δημόσια χαρακτηριστικά, αφού πια ο θάνατος δεν είναι βασανιστικός, το σώμα δεν δεχόταν πάνω στη σάρκα του την τιμωρία παρά επιβαλλόταν σε μια γρήγορα διαδικασία διεκπεραίωσης όσων ορίζει η τιμωρητική διαδικασία. Με τη Γαλλική Επανάσταση, όσα ψήγματα βασανιστικών θανάτων παρέμεναν ριζωμένα στο ποινικό σύστημα, άρχισαν να εξαλείφονται, χάρη σ' αυτή τη νέα ηθική της τιμωρίας, με πρακτικές αλλαγές – ο μηχανισμός της γκιλοτίνας μεταφέρθηκε από τους δημόσιους χώρους εσωτερικά των φυλακών, που δεν ήταν προσβάσιμες στο κοινό – στοχεύοντας σε μία τιμωρία που παραμένει αόρατη, εντός της ιδιωτικής σφαίρας, περιορισμένη στη σχέση μεταξύ δικασθέντα και δικαιουσίνης. Το βασανισμένο σώμα δεν αποτελούσε πλέον αντικείμενο ηδονοβλεψίας ή αποτροπής, παρά μια εικόνα απαγορευμένη, που παρά την επίγνωση ότι υπήρχε, έπρεπε να διατηρείται στο σκοτάδι, δεν είχε πια στόχο παραδειγματισμού ή σωματοποίησης του νόμιμου ή του παράνομου, μόνον την επιβολή της αρμόζουσας τιμωρίας σε ένα κοινωνικά ειδικό έγκλημα. Βέβαια, η στροφή της ποινής από το σώμα στο υποκείμενο δεν απέκλεισε ποτέ την εμπλοκή της πρώτης στην τιμωρία, η οποία αποτελούσε σημείο εκκίνησης για εκείνη, αλλά, αντίθετα τη διατηρούσε με διάφορα μέσα ως συστατικό της κομμάτι, ενώ η ευνοϊκότερη μεταχείριση των σωμάτων ήταν το αφήγημα που κατασκευάστηκε ακριβώς πάνω σ' αυτή την περιορισμένη θεατότητα των υποκειμένων και των σωμάτων τους εντός φυλακής. Η πίστη στον εξανθρωπισμό των ποινών και των ιδρυμάτων κράτησης ήταν και μία απόδειξη πως, ακόμη κι αν τα βασανιστήρια έπαψαν να αποτελούν θέαμα προς τέρψιν του κοινού και καταδικάζονταν για την

αγριότητα τους, στη συλλογική συνείδηση ο κατάδικος άξιζε μία βασανιστική τιμωρία.¹⁶

Ο εξανθρωπισμός αυτός, ο οποίος διαβαζόταν ως μικρότερης έκτασης βιαιότητα, με πιο ήπιες ποινές, που δεν βασάνιζαν το σώμα και σέβονταν τον κατάδικο ακόμη και στο θάνατο, ήταν ουσιαστικά απότοκο μιας στρατηγικής αλλαγής από το σώμα στο υποκείμενο, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και ενός νέου στόχου του δικαίου και των ποινικών διώξεων. Αφού πια σκοπός δεν είναι εκδίκηση του σώματος που διέπραξε το έγκλημα, στο επίκεντρο τίθεται η ψυχή, όχι προφανώς ως κάτι πραγματικό αλλά ως το σύνολο των διαθέσεων του εγκληματία, των σκέψεων, των αισθημάτων και των δράσεων, που εν τέλει είναι εκείνα που καθορίζουν τις ενέργειες και τη συμπεριφορά που οδηγεί στο έγκλημα. Και σε αυτόν τον νέο κολασμό δεν «χωράει» το σώμα, ως άμεσο πεδίο άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας. Το βάρος της ποινής μετατοπίζεται, περνάει από το σωματικό, το περισσότερο υλικό, στην ψυχή, στο άυλο, που η παρακμή της θεωρείται πιο ατιμωτική κατά τη διάρκεια της ζωής, η οποία παραμένει σε δράση, δεν χάνεται ώστε να μην μπορεί να υποστεί τις συνέπειες της πράξης. Η μεταστροφή αυτή επέφερε, όπως ήταν λογικό, και μία αλλαγή στο περιεχόμενο της έννοιας του εγκλήματος, κυρίως λόγω της εξάρτησής του από την θρησκευτική εξουσία και νοηματοδότηση, η οποία άρχισε να περιορίζεται όταν το άτομο ξεκίνησε να μετατρέπεται σε homo economicus (σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο), καταρρίπτοντας μια θεωρία του homo religiosus¹⁷, και κατ' επέκταση στην έννοια του ίδιου του εγκληματία, του σώματος και της ψυχής που τον συνιστά. Ο εγκληματίας πρέπει πια να σωφρονιστεί, όχι απλά να μεταστραφεί ψυχολογικά αλλά να υποστεί μια ριζική αλλαγή ζωής, την οποία θα ελέγξει και θα μετατρέψει τον παραβάτη σε υπάκουο πολίτη. Πλέον, μαζί με το έγκλημα δικάζεται και το ίδιο το υποκείμενο, η ψυχή του, οι επιλογές που το οδήγησαν στην παράβαση και αναζητούνται τρόποι μεταστροφής και βελτίωσης. Ο δικαστής είναι πρακτικά αυτός που αποφασίζει για τα πάντα, κατασκευάζει και εδραιώνει μια πραγματικότητα για το έγκλημα και μια τιμωρία γι' αυτό, είναι αυτός που έχει τη γνώση και τη διαχέει τόσο σε άλλους μηχανισμούς που απασχολούνται με το έγκλημα όσο και στο κοινό, το οποίο διαμορφώνει και μια εικόνα για τον παραβάτη και την δράση του. Η δικαστική κρίση μετατοπίστηκε έτσι από την πράξη στο πρόσωπο, στις αιτίες που σχετίζονται με τον ψυχισμό αλλά άρχισε

¹⁶ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ο.π., σσ. 21- 25

¹⁷ https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4614-6086-2_308

να ορίζει ποινές κάνοντας μια προβολή του καταδίκου στο μέλλον, όχι σκοπεύοντας σε μία πρόσκαιρη τιμωρία αλλά σε μία ολόκληρη μεταστροφή του σε μία βελτιωμένη αντιμετώπιση της καθημερινής ζωής.¹⁸

Η μεταστροφή των ποινών προς ευνοϊκότερα μονοπάτια μετατόπισε και το πεδίο άσκησης τους, μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν νέα δεδομένα για την ίδια την ποινική διαδικασία, με καινούριους τομείς αλλά και ένα νέο καθεστώς αλήθειας, το οποίο δημιούργησε με τη σειρά του ένα ισχυρά δομημένο πλέγμα γνώσης- επιστήμης- εξουσίας που ξεκίνησε να υπερθεματίζει το δικαστικό έργο και να μεταστρέφει την ποινική διαδικασία και τις τεχνικές που την απαρτίζουν. Η μεταστροφή αυτή προς τις ηπιότερες ποινές πολύ εύκολα μπορεί να αντιμετωπιστεί ως απλώς μια περαιτέρω ευαισθητοποίηση προς τους κατάδικους και μία ηπιότητα απέναντι στα σώματά τους και τις δράσεις τους, σαν οι δικαστικές αρχές να άρχισαν να κατανοούν ξαφνικά τις αιτίες δράσης τους και να τις αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη επιείκεια, σαν να εξανθρωπίστηκαν και όχι ως εξέλιξη των πρακτικών της εξουσίας, που στοχεύει σε μία μεγιστοποίηση της οικονομίας του ποινικού, μια αύξηση της χρησιμότητας των τιμωριών που επιβάλλονται ώστε να παράγουν τα μέγιστα αποτελέσματα για την ίδια την εξουσία αλλά και τον κατάδικο που την υφίσταται. Για να γίνει, όμως, κατανοητή μια τέτοιου τύπου εξέλιξη αλλά και συνολικά οι εξουσιαστικές τακτικές ο Foucault υποδεικνύει ως αναγκαία την απαγκίστρωση από την αντίληψη ότι μοναδικός στόχος της ποινικότητας είναι η καταστολή των εγκλημάτων, η τιμωρία των ενόχων και ο παραδειγματισμός των υπολοίπων και αντ' αυτού, μέσω της μελέτης να γίνουν κατανοητοί οι βαθύτεροι στόχοι. Η τιμωρία δεν είναι απλώς ένας μηχανισμός καταστολής και απαγόρευσης παρά εμπίπτει σε μία σειρά θετικών και αποτελεσματικών λειτουργιών. Γι' αυτό και καθ' όλη την εξελικτική διαδικασία των συστημάτων παραγωγής, οι επιβαλλόμενες ποινές εναρμονίζονταν με τις ανάγκες του εκάστοτε συστήματος, ώστε να μπορούν να διασφαλίζουν όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερες οικονομικά τιμωρίες, που δεν στέκονταν απλά στην εκδίκηση: η πολιτειακή παροχή δούλων κυριάρχησε στη μεγαλύτερη έκταση της δουλοκτητικής οικονομίας, νομιμοποιώντας κρατικά τη δουλειά και διασφαλίζοντας μέσω του ίδιου του τιμωρητικού μηχανισμού τα χέρια που οι γαιοκτήμονες και ισχυροί είχαν ανάγκη. Σταδιακά, με την επικράτηση της φεουδαρχίας ως συστήματος παραγωγής, η «πολιτειακή» δουλειά περιθωριοποιήθηκε και τη θέση της πήραν οι σωματικές

---

¹⁸ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ο.π., σσ. 27- 31

τιμωρίες, όπως εκείνες που υπέστη ο Damiens, αφού το σώμα αποτελούσε εκείνη την εποχή και το πιο απτό αγαθό, ενώ εκείνες έδωσαν τη σειρά τους στην καταναγκαστική εργασία ως νέο τύπο ποινής, στη διάρκεια της εμπορικής οικονομίας, που όμως, σταδιακά, επίσης, μειώθηκε και πια η κράτηση στα ιδρύματα είχε στόχο το σωφρονισμό, μιας και η εργασία είχε πλέον περάσει στη σφαίρα της ελεύθερης αγοράς, με τη βιομηχανοποίηση και το σύστημα που επέφερε, και δεν μπορούσε να βασίζεται σε ανειδίκευτα χέρια, που δεν θα μπορούσαν να εξελιχθούν να φέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα στο χώρο τους.¹⁹

Η περιγραφή των ποινών σε κάθε περίπτωση αποτυπώνει την βαρύτητα που έχει το σώμα σε κάθε ποινική έκφανση, είτε αυτή είναι μια αιματηρή βάρβαρη τιμωρία είτε μια ολόκληρη διαδικασία διαμόρφωσης του εγκληματία μέσω του σωφρονισμού, προκειμένου το ίδιο να καταστεί όσο περισσότερο χρήσιμο γίνεται, να υπακούει και να διανέμει τις δυνάμεις του με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Το σώμα δεν είναι απλώς η βιολογική του ύπαρξη, οι ασθένειες, τα μικρόβια, το «κυνήγι» της υγείας και του μεγαλύτερου χρόνου ζωής αλλά και ένα σύνολο πολιτικών, που εφαρμόζονται και εδραιώνονται μέσω των σχέσεων εξουσίας, που το διαμορφώνουν και όπως θα δούμε στη συνέχεια το μετατρέπουν σε πεδίο άσκησης πολλαπλών εξουσιαστικών διαδικασιών, οι οποίες τελικά είναι διαμορφωτικές της κοινωνικής του παρουσίας, μέσα από τεχνικές εκγύμνασης, υποταγής, βασανισμού κτλ. Οι πρακτικές αυτές είναι εκφάνσεις μιας οικονομίας του σώματος, η οποία το αντιμετωπίζει ως παραγωγική δύναμη και κυριαρχείται και διαμορφώνεται εντός των σχέσεων εξουσίας, όπως παραδείγματος χάριν η σχέση μισθωτής εργασίας που συνάπτει το εργαζόμενο υποκείμενο με τον εργοδότη του, ή, με περισσότερο μαρξιστικούς όρους, ο εργάτης με το αφεντικό.²⁰

Η διάρθρωση της μισθωτής σχέσης εργασίας εδράζεται σε μία σχέση εξουσίας που συνδέει τους δύο, της οποίας πυρήνα αποτελεί ο μισθός. Ο μισθός είναι το ποσό που ο κεφαλαιοκράτης συμφωνεί και καταβάλλει στον εργάτη για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο ο τελευταίος εργάζεται στην παραγωγή των προϊόντων. Ο εργάτης παρέχει την εργασιακή του δύναμη, την οποία ο καπιταλιστής αγοράζει με χρήμα, όπως ακριβώς θα αγόραζε κι ένα υλικό προϊόν, επιβεβαιώνοντας έτσι τη θεωρία που θέλει την εργασία ένα ιδιόμορφο τύπο εμπορεύματος. Η αξία του

---

¹⁹ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ο.π., σσ. 31- 34

²⁰ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ο.π., σ. 35

προϊόντος καθορίζεται από την εργασία που πραγματοποιείται για την παραγωγή του, επομένως, η τιμή του είναι η ανταλλακτική αξία, μεταφρασμένη σε χρήμα. Ο μισθός, λοιπόν, που δίνεται στον εργάτη είναι η τιμή της προσφερόμενης εργασίας και χρησιμοποιείται ως διαφορετική ονομασία, λόγω της ιδιαιτερότητας του προσφερόμενου προϊόντος. Η μισθωτή σχέση είναι, πρακτικά, μια ανταλλαγή προϊόντων κατά την οποία η εργασιακή δύναμη (εργάτης) ανταλλάσσεται με το χρήμα (κεφαλαιοκράτης), με βάση μια σύμβαση συγκεκριμένου χρόνου. Το χρήμα που παίρνει ο εργάτης στα χέρια του μεταφράζεται σε προϊόντα που ο ίδιος θα αγοράσει, κάνοντας το μισθό απαραίτητη συνθήκη για την επιβίωσή του. Γι' αυτό και η εργατική δύναμη είναι ζωτικής σημασίας για τον εργάτη, αφού απ' την προσφορά αυτής του εξασφαλίζει τα απαραίτητα προϊόντα για την διαβίωσή του. Ο εργαζόμενος προσφέρει την εργασιακή του δύναμη για να ζει. Αναπτύσσει έτσι μία πρόδηλη σχέση εξάρτησης από την οικονομική δύναμη του εργοδότη, ο οποίος εκμεταλλεύεται συχνά, αν όχι πάντα, την βιοποριστική ανάγκη του εργαζόμενου, καθιστώντας τη μισθωτή σχέση άνιση και μεταβλητή, εργοδότης και εργαζόμενος τη συνάπτουν έχοντας συγκεκριμένους σκοπούς, χωρίς αυτοί να είναι ίδιοι, αφού ο εργαζόμενος προσφέρει την εργασιακή του δύναμη για να ζήσει και ο εργοδότης την αγοράζει για να διασφαλίσει το χρηματικό του κεφάλαιο και την παραγωγικότητά του. Η σχέση εξουσίας βρίσκεται στον πυρήνα της μισθωτής σχέσης και καθορίζει τον τρόπο που διαρθρώνεται και λειτουργεί για κάθε πλευρά.²¹

Και στην περίπτωση της μισθωτής σχέσης εξουσίας το σώμα βρίσκεται στο επίκεντρο, μετασηματίζεται και σμιλεύεται μέσα στο χώρο εργασίας, προκειμένου να μπορέσει να ανταπεξέλθει στην παραγωγική διαδικασία. Αυτό φανερώνεται και μέσα από τη διχοτόμηση της μισθωτής εργασίας σε εργασιακή δύναμη και προσφορά αυτής: ο εργάτης, μέσα στο πλαίσιο της μισθωτής εργασίας, φέρει, αφενός, την εργασιακή του δύναμη ως κομμάτι του ίδιου του σώματός του, το οποίο θυσιάζει στην ανταλλαγή με το μισθό του για να εξασφαλίσει τη διαβίωσή του, και από την άλλη ξεχωριστά την προσφορά της, αφού, πρακτικά, ενοικιάζει ένα κομμάτι της δύναμης αυτής στον καπιταλιστή, για να την εκμεταλλευτεί και να πετύχει τον στόχο του, την παραγωγή των απαραίτητων προϊόντων. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι το εργαζόμενο υποκείμενο διχάζεται ανάμεσα στην εγγενή εργασιακή δύναμη που

---

²¹ Marx, K. (2010). Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 23- 27 και Macherey, P. (2014), Φουκώ και Μαρξ: το παραγωγικό υποκείμενο (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος), Αθήνα: Εκτός Γραμμής, σσ. 24- 26

κατέχει και στην μερική χρήση αυτής από τον κεφαλαιοκράτη, που του εξασφαλίζει την πληρωμή του, αποδεικνύοντας ότι το υλικό κομμάτι της εργασιακής δύναμης είναι διαχωρίσιμο από την ευρύτερη σημασία της. Ο διχασμός αυτός κατασκευάζει παραστάσεις για το υποκείμενο, που το «τοποθετούν» σε μια συγκεκριμένη θέση μέσα στο χώρο του εργοστασίου, στο χώρο εργασίας σε σχέση με την εργασιακή του δύναμη και την προσφορά της κι εκεί αντιλαμβάνεται τη μετάλλαξη του σώματός του, τη μετατροπή του, δηλαδή, από σώμα που κινείται μέσα στο χώρο, σε νοηματοδοτημένο υποκείμενο, που παράγει έργο μέσα από τη σύναψη μιας σχέσης εξουσίας.²² Η χρησιμότητα του σώματος φανερώνεται, με άλλα λόγια, μέσα από ένα δίπτυχο παραγωγικότητας- καθυπόταξης.

Μια αντίστοιχη διχοτόμηση βιώνει και το σώμα που επενδύεται πολιτικά, με μια επένδυση που πρωτοεμφανίζεται στο «σώμα του βασιλιά», ένα σώμα συμπερίληψης του υλικού και του άυλου, της υλικότητας του σώματος- σάρκας, που γεννιέται, διαμορφώνεται και πεθαίνει αλλά και της ιστορικότητάς του, της διαδρομής του ως προσωπικότητα που μένει ανεξίτηλη στο χρόνο και διαμορφώνει τις μετέπειτα καταστάσεις, είτε ως αυθεντία είτε ως παράδειγμα προς αποφυγή, σε κάθε περίπτωση λειτουργώντας διαπλαστικά για την μετέπειτα πραγματικότητα και αλήθεια. Σε αντίστιξη με το σώμα του κατάδικου, του σώματος με τα ελάχιστα προνόμια, του εξαρτημένου μάλιστα από το διχασμένο ανάμεσα σε ύλη και ιστορία βασιλικό σώμα και την τιμωρητική του εξουσία. Ακόμη όμως και το ασήμαντο σώμα του κατάδικου εμπίπτει σε αυτόν τον διαχωρισμό υλικού και άυλου, σάρκας- ψυχής, όπου η τιμωρία της τελευταίας, μάλιστα, αναδείκνυε το πέρασμα στην υπαρκτή πραγματικότητα, στην προσαρμογή της εντός του σώματος ως άυλου εντός του υλικού, την οποία μπορούσε να διακρίνει μέσω των μηχανισμών της η τιμωρητική εξουσία, που ασκούταν πάνω στο σώμα του τιμωρούμενου, ενός σώματος που έχριζε και επιδεχόταν κάθε εξουσιαστικής διαδικασίας δόμησης. Η ψυχή είναι ένα ακόμη «γέννημα» του πλέγματος γνώσης- εξουσίας, το αποτέλεσμα της κυριαρχίας επί του σώματος, ένα εργαλείο βιοπολιτικής.²³

---

²² Macherey, P. (2014), Φουκώ και Μαρξ, ο.π., σσ. 27- 30 και Foucault, M. (1994), Το μάτι της εξουσίας στο «Πειθαρχία και γνώση» (επιμ. Κουζέλης, Γ. & Σολομών, Ι., μτφρ. Ιωσήφ Σολομών), Αθήνα: Νήσος, σ. 21

²³ Φουκώ, Μ. (2011), Επιτήρηση και τιμωρία, ό.π., σσ. 38- 40

2.2. *Η είσοδος της (ψυχ)ιατρικής στην ποινική διαδικασία και η μετατόπιση από την πράξη στο υποκείμενο*

Αυτό το βιοπολιτικό εργαλείο μετατράπηκε σε διακύβευμα για το δικαστικό μηχανισμό, έγινε περιεχόμενο της ποινικής διαδικασίας, εφόσον θεωρήθηκε αιτία της παραβατικής συμπεριφοράς, της εγκληματικής φύσης του παραβάτη, που πλέον είχε γίνει επίκεντρο του εγκλήματος και καθόριζε την ίδια την ποινή και ευρύτερα την άσκηση της δικαστικής εξουσίας. Σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση και το αποτέλεσμα μιας δίκης έπαιζε το ζήτημα των τεκμηρίων, νόμιμων, ισχυρών ή αδύναμων, που καθόριζαν αυτό που τελικά καθιερωνόταν ως δικαστική αλήθεια, μέσω μιας ορισμένης αριθμητικής, ενός νομικού καθορισμού, μιας κατάταξης σε σημαντικές και λιγότερο σημαντικές αποδείξεις (παραδείγματα χάριν, ακέραιες αποδείξεις και ημί- αποδείξεις) τις οποίες στη συνέχεια οργάνωναν σε συστήματα τα οποία αποτελούσαν και τον πυρήνα λήψης της απόφασης ενώ, μάλιστα, η τιμωρία που αποφασιζόταν όφειλε να είναι ανάλογη της ποσότητας και της αποδεικτικής ισχύος των τεκμηρίων. Μία απόδειξη ήταν ικανή να καταδικάσει ή να αθώσει, μέσω μιας αυθαίρετης αποδοχής και ταξινόμησης των αποδείξεων, στις οποίες δεν είχε πρόσβαση καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ο ίδιος ο κατηγορούμενος. Σε όλες αυτές τις παθογένειες της λογικής των τεκμηρίων ήρθε να αντιταχθεί αυτό που ονομάστηκε αρχή της ενδόμυχης πεποίθησης, που εμφανίστηκε στα τέλη του 18ου αιώνα και διαφοροποίησε αρχικά τη μέθοδο λήψης των αποφάσεων, εφόσον πλέον για να υπάρξει καταδίκη, τα στοιχεία θα έπρεπε, προηγουμένως, να είναι αδιάσειστα, όχι δηλαδή βασισμένα σε ταξινομημένα κατά δικαστική βούληση τεκμήρια, μερικά ή σχετικά επαρκή αλλά σε ολοκληρωμένες, ακέραιες αποδείξεις. Η υποψία έδινε, ουσιαστικά, τη θέση της στη βεβαιότητα. Μια βεβαιότητα η οποία δεν μπορούσε να υποκινείται μόνον από αποδείξεις σύμφωνες με το νόμο αλλά από κάθε πιθανό τεκμήριο που έχει την επαρκή αποδεικτική αξία, εμφανή και επαρκή να γίνει αντιληπτή από κάθε άτομο που έχει θέση εντός του χώρου διαμόρφωσης της δικαστικής αλήθειας. Η δυνατότητα που τα υποκείμενα διαθέτουν για γνώση και κατ' επέκταση για την αλήθεια θεμελιώνει πια την πεποίθηση ως μέσο εκτίμησης μίας απόδειξης, απομακρύνοντας τις αποφάσεις από το μέχρι τότε ισχύον κλασικό και προβληματικό νομικό αριθμητικό καθεστώς, το οποίο με την πρώτη ευκαιρία επανεμφανίστηκε, όχι όμως με τα παραδοσιακά αριθμητικά του χαρακτηριστικά αλλά μέσω μίας εξουσιαστικής ιεράρχησης των τεκμηρίων, των ίδιων των υποκειμένων

που τα έφεραν, σε μία αναλογία κοινωνικής νομιμοποίησης, δηλαδή η προσκόμισή τους από περισσότερο προνομιούχα και νομιμοποιημένα κοινωνικά υποκείμενα είχε μεγαλύτερη αξιοπιστία έναντι των κοινωνικά πιο αδύναμων, όπως παραδείγματος χάριν αποδείξεις που προέρχονται από αστυνομικούς ή, ακόμη περισσότερο, ειδικούς επιστήμονες, οι οποίοι, όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, κατέχουν εξέχουσα θέση στο δικαστικό μηχανισμό. Η παραγωγή της αλήθειας, λοιπόν, από αυτά τα υποκείμενα εμφορείται και από ένα συγκεκριμένο εξουσιαστικό καθεστώς, το οποίο ξεπερνάει τα στενά όρια της νομιμότητας.²⁴

Δικαιοσύνη και αλήθεια ενυπάρχουν άρτια σε κάθε λόγο, ιδιαίτερα σε λόγους εξουσίας, όπως εκείνοι που αρθρώνονται από τους ειδικούς σε κάθε δικαστική περίπτωση. Η εμπλοκή αυτή, δικαίου και επιστήμης, ειδικών και δικαστηρίου, δημιουργεί μία νομιμοποίηση παραγωγής λόγων αλήθειας – ή λόγων που λαμβάνονται ως και δομούν την αλήθεια – πέραν όμως του ίδιου του επιστημονικού περιεχομένου. Οι λόγοι αυτοί δεν είναι επιστημονικοί, παρά μανιφέστα ηθικής κινδυνολογίας σε τόνους οριακά γελοιογραφικούς (*«... Από ηθική άποψη, είναι ομοφυλόφιλος από την ηλικία των δώδεκα ή δεκατριών ετών, βίτσιο το οποίο στην αρχή δεν ήταν παρά αναπλήρωση για τις κοροϊδίες που δεχόταν όταν ήταν παιδί...»*, *«... αφού πρόκειται για δύο άνδρες τόσο εκθηλυσμένους, που δεν θα έπρεπε να κατοικούν στα Σόδομα πια αλλά και στα Γόμορρα.»*, *«Ηθικά, είναι ένα πλάσμα κυνικό και ανήθικο. Κυλιέται στην ακολασία...»*, *«... έγινε ομοφυλόφιλος από υλική ανάγκη...»*). Τα παραπάνω αποτελούν σημεία ιατρικών πραγματογνωμοσυνών από τα μέσα της δεκαετίας του '50, οι οποίες μέσα από μια γραφή στα πρότυπα του γκροτέσκου , κατάφεραν να κατευθύνουν τις δικαστικές αποφάσεις, ορίζοντας υποδόρια την κατάσταση ελευθερίας του κατηγορούμενου, έχοντας το δικαίωμα επί της ζωής και του θανάτου, που διέθετε στις προνεωτερικές κοινωνίες ο ανώτατος άρχοντας, και, ταυτόχρονα, να λειτουργούν ως λόγοι αλήθειας, ή, ακριβέστερα, ως λόγοι που δομούν την αλήθεια, έχοντας θεσμική και νομιμοποιημένη, καθότι επιστημονικοί λόγοι, εξουσία, μία μάλλον μία γκροτέσκα κυριαρχία, βαθιά ριζωμένη στις δομές λειτουργίας του κοινωνικού, μέρος μια μηχανιστικής της εξουσίας και της γραφειοκρατίας της διοίκησης. Το γκροτέσκο ήταν το εργαλείο της εξουσίας για να αναδεικνύει πως είναι λειτουργική ακόμη κι όταν βρίσκεται στα χέρια ενός

---

²⁴ Foucault, M. (2019), Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο Κολέγιο της Γαλλίας, 1974- 1975 (μτφρ. Σωτήρης Σιαμανδούρας), Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σσ. 25- 41

θεατρίνου, ενός χαρακτήρα που παρουσιάζεται ως κλόουν, ένα μέσο ανάδειξης, δηλαδή, της αναγκαιότητάς της, ότι ακόμη κι αν ασκείται από κάποιον γελοίο μπορεί να φτάσει τα επίπεδα αποτελεσματικότητας που απαιτούνται, να παραμένει ορθολογική και αναγκαία βίαιη. Η θέση του γκροτέσκου, λοιπόν, στο δικαστικό σύστημα είναι κι αυτή κομμάτι ενός ακόμη μηχανισμού, που για να λειτουργήσει έδωσε περιθώρια ανάδυσης μιας παρωδίας επιστημονικού λόγου που δομείται και ενεργεί ως λόγος αλήθειας.²⁵

Η εμπλοκή δικαστικού και επιστημονικού λόγου δημιουργούσε ένα ψυχιατροποινικό γκροτέσκο, τα κείμενα, δηλαδή, των ειδικών γιατρών, των εμπειρογνομόνων, που καλούνταν από το δικαστήριο να μελετήσουν πολλούς από τους κατηγορούμενους ως αντικείμενα και να παραδώσουν μία αντίστοιχη πραγματογνωμοσύνη, την εκτίμησή τους για τον ίδιο τον κατηγορούμενο και τους λόγους που τον οδήγησαν στο έγκλημα – δεν ακολουθούσε τη λογική του κλασικού τεκμηρίου, μίας απόδειξης πράγματι τέλεσης του εγκλήματος αλλά μια υποθετική αλλά παρόλα αυτά ισχυρή χαρτογράφηση χαρακτήρα, που λόγω της επιστημονικής βαρύτητας, υποβοηθούσε στην έκδοση της απόφασης. Η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη στηριζόταν στη δημιουργία ζευγών (άρρωστος- υγιής, ηθικός- ανήθικος, καλό- κακός κτλ.), «σχεδιάζοντας» εντός του πλαισίου της υπάρχουσας σκηνης εγκλήματος, δεν διαφοροποιούσε το συμβολικό αλλά το ενίσχυε με περισσότερες ακόμη εικόνες, που δεν αφορούσαν το καθαυτό έγκλημα αλλά όσα το περιέβαλλαν. Ο ψυχιατρικός λόγος επιχειρούσε πρακτικά να «εξηγήσει» το αδίκημα, μέσα από την ενασχόληση με κάθε άλλο στοιχείο πέραν αυτού, με αναφορές συμπεριφορών, εικόνων, παλαιότερων εμπειριών και βιωμάτων που θα μπορούσαν να έχουν υποκινήσει το έγκλημα, κατασκευάζοντας νέες αιτίες κατηγορίας και περισσότερα «τεκμήρια», έχοντας επίγνωση ότι υπήρχαν de facto ποινικές πράξεις, ο νόμος εκ των προτέρων τις είχε ορίσει, πριν ακόμη τελεστούν. Έτσι, εφόσον είναι το ίδιο το δίκαιο που καθορίζει το νόμιμο και το παράνομο πριν ακόμη την τέλεση της πράξης, η θέση της πραγματογνωμοσύνης είναι να επισφραγίσει αυτή τη συνθήκη κολασμού μέσα από την επίκληση συγκεκριμένων εννοιών (διαταραχή, διαστροφή, ανισορροπία κ.α.) ποικιλόμορφα δοσμένων, επιδιώκοντας τη σωματοποίηση της παράβασης, την εγγραφή στο σώμα του κατηγορουμένου ως μοναδικό του χαρακτηριστικό. Η ιατρικοποίηση του εγκλήματος είναι το εργαλείο μετατροπής της

---

²⁵ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 42- 48

πράξης σε συμπεριφορά, σε αδιάσπαστο κομμάτι της ίδιας του της ύπαρξης, το σώμα του παραβάτη παραβαίνει το νόμο κατά συρροή, το έγκλημα είναι η ίδια του η ζωή. Αφού, όμως, οι έννοιες αυτές δεν αποτελούν από μόνες τους παραβάσεις, η χρήση τους εξαντλείται στην επίκληση της ηθικής παραβατικότητάς τους, μια επίκληση στους «άγραφους νόμους» της έντιμης κοινωνικής συμπεριφοράς, που τοποθετείται σαν άλλο άκρο ενός αόρατου πόλου βέλτιστης εξέλιξης. Αποποινικοποίηση υπό το νομικό πρίσμα αλλά παράβαση της αυστηρά δομημένης κανονικότητας, του «φυσιολογικού» ηθικού, ψυχικού κτλ.²⁶

Η θέση των ειδικών, των εμπειρογνομόνων, σε μία νεότερη απόδοση, αποτυπώνεται στην ανάδειξη της πράξης καθαυτής ως παράβαση, είναι δηλαδή, λόγου χάριν, ο φόνος πράξη αξιόποινη ανεξαρτήτως του υποκειμένου που τον πράττει και, επομένως, εάν ο κατηγορούμενος δολοφόνησε οφείλει να τιμωρηθεί, οι δικαστές πρέπει να του επιβάλλουν την ανάλογη ποινή και άρα ο δικαστικός μηχανισμός εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από τις (ψυχ)ιατρικές γνωματεύσεις, οι οποίες μάλιστα λειτουργούν με την ιδιότυπη λογική «Δεν γνωρίζουμε αν ο κατηγορούμενος το έκανε αλλά αν το έκανε γνωρίζουμε το γιατί», δημιουργώντας ένα προφίλ. Η δημιουργία αυτή εξυπηρετεί τη δραστηριότητα του δικαστικού μηχανισμού ώστε να μπορεί να καταδικάσει, σε αυτές τις περιπτώσεις υπό το φως της επιστήμης, το υποκείμενο που φέρει τα «γενικά χαρακτηριστικά» και δεν θα μπορούσε παρά να είναι παραβάτης, δεν είχε άλλη εναλλακτική παρά να ακολουθήσει αυτή την πορεία, με επιστημονική, σχεδόν, ακρίβεια. Εν τέλει, η δικαιοσύνη δεν θα καταδικάσει την πράξη αλλά την προσωπικότητα που την πράττει, το σώμα που φέρει αυτές τις συγκεκριμένες ενδείξεις παρέκκλισης, μη προσαρμογής, μην κανονικότητας και τιμωρείται για το ηθικό και ψυχολογικό αποτύπωμα της πράξης του. Συμβαίνει, λοιπόν, μία μετάβαση από τον τιμωρητικό εξουσιαστικό μηχανισμό σε ένα νέο γνωστικό πεδίο επιβολής της ποινής, αποτελούμε από σωματικούς καταναγκασμούς, όπως τους περιγράψαμε προηγουμένως. Η επιστήμη είναι αυτή που αναλαμβάνει τη νομιμοποίηση αυτής της επέκτασης πάνω στο σώμα, από τον κολασμό σε μία ολόκληρη διαδικασία μετασχηματισμού, στήνοντας με αυτόν τον τρόπο ένα προφίλ κακοποιού. Στόχος των γιατρών της πραγματογνωμοσύνης γίνεται η ανάδειξη της παραβατικής συμπεριφοράς πριν καν αυτή γίνει επίσημα και νομικά παραβατική, μέσα από τη δημιουργία μιας γραμμής ζωής που αποδεικνύει πως ο κατηγορούμενος ταξινομείται

---

²⁶ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 49- 51

ως κακοποιός, ως παραβάτης, «από παλιά», πριν καν δηλαδή εκδηλώσει την παρέκκλιση για την οποία τώρα κατηγορείται, με συγκεκριμένες συμπεριφορές, δεδομένου ότι ο εγκληματίας δεν δομείται από τη μία μέρα στην άλλη, υπάρχει και εκδηλώνει συμπεριφορές σε βάθος χρόνου και σε συγκεκριμένα μοτίβα. Το έγκλημα είναι κι εκείνο κομμάτι της κοινωνικής ταξινομητικής διαδικασίας, που στοχεύει στην κατασκευή μιας ψυχοπαθολογίας του εγκλήματος ή καλύτερα μιας ασθένειας της ηθικής, με την οποία τελικά ο γιατρός θα φέρει τον παραβάτη προ των ευθυνών του, εφόσον δεν νοείται ως ψυχικά ασθενής, που βρίσκεται σε ακαταλόγιστο κατά την τέλεση της πράξης. Ο παραβάτης επιθυμεί το έγκλημα και το κάνει ως συνέχεια της διαστροφικής του προσωπικότητας.²⁷

Η επιθυμία του εγκληματία, η κακή επιθυμία συνοδεύεται από μία ανικανότητα, ένα σύνολο δυσκολιών που στοιχειοθετούν και μία ακαθόριστη θέση μέσα στο δικαστικό μηχανισμό. Ο παραβάτης είναι μία άγνωστη ρευστή μορφή και προσωπικότητα, μη επαρκώς ενταγμένη οπότε και παρείσακτη, από την οποία και πρέπει τελικά ο μηχανισμός να απαλλαχτεί. Μετατρέπει, λοιπόν, τη ρευστή αυτή μορφή σε αντικείμενο μελέτης και γνώσης, το οποίο μεταβάλλεται και αναπροσαρμόζεται προκειμένου να ενταχθεί πια στο κοινωνικό ως λειτουργικό «κανονικό» σώμα. Και η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη, ο γιατρός, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της αποδεικτικής διαδικασίας της παραβατικής προσωπικότητας που πρέπει να διαμορφωθεί εκ νέου, υπό το πρίσμα της κανονικότητας. Η πραγματογνωμοσύνη λειτουργεί ως αποδεικτικό στοιχείο, ως μέσο αναγνώρισης της ενοχής, ενισχύει τους ισχυρισμούς και έμμεσα μετατρέπει τον κατηγορούμενο σε ένοχο, λειτουργώντας στο όνομα του δικαστικού μηχανισμού και καταλήγοντας, τελικά, η ίδια να καταδικάζει, να αποφασίζει την ενοχή ή την αθώτητα μέσα από ηθικού τύπου γνωματεύσεις αλλότριων πράξεων, κατασκευάζοντας προφίλ υποκειμένων. Με τη βοήθειά της, η ιατρική ουσιαστικά απαλλάσσει τη δικαιοσύνη από τον βάρβαρο σωματικό κολασμό, δίνει την εναλλακτική της μεταστροφής, εξασκώντας μία εξουσία της κανονικοποίησης, η οποία είναι και ο συνδετικός κρίκος μεταξύ διαστροφής και ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης. Ο ρόλος της θα έπρεπε να ήταν, ουσιαστικά, ταξινομητικός, όπως και κάθε σχεδόν ιατρικός λόγος, ως προς την κατάσταση του υποκειμένου αλλά και διευκρινιστικός ως προς το ρόλο της δικαιοσύνης, να διαχωρίσει τη φυλακή από το νοσοκομείο, να διευκρινίσει εάν ο κατηγορούμενος

---

²⁷ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 52- 58

χρήζει ψυχιατρικής νοσηλείας και άρα εάν έχει επίγνωση της πράξης του ή είναι απλά άρρωστος, δεδομένου ότι σε περιπτώσεις ψυχικής ασθένειας η δικαιοσύνη δίνει τη θέση της στην ιατρική θεραπεία. Ωστόσο, είσοδος της ψυχιατρικής δεν ακολούθησε το δρόμο του ψυχιατρικού εγκλεισμού και της απαλλαγής – αυτό το ρόλο είχαν ήδη αναλάβει ήδη υπάρχοντες δικαστικοί μηχανισμοί, όπως λόγου χάριν το σώμα των ενόρκων, που θεμελίωσε με κάθε του απόφαση αυτή την αόρατη σύνδεση εγκλήματος- τρέλας, ή ακόμη και οι ίδιοι οι δικαστές οι ενέκριναν την είσοδο των εγκληματιών στα ψυχιατρεία ως καταδικαστική απόφαση – παρά περισσότερο τον πρόσφατα δομημένο δικαστικοψυχιατρικό δρόμο, που έδινε βαρύτητα στα χαρακτηριστικά, τις ιατρικές γνωματεύσεις, στο ίδιο το άτομο παρά στην πράξη του, επισφραγίζοντας την ιατρική κυριαρχία του δικαστικού μηχανισμού.²⁸

Όμως, η πραγματογνωμοσύνη λειτουργούσε με έναν διπλό καθορισμό, ταυτόχρονα – κι όχι αλληλοαποκλειόμενα – ιατρικό και δικαστικό, που κατασκεύαζε την έννοια της «διαστροφής», η οποία καθόρισε σημαντικά, από εκεί κι έπειτα, το ίδιο το σώμα, ιδιαίτερα στο δικαστικό πεδίο εντός του οποίου εμφανίστηκε μέσα από νεοεισαχθείσες έννοιες, πλέον παιδαριώδεις και εκχυδαϊσμένες, λειτουργώντας πάνω τους διαφοροποιητικά και κατόπιν νομιμοποιητικά, έννοιες δικαστικές και ιατρικές, φορτίζοντάς τες με νοήματα που εξυπηρετούσαν την κατασκευή και δημιουργία ενός βιοϊατρικού λόγου, ο οποίος «έχτιζε» έννοιες διαπλεκόμενες, σχηματοποιημένες ώστε να υπονοούν κάποια ιατρική ή δικαστική επεξήγηση, πάντα κάτω από το πέπλο της ψυχιατρικής. Αυτή η σύνδεση ιατρικών και δικαστικών εννοιών, η ίδια η ψυχιατρική, δηλαδή, πραγματογνωμοσύνη γεννά την διαστροφή, αναλαμβάνοντας συγχρόνως και την αντιμετώπισή της, απαντώντας στο ερώτημα που εξαρχής καλείται να λύσει, «ψυχιατρείο ή φυλακή». Πάνω στα σώματα των καταδίκων και κατά συνέπεια των υπόλοιπων υποκειμένων επιδρά μια ρητορική εκφοβισμού (η μόνιμη απειλή της λαιμητόμου) αναδεικνύοντας ένα δίπολο διαχείρισης των εγκληματικών δράσεων με δύο απολήξεις, από τη μία της εξιλέωσης και από την άλλη της θεραπείας, κομμάτια και οι δύο ενός θεσμικού συνεχούς, που επιδιώκει μία διαχείριση της επικινδυνότητας του παθολογικού εγκληματία. Γιατί αυτό το περιθωριοποιημένο, ηθικά πάσχον υποκείμενο φέρει τη σφραγίδα του κινδύνου για το δικαστικό μηχανισμό. Η διαστροφή και η ρευστότητά του, το γεγονός ότι είναι δεν υποφέρει ακριβώς από ασθένεια αλλά ούτε τελεί και καθαυτό έγκλημα υπό την πλήρη σημασία του όρου

---

²⁸ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 61- 77

καθιστούν το υποκείμενο επικίνδυνο, ακριβώς επειδή βρίσκεται σε ένα αχαρτογράφητο μεταίχμιο, ένα φάσμα δράσης που δεν έχει γίνει άμεσα προσβάσιμο στην επιστημονική γνώση. Διαστροφή και κίνδυνος δομούν την θεωρητικό δρόμο της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης, αυτού του μηχανισμού που δεν είναι ούτε ιατρικός ούτε δικαστικός αλλά ο συνδυαστικός κρίκος αυτών των δύο, που διαστρεβλώνει εκατέρωθεν το περιεχόμενο. Ο μηχανισμός αυτόν, λοιπόν, πράγματι ταξινομεί αλλά όχι υπό το πρίσμα της ασθένειας ή όχι αλλά μίας διαβαθμισμένης κλίμακας κανονικού- μη κανονικού. Μία κλίμακα που κατασκευάζει κι ένα νέο αντικείμενο μελέτης και ανάλυσης, το οποίο μαζί του φέρει και νέες έννοιες. Αυτή ακριβώς η διαφοροποίηση είναι που τη διατηρεί κυρίαρχη έναντι της απλής δικαστικής ή ιατρικής, το καινούριο αντικείμενο με τις δικές του πρακτικές, επικαλυμμένες με τη νομιμοποίηση της επιστήμης, δικαστικής και ιατρικής, που κατασκευάζουν, έτσι, και μία νέα μορφή εξουσίας, εκείνη της κανονικοποίησης, έναν νέο τύπο ελέγχου και επιτήρησης του μη κανονικού, αυστηρά οριοθετημένου από τη νόρμα της κανονικότητας, χωρίς επεκτάσεις σε ασθενείς ή παραβάτες.²⁹

2.3. Το πειθαρχημένο σώμα

Υπό την πίεση του νέου διλήμματος και της εδραίωσης μιας λογικής της διαστροφής, το βασανιστήριο, το αυστηρά σωματικό που στοχεύει στην οδύνη και περιλαμβάνει μια ιδιαίτερα βάνουση τελετουργία – το βασανιστήριο του Damiens είναι αρκετά χαρακτηριστική περίπτωση – έπαψε να αποτελεί πρωταρχική επιλογή ποινής, εφόσον πια σκοπός ήταν να περάσει η ποινικότητα από την πράξη στο ίδιο το υποκείμενο – ακόμη και οι βασιλείς, των οποίων η κυριαρχία ήταν, όπως είδαμε, απόλυτη και διέθεταν για αρκετούς αιώνες το δικαίωμα επί της ζωής και του θανάτου, προσπαθούσαν να αποτρέψουν τις βαρύτερες των ποινών – χωρίς αυτό, βέβαια, να σημαίνει πως οι λιγότερο βασανιστικές σωματικά τιμωρίες δεν περιελάμβαναν μία σειρά εξευτελιστικών και οδυνηρών πρακτικών (λόγου χάριν διαπόμπευση, δημόσιο μαστίγωμα κτλ). Σε κάθε έκφανση ποινής, λοιπόν, αναπόσπαστο κομμάτι όφειλε να είναι το βασανιστήριο, είτε αυτή αφορούσε το καθαυτό σώμα είτε απευθυνόταν στην πνευματική κατάσταση του καταδίκου, σε οποιαδήποτε μορφή, πιο ελαφριά ή περισσότερο βάρβαρη, ως «σωματική ποινή, περισσότερο ή λιγότερο ειδικής», που, όμως, δεν ξέφευγε από τα όρια της έννομης άσκησης της βίας, δεν επρόκειτο δηλαδή για οποιαδήποτε αυτοδικία ή ένα βίαιο ξέσπασμα αλλά για μία διαδικασία που

²⁹ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 77- 95

παράγει μια συγκεκριμένη ποσότητα οδύνης, όχι απαραίτητα λεπτομερώς μετρήσιμη αλλά τουλάχιστον ιεραρχημένη σε βαθμίδα. Η βαθμίδα αυτή είναι η αποτύπωση μιας αναλογίας ανάμεσα στη φύση του εγκλήματος και την οδύνη που του αρμόζει αλλά και τη θέση που θύτης ή θύμα κατέχουν στην κοινωνική κλίμακα. Το βασανιστήριο, δηλαδή, είναι κάθε άλλο παρά μία αυθαίρετη διαδικασία, διέπεται από ένα σύνολο κανόνων, οργανωμένων με λεπτότητα και ακρίβεια, κάθε τύπος ποινής είναι προγραμματισμένος ανάλογα με το στόχο του και κλιμακούμενος ανάλογα με τον τύπο της πράξης, δομείται στο πλαίσιο ενός ολόκληρου τιμωρητικού τελετουργικού, που ακολουθεί δύο διαδρομές, εκείνη του κατάδικου, που πρέπει να στιγματιστεί κυριολεκτικά, με σημάδια αλλά και μεταφορικά από τον απόηχο του εξευτελισμού που υφίσταται το σώμα, ο οποίος εντυπώνεται τόσο σε εκείνο όσο και στο μυαλό όσων παρακολούθησαν ή άκουσαν την τελετουργία, κι εκείνη της δικαιοσύνης που, επιβάλλοντας μια μεγαλοπρεπή ποινή, ένα σκληρό βασανιστήριο ενισχύει την ισχύ της και τη δόξα της. Το βασανιστήριο δεν είναι η απόδειξη μιας σκληρής και απάνθρωπης δικαιοσύνης αλλά ένα μέσο ενίσχυσης του κεφαλαίου της εξουσίας.³⁰

Το ποινικό *modus operandi* είναι πρακτικά μια αύξηση του εξουσιαστικού αυτού κεφαλαίου, εφόσον μόνο η ποινική αρχή έχει πρόσβαση στην γνώση μιας υπόθεσης, ο κατηγορούμενος δεν είναι παρά εξωτερικός παρατηρητής της ίδιας του της καταδίκης, αφού δεν ενημερώνεται και δεν μπορεί να συμμετέχει στη συλλογή στοιχείων. Το πλέγμα γνώσης και εξουσίας διαιωνίζεται και το μονοπώλιο της κυρίαρχης τιμωρητικής αρχής επί της αληθολογίας εδραιώνει περαιτέρω και την εξουσία της. Η αλήθεια αυτή κατασκευάζεται μέσα από τη μέθοδο της ομολογίας, η οποία απαλλάσσει τον κατηγορούμενο από την υποχρέωση προσκόμισης αποδείξεων, αρκεί δηλαδή η ομολογία του, ώστε να καταδικαστεί και να εκπληρώσει η τιμωρητική εξουσία το καθήκον της. Η ομολογία, ως πάγια μέθοδος κατασκευής της αλήθειας, εκμαιεύεται με δύο μέσα, τον όρκο, που αν καταπατήσει θα βρεθεί υπόλογος όχι μόνο στην επίγεια αλλά και στη θεϊκή δικαιοσύνη, και τον βασανισμό, τη σωματική βία που θα χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για την απόσπαση της αλήθειας, υποδεικνύοντας έτσι και έναν ποινικό μηχανισμό με διττή κατεύθυνση, εκείνη της ανάκρισης σαν διαδικασία και εκείνη της ανάκρισης ως ενέργεια του ίδιου του υποκειμένου που ομολογεί. Σε κάθε περίπτωση, το σώμα είναι εκείνο που θα κρίνει το τελικό αποτέλεσμα της αλήθειας, αυτό που θα υποστεί κάθε πιθανό βασανιστήριο

---

³⁰ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ό.π., σσ. 41- 44

αλλά κι εκείνο που θα ομολογήσει τις αμαρτίες του, προκειμένου η αλήθεια να έρθει στο φως και να σωματοποιηθεί ως τέτοια. Το σώμα του κατάδικου γίνεται πεδίο άσκησης δύο πρακτικών που οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα, της εφαρμογής της τιμωρίας και της βίαιης απόσπασης της αλήθειας, ενώ το σώμα της σεξουαλικής επιθυμίας υφίσταται την πίεση και διαμόρφωση ενός ηθικοπλαστικού λόγου, που ενισχύουν το πλέγμα εξουσίας- γνώσης. Ο ρόλος τους είναι ουσιαστικά εκείνος του αγωγού, μέσα από τον οποίο περνά η εκάστοτε αλήθεια και κατ' επέκταση η ανάγκη και τελικά η σωματοποίησή της.³¹

Η ποινή, ως πρακτική των εξουσιαστικών μηχανισμών λειτουργούσε, ύστερα από την μεταστροφή της από την καθαρά κατασταλτική υπόσταση της βασάνου, του σωματικού βασανιστηρίου, παραγωγικά, υπό το πρίσμα μιας παραγωγικής εξουσίας, αποβλέποντας στη μεταστροφή του κατάδικου από εγκληματία σε νομιμόφρονα πολίτη, λαμβάνοντας υπόψιν το σώμα ως φορέα φυσικών ροπών στην παρέκκλιση, ως υλικό που πάσχει και πρέπει να γιατρευτεί, μέσα από διαφορετικού τύπου ποινές, όχι πια τιμωρητικές- εκδικητικές αλλά ποινές ελέγχου, επιτήρησης και τελικής διαχείρισης του σώματος, που επιτυγχάνεται μέσω των μηχανισμών της πειθαρχίας, μιας ολόκληρη διαδικασίας, επικεντρωμένης στην άντληση της μεγαλύτερης χρησιμότητας από τη σωματική δράση, στο πλαίσιο μιας γενικότερης οικονομίας της μέγιστης αποτελεσματικότητας. Τον 18^ο αιώνα ξεδιπλώνεται μια ολόκληρη λογική γύρω από το σώμα, η οποία το διαρθρώνει και το μελετά σε δύο επίπεδα, εκείνο της ανατομίας και των φυσικών λειτουργιών – ο Φουκώ το περιγράφει ως «ανατομικό-μεταφυσικό» - και το αντίστοιχο της πειθαρχίας και της διαμόρφωσής που επιτελεί – για τον Φουκώ το «τεχνικό- πολιτικό», εφόσον έχει ήδη μιλήσει για το σώμα που επενδύεται πολιτικά χτίζοντας μια ολόκληρη πολιτική τεχνολογία γι' αυτό. Ένα σώμα, λοιπόν, χρήσιμο, με πλήρη γνώση των φυσικών του λειτουργιών. Ένα τέτοιο σώμα περιέγραψε ο Julien La Mettrie ως Άνθρωπο- Μηχανή³², που ισορροπεί ανάμεσα στην χρησιμότητα και την κατανόηση, στην υλικότητα που έχει, μαζί φυσικά με την «άυλη» ψυχή που τη συνοδεύει, και στην διαχείρισή του ως υποχείριο, στην χειραγώγησή του. Έτσι, δημιουργείται η εξής διακλάδωση: το πειθήνιο σώμα, οι δραστηριότητες του οποίου σχετίζονται με την πολιτική- τεχνική λειτουργία, τη βιοπολιτική που του ασκείται, ώστε να μετατραπεί σε χρήσιμο υποκείμενο εντός του

³¹ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ό.π., σσ. 44- 50

³² La Mettrie, J. (1748), L'homme Machine

πληθυσμού και το αυτόματο σώμα, το σώμα δηλαδή ως ανατομία, που πέραν των φυσικών χαρακτηριστικών διαθέτει αυτοματισμούς και έξεις, αποτελέσματα δομών που έχει ενσωματώσει και αποκτούνται από την ίδια τη δράση των εξουσιαστικών σχέσεων πάνω του – είναι φανερά κομμάτι της ανατομοπολιτικής για την οποία μιλήσαμε στο πρώτο μέρος. Αυτή η διττή αντίληψη του σώματος, ακόμη κι αν δεν αποτελούσε την πρώτη «ανακάλυψη» του υλικού σώματος, ήταν χαρακτηριστικό της πιο μεστής ανάλυσης των δομών και των τεχνικών του, που διαμορφώθηκε στη διάρκεια του αιώνα και προσέφερε και ορισμένες βασικές αρχές μελέτης, που διαμόρφωσαν και τη μετέπειτα ιδέα γύρω από το σώμα: αρχικά, το σώμα παύει να αντιμετωπίζεται ως ενιαίο σύστημα λειτουργιών, κάθε κομμάτι του και κάθε λειτουργία που επιτελεί εξετάζεται πλέον μεμονωμένα, ως ξεχωριστό πεδίο που μπορεί να ελεγχθεί και να επιδράσει πάνω του ένας διακριτικός καταναγκασμός. Στο επίκεντρο έρχονται, με αυτόν τον τρόπο, οι πρακτικές, όχι ως δράσεις αλλά ως κομμάτι της οικονομίας του σώματος, ως διαδικασία που οδηγεί στην πράξη και κατασκευάζει την απαραίτητη οικονομία των δυνάμεων. Ζήτημα δεν είναι πως αποτυπώνεται, παραδείγματος χάριν, η κίνηση του χεριού αλλά πως οδηγείται το σώμα σε αυτή μέσω του τελετουργικού που ακολουθείται³³. Τέλος, ο έλεγχος πια προσηλώνεται στον καθεαυτό τρόπο που συμβαίνει η πράξη, όχι στο αποτέλεσμα που επιφέρει, μέσω ενός συνεχούς και επίμονου καταναγκασμού, που υπολογίζει λεπτομερώς κάθε κομμάτι της οικονομίας. Ποσότητα ελέγχου, αντικείμενο και τρόπος, λοιπόν, χτίζουν αυτό που ο Michel Foucault ονομάζει «πειθαρχία», τη μέθοδο που ελέγχει με προσοχή κάθε λεπτομέρεια των λειτουργιών του σώματος.³⁴

Οι νεωτερικές πειθαρχίες στοχεύουν στην αποτελεσματικότητα με τα λιγότερα δυνατά μέσα – μια οικονομία του σώματος ανάλογη της οικονομίας με την έννοια που έχει προσλάβει εντός του νεοφιλελευθερισμού, με όρους κέρδους, δηλαδή η αποκόμιση του μεγαλύτερου κέρδους με το μικρότερο κόστος – και μετατράπηκαν σύντομα σε δομές εξουσίας, που διέφεραν από τις μέχρι τότε υπάρχουσες, αφού δεν επρόκειτο για μια σχέση ιδιοκτησίας (δουλοκτησία), απεριόριστης κυριαρχίας και επιθυμίας του αφέντη (υπηρετική σχέση), κυριαρχίας που ασκείται από απόσταση με στόχο το αποτέλεσμα και όχι τη δράση (υποτέλεια) ή πειθαρχίας αποχής και σωματικού ελέγχου (μοναστική ζωή). Η «ανάδυση» του σώματος ως ανατομία και

³³ Η πειθαρχία του χρόνου επιφέρει και μία σωστά εκτελεσμένη κίνηση, η οποία δεν είναι αποτέλεσμα ενός απλά άρτιο μιμητισμού αλλά μέρος μιας συνολικότερης εκπαίδευσης του σώματος.

³⁴ Foucault, M. (2011). Επιτήρηση και τιμωρία, ό.π., σσ. 156- 158

πειθαρχία επέφερε και μία διαφορετική εννοιολόγηση της τελευταίας αλλά και την εμφάνιση ενός μηχανισμού βασισμένου στο δίπολο χρησιμότητα- υποταγή, δηλαδή ενός μηχανισμού ικανού να κατασκευάζει υποκείμενα αναλογικά χρήσιμα και υπάκουα. Η πειθαρχία είναι, επομένως, μια ολόκληρη πολιτική καταναγκασμών επί του σώματος, που αποσκοπεί σε μία συνολική μεταστροφή του, όλων των στοιχείων του, μηχανικών και ανατομικών, που αναδεικνύουν και τις πρακτικές της εξουσίας, φτιάχνοντας μια «μηχανική», η οποία δεν επιδρά μόνο πάνω σε μια μεμονωμένη δράση του υποκειμένου αλλά στο σύνολο της τελετουργίας του, στον τρόπο με τον οποίο θα την εκτελέσει, στο χρόνο, στην αποτελεσματικότητα που θα έχει, με αποτελέσματα αμφίδρομα, αφενός βελτιωτικά την οικονομία του σώματος, με αύξηση των δυνάμεων και αφετέρου κατασταλτικά, με τον περιορισμό τους μέσω του ελέγχου και της υπακοής. Οι πειθαρχίες σταδιακά μετατρέπονται σε δομές, που, εν συνεχεία, δομούν τα ίδια τα υποκείμενα και τα σώματά τους. Και αυτό μέσα από την επιμονή τους στην λεπτομέρεια, με τεχνικές που σωματοποιούνται με προσοχή και επιμονή, με αυτή την πολιτική επένδυση του σώματος που επιφέρει αυτή την νέα μικροφυσική της εξουσίας, όπως αποτυπώθηκε παραπάνω, χτίζοντας μια «πολιτική ανατομία της λεπτομέρειας», που κυριάρχησε από τον 18^ο αιώνα κι έπειτα, οδηγώντας, εκτός των άλλων, σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε εξειδίκευση. Η εμμονή αυτή αλλά και ο μηχανισμός πειθαρχίας που δομήθηκε, άρθρωσαν ένα σύστημα πρακτικών, μεθόδων, δεδομένων που η σωματοποίησή τους «γέννησε» το σώμα που γνωρίζουμε σήμερα ως νεωτερικό, σύγχρονο υποκείμενο. Το σώμα αποτελεί, για μία ακόμη φορά, πυρήνα της ανάπτυξης των μεθόδων αυτών, εφόσον προηγουμένως τοποθετείται σε αυτή τη θέση από την «μητέρα» πειθαρχία, η οποία δεν αντιμετωπίζει τα άτομα ως κομμάτια μίας ενιαίας μάζας, παρά στοχεύει στην κατάτμηση του συνόλου, σε ατομικότητες που πειθαρχούνται ξεχωριστά, που ενυπάρχουν σε έναν χώρο εντός ενός οργανωμένου πειθαρχικά χρόνου, οι οποίοι από πρέπει να διαχειριστούν ανάλογα.³⁵

---

³⁵ Foucault, M. (2011), *Επιτήρηση και τιμωρία*, ο.π., σσ. 158- 162

3. Η σεξουαλικότητα ως πεδίο διαμόρφωσης του σώματος και χώρος άσκησης της βιοεξουσίας

Με βάση μια τέτοια λογική πειθαρχικής οργάνωσης του χώρου και χρόνο εντός των οποίων κινείται το σώμα, η σεξουαλικότητα αποτέλεσε και η ίδια πεδίο δόμησης σχέσεων εξουσίας, εμμενείς στο σώμα, που διακλαδίστηκαν σε διάφορα επίπεδα επιτήρησης, κατασκευάζοντας όχι απλώς έναν κλάδο γνώσης μιας συγκεκριμένης και μοναδικής επιστήμης που εμφανίστηκε αυτοτελώς αλλά ένα ευρύτερο πλαίσιο άσκησης εξουσίας, που αναγνώρισε τη σεξουαλικότητα ως επιστημονικό αντικείμενο που χρήζει μελέτης, προσδίδοντάς της τεχνικές τις οποίες διαπερνούσαν πλέγματα γνώσης και εξουσίας, ισχυρά και πυκνά, εκφραζόμενα μέσα από λόγους υποταγής και ελέγχου, από μικρές εστίες εξουσίας (σχέση γονέα- παιδιού, διαμόρφωση παιδικού δωματίου, σχέση ιερέα- εξομολογούμενου, χώρος εξομολόγησης κ.α.), που με τη σειρά τους μετασχηματίζουν και ενισχύουν το περιεχόμενο αυτής της γνώσης και άρα τις εξουσιαστικές πρακτικές. Διαδικασία παραγωγής και μεταβολής της γνώσης και της εξουσίας εγγεγραμμένη εντός μιας συνολικής στρατηγικής, που όμως παραμένει λειτουργική λόγω του πολυσχιδούς περιεχομένου της, βασισμένου στην κάθε ξεχωριστή σχέση εξουσίας και των χαρακτηριστικών της. Κάθε, λοιπόν, σχέση δεν αποτελεί μοναδικό παράδειγμα και κάθε στρατηγική δεν είναι απόλυτη και ενιαία, εφόσον εντός των διάφορων δομημένων σχέσεων εντοπίζονται αρκετές ομοιότητες εξουσιαστικών στρατηγικών μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, όπως παραδείγματος χάριν οι αντιστοιχίες των μηχανισμών που δρουν εντός του οικογενειακού και κοινωνικού χώρου, με τις οικογενειακές πρακτικές να διαμορφώνουν τους τρόπους δημόσιας διαχείρισης και ελέγχου των αναπαραγωγικών δραστηριοτήτων των ζευγαριών, την αύξηση του πληθυσμού, την διαμόρφωση της κλίμακας κανονικού- μη κανονικού σεξ, από ιατρική και ψυχιατρική σκοπιά. Μια κλίμακα που καθορίζει ο ίδιος ο λόγος, ο ιατρικός λόγος, όχι ως προβολή των δράσεων των μηχανισμών αλλά έκφραση και παραγωγή εξουσίας και γνώσης, ως εργαλείο υποστήριξης και προώθησης αλλά, ταυτόχρονα, παρεμπόδισης και αποδυνάμωσης: κάθε λόγος ή μη λόγος λειτουργεί συγχρόνως προωθητικά και περιοριστικά, σε μία αντιθετική αναλογία, εφόσον εδραιώνουν, από τη μία, τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς αλλά επιτρέπουν, από την άλλη, τη δημιουργία ζωνών σιωπής εντός των οποίων αναπτύσσονται οι μη ρητά απαγορευμένες δραστηριότητες. Γι' αυτό και στόχος των λόγων της νέας εξουσίας και της γνώσης

που συσσωρεύει δεν είναι η απαγόρευση με έναν νομικό μανδύα αλλά η αποτελεσματικότητα, διαμορφωμένη από δυναμικές σχέσεις κυριαρχίας και στρατηγικής, όπως και η σεξουαλικότητα, που δεν αντιτίθεται στις εξουσιαστικές πρακτικές αλλά αντιθέτως διατρέχεται απ' αυτές, ως σημείο συνάντησης πολλών (γονική σχέση, σχέση δασκάλου- μαθητή, συζυγική σχέση κτλ) αλλά και ως σημαντικό εργαλείο για τις πρακτικές καθαυτές, δεδομένης της μεταβλητότητας της εντός των έμφυλων, ταξικών, εργασιακών, ποινικών κ.α. σχέσεων, οι οποίες διέπονται από την ταξινόμηση των ατόμων εντός του φάσματος της κανονικότητας.³⁶

3.1. Η εμφάνιση της ανωμαλίας και η εγκαθίδρυση ενός βιοϊατρικού λόγου κανονικότητας.

Η πλειοψηφία των μελετών γύρω από το ζήτημα της μη κανονικότητας αρκούταν σε μία περισσότερο κλασική ανάλυση της εξουσίας, ως απλής καταστολής, που παραπέμπει στην παραγνώριση, την απαγόρευση και τον αποκλεισμό, μία θεωρία στην οποία ο Foucault έχει ασκήσει δριμεία κριτική³⁷ και έχει αντ' αυτού προτείνει μία ανάλυση περισσότερο θετική. Πράγματι, η εξουσία του αποκλεισμού ανθούσε μέχρι τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, επιστρατεύοντας τις μεθόδους της για αντιμετώπιση έκτατων καταστάσεων, όπως εκείνη της λέπρας που στη διάρκεια του Μεσαίωνα μάστιζε την Ευρώπη, με εξορίες, στιγματισμό, απαξίωση και στερήσεις, αρνητικούς μηχανισμούς που διαχώριζαν τον πληθυσμό πάντα σε ομάδες υγείων και ασθενών, επικίνδυνων και ακίνδυνων και αντίστοιχης λογικής διαχωρισμούς που επικρατούσαν κοινωνικά για μεγάλο χρονικό διάστημα. Απέναντι σε αυτές τις πρακτικές, κυρίως στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, αναδύθηκαν νέες έννοιες και μηχανισμοί που θα επιστρατεύονταν για την αντιμετώπιση μιας νέας πανδημίας, της πανούκλας, που ανέδειξε μια πολιτική του ατομικού σώματος και των λειτουργιών του, μια μεταστροφή της εξουσίας προς την επιτήρηση που γέννησε και τη μικροφυσική για την οποία έχουμε ήδη μιλήσει. Ο διωγμός των λεπρών αντικαταστάθηκε από ένα μοντέλο εγκλεισμού, με περιχάραξη των ορίων των πόλεων, ώστε η επαφή με όσους δεν νοσούσαν να περιοριστεί και μία αυστηρή επιτήρηση που μελετούσε ατομικότητα προς ατομικότητα. Η αντιμετώπιση της πανούκλας δεν ήταν απλά αποκλεισμός των μη υγείων σωμάτων και κατασκευή κατηγοριών υποκειμένων αλλά μια συνολική επιτήρηση υγείων και, δη, με διαφορετικά μέσα, μια ενασχόληση ανά περίπτωση και

³⁶ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 114- 118

³⁷ Βλέπε Μέρος 1^ο

όχι ανά ομάδα, μια μελέτη του σώματος ως υλικότητα που πάσχει. Αυτή η μέθοδος μπορεί να περιγραφεί ακριβέστερα ως βιοπολιτική, λαμβάνοντας υπόψη τον συνεχή έλεγχο ο οποίος στόχευε όχι απλώς στην άσκηση εξουσίας αλλά στη διασφάλιση και μεγιστοποίηση της υγείας του συνολικού πληθυσμού, στη διατήρηση της σωματικής δύναμης, στην παραγωγή υγιών σωμάτων και άρα υγιούς πληθυσμού, με υγεία ορισμένη εντός του πλαισίου της κανονικότητας, μιας νόρμας της υγείας, που πάντα αναζητείται και εξετάζεται. Η πανούκλα είναι μία παραβίαση της νόρμας και πρέπει να αντιμετωπιστεί. Η παραβίαση όμως δίνει ταυτόχρονα την ευκαιρία στην εξουσία να ασκήσει την πολιτική της σε όλη της την έκταση, να εφαρμόσει όλες τις τεχνικές ελέγχου, αφού μιλάμε για το σύνολο του πληθυσμού, το οποίο κατακερματίζεται σε ατομικότητες και εξετάζεται, παρεισφρώντας στο σώμα, στο χρόνο, στο χώρο, σε κάθε πτυχή της ζωής τους, με το πρόσχημα της παραβίασης της κανονικότητας.³⁸

Το μοντέλο αντιμετώπισης της λέπρας, του αποκλεισμού και του διαχωρισμού έδωσε τη θέση του σε ένα πιο θετικό μοντέλο ελέγχου, που εμφάνιζε για πρώτη φορά και το μοντέλο των θετικών τεχνολογιών της εξουσίας, μιας παραγωγικής, πολλαπλασιαστικής εξουσίας που ναι μεν επιτηρεί αλλά δεν απαγορεύει. Επεμβαίνει μέσω τεχνικών σε ένα σύνολο ατομικτήτων, συγκεκριμένα διαχωρισμένων, πατώντας πάνω σε ισχυρά δομημένα και επενδυμένα συστήματα γνώσης που διατρέχουν κάθε μηχανισμό των θεσμών, από το κράτος μέχρι την οικογένεια και από τις σχέσεις της μέχρι το ίδιο το σώμα του ατόμου. Ένα ανάλογο σύστημα γνώσης στάθηκε απαραίτητο και για την εγκαθίδρυση της ανωμαλίας ως έννοια, στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, έχοντας όμως προηγηθεί η εμφάνιση τριών μορφών παρέκκλισης, των θεμελίων της μη κανονικότητας, τριών τύπων εντός των οποίων θα αρχίσει να δομείται η έννοια που θα κυριαρχήσει και θα αποτελέσει κομμάτι της δικαστικής, της ιατρικής εξουσίας, που τον 19^ο αιώνα κυριάρχησαν πάνω στα σώματα. Οι μορφές αυτές ήταν οι εξής: το «ανθρώπινο τέρας» - η έννοια του τέρατος αποτέλεσε πεδίο αναζήτησης ήδη από τον Μεσαίωνα με διαφορετικές νοηματοδοτήσεις – το «προς συμμόρφωση άτομο» και ο «αυνανιζόμενος». Η πρώτη μορφή, το «ανθρώπινο τέρας» απαντάται σε ένα πεδίο νομικό- βιολογικό, καθώς το υποκείμενό του παραβιάζει τόσο κοινωνικούς όσο και φυσικούς νόμους. Μία ταυτόχρονα ακραία και σπάνια περίπτωση, το οριακό σημείο της παρέκκλισης. Παρά το γεγονός, μάλιστα, ότι το τέρας αποτελεί την έσχατη περίπτωση παραβίασης του νόμου, δεν είναι ο ίδιος

---

³⁸ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 96- 104

υπεύθυνος για την αντιμετώπισή του αλλά παράπλευροι μηχανισμοί (βία, βούληση καταστολής, ιατρική μέριμνα), μιας και η δράση του τέρατος, το ίδιο το ποίον του το εκτοπίζει εκτός των ορίων του νόμου. Το τέρας είναι το σύνολο όλων των παρεκκλίσεων συγκεντρωμένων σε ένα σώμα, η απόλυτη ενσάρκωση του παρά φύσιν, που βοηθάει στην κατανόηση του περιεχομένου του, μέσα, όμως, από μία ταυτολογία, μία εξήγηση όλων των αποκλίσεων που δεν καταφέρνουν να τονίσουν το συνολικό παρεκκλίνον, το ίδιο το τέρας.³⁹

Η δεύτερη μορφή, ανεπεξέργαστο φάσμα ανωμαλίας, το «προς συμμόρφωση άτομο», χαρακτηριστική φιγούρα του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, εμφανίζεται εντός του στενού πεδίου του οικογενειακού θεσμού, του τρόπου με τον οποίο οργανώνει την οικονομία του και, σε μικρότερο βαθμό, στις σχέσεις που αυτός αναπτύσσει με άλλους θεσμούς και εφόσον, πια, τελειοποιήσει όλα τα χαρακτηριστικά του επεκτείνεται και εκτός του στενού οικογενειακού χώρου, εντός των επόμενων χώρων κοινωνικοποίησης (σχολείο, οικογένεια, εκκλησία κτλ). Και είναι αυτή η δραστηριότητα σε χώρους κοινωνικής ζωής που το καθιστά οριακά κανονικοποιημένο, ένα φαινόμενο συχνό, τόσο συχνό ώστε να αγγίζει τα όρια της νόρμας, της οικειότητας, καθιστώντας δύσκολη την αναγνώρισή του. Το προς συμμόρφωση άτομο είναι γεμάτο αντιφάσεις. Ακόμη και ο χαρακτηρισμός προς «συμμόρφωση» είναι αντιφατικός, αφού στην πραγματικότητα το άτομο που περιγράφεται είναι το ασυμμόρφωτο, εκείνο που δεν κατάφερε να σωματοποιήσει καμία από τις οικογενειακές τεχνικές και διαδικασίες που θα το έβαζαν από τη μία κανονική σε στην κανονική συνθήκη. Παρόλα αυτά, πάνω στο δικό του σώμα χτίζονται εκ νέου οικογενειακές πρακτικές εκγύμνασης, διαμορφώνοντας μια κλίμακα συμμορφώσιμου/ ασυμμόρφωτου, η οποία στη συνέχεια εξελίσσεται στην αντίστοιχη κανονικού/ μη κανονικού, που αποτέλεσε κεντρικό στόχο του σωφρονιστικού συστήματος του 19^{ου} αιώνα, όπως αναφέρεται στο 2^ο Μέρος της εργασίας. Και τέλος, ο «αυνανιζόμενος», το αυνανιζόμενο παιδί, ο ηθικός πανικός⁴⁰ του 18^{ου} αιώνα, που ορίζεται ξανά εντός του πεδίου της οικογένειας αλλά αυτή τη φορά σε ένα πιο περιορισμένο περιβάλλον αναφοράς, έναν στενότερο, πιο προσωπικό χώρο, το δωμάτιο, το κρεβάτι, το ίδιο το σώμα, τις συγγενικές σχέσεις, μία ευρύτερη

³⁹ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 105- 122

⁴⁰ Ως ηθικός πανικός νοείται το υπερβολικό ξέσπασμα δημόσιας ανησυχίας πάνω σε ζητήματα ηθικής ή συμπεριφοράς μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων <https://revisesociology.com/category/moral-panic/>

ομάδα εξουσιών επί του σώματός του. Σε σχέση με τις άλλες δύο μορφές, ο αυνανιζόμενος παρουσιάζεται ως φαινόμενο σχεδόν καθολικό, σαν πρακτική εφαρμοσμένη σχεδόν από όλους, η οποία όμως κρατιέται στη σιωπή, κανένας δεν μιλάει ή γνωρίζει κάτι γι' αυτή, σαν ένα καθολικό μυστικό, για το οποίο κανένας δεν πρέπει να μιλήσει, υπονοώντας τη βδελυρή και επικίνδυνη φύση του. Ο αυνανισμός θεωρούταν πηγή όλων των κακών, των ασθενειών του σώματος, της ψυχής, των νεύρων, στρέφοντας εμμέσως το δείκτη στη σεξουαλικότητα. Εφόσον όλοι αυνανίζονταν, διόλου περίεργες δεν ήταν κάποιες σπάνιες ασθένειες που χτυπούσαν κάποιους ασθενείς και δεν μπορούσαν να εξηγηθούν από τους γιατρούς.⁴¹

Οι τρεις αυτές μορφές άτυπης ανωμαλίας είναι, ουσιαστικά, ο πρόγονος των μη κανονικών ατόμων, των σωμάτων της παρέκκλισης του επόμενου αιώνα, η χαρτογράφηση των οποίων δόμησε και το στιγματισμό των επόμενων ετών, που δομούταν έντονα τόσο από τη δικαστική όσο και την ιατρική, που σε κάθε μη κανονικό άτομο έβλεπαν το τέρας, τον ασυμμόρφωτο νέο που θα μπορούσε να επενδυθεί ως σώμα κανονικότητας και το μιανό αυνανιζόμενο, που με την πρακτική του ασθενεί το σώμα του. Τρεις διαφορετικοί τύποι σε άμεση όμως επικοινωνία, που δανείζονται ο ένας τα χαρακτηριστικά του άλλου – ο ασυμμόρφωτος εντός του σωφρονιστικού ιδρύματος ελέγχεται στενά για τη σεξουαλικότητά του και την τυχόν ροπή του στον αυνανισμό, το τέρας αυνανίζεται, άρα η συμπεριφορά του είναι μία ακόμη ασθένεια της πρακτικής αυτής – παραμένοντας, ωστόσο, πάντα σταθερά διακριτοί και διαφορετικοί, μέχρι και την εμφάνιση της τεχνολογίας των μη κανονικών, τον 19^ο αιώνα, ενός πλέγματος εξουσίας- γνώσης που μελετά το σώμα των τριών όχι ως ίδιο αλλά πάνω στην ίδια βάση κανονικότητας, η οποία αποτελεί και την απόδειξη της ανωμαλίας. Κι αυτό γιατί μέσα σε αυτή περιλαμβάνονται όλα τα στοιχεία τα αντίθετα των οποίων συγκρότησαν τους τρεις προγόνους, όλα τα παράδοξα και τα χαρακτηριστικά τους. Η διάκριση παρέμενε εμφανής ελλείψει ενός ενιαίου συστήματος εξουσιών και γνώσεων, που θα περιλάμβανε όλα τα πεδία αναφοράς των μορφών, την πολιτική- δικαστική εξουσία, την οικογενειακή και την εξουσία επί των σωμάτων, αλλά και τα πεδία γνώσης, εκείνο της φυσικής ιστορίας της ταξινόμησης, των παιδαγωγικών και εκπαιδευτικών τεχνικών και της βιολογίας της σεξουαλικότητας (που έκανε την εμφάνισή της στις αρχές του 19^{ου} αιώνα), τα οποία και έπρεπε να ληφθούν υπόψη στη διαδικασία ομογενοποίησης, ώστε να

---

⁴¹ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 123- 128

αποκτήσει η ενιαία έννοια της ανωμαλίας τις απαραίτητες πρακτικές εξουσίας και γνώσης. Γνώση σχετικά με το περιεχόμενο εννοιών όπως το τέρας, κάθε μορφή συνένωσης που παραβιάζει τα φυσικά όρια, τις ταξινομήσεις, τους νόμους (διασταυρώσεις ειδών, ανθρώπων, φύλων, μορφών) αλλά και κάποια αυστηρή απαγόρευση του θεϊκού, πολιτικού ή θρησκευτικού νόμου, μια δηλαδή γενικότερη αμφισβήτηση ή και καταπάτηση του δικαίου, μια συμπεριφορά πέραν του κανονικού. Η παραβίαση του δικαίου, η εμφάνιση του τέρατος εγείρει ερωτήματα που η δικαιοσύνη αδυνατεί να απαντήσει, εδραιώνοντας η ίδια, στο κενό των ερωτημάτων, το τέρας, παραδείγματος χάριν, κατασκευάζοντας το τέρας του ερμαφρόδιτου παιδιού, για το οποίο δεν έχει απάντηση ούτε η ίδια ούτε η φύση, εντός των κανόνων της οποίας δεν μπορεί να ενταχθεί άρα τους παραβιάζει.⁴²

Ήδη από την εμφάνιση του τέρατος στο δικαστικό σκοτάδι, αποτελώντας ένα ζήτημα νομικοιατρικού πεδίου, εγείροντας το θέμα του ενστίκτου και του ρόλου του, το μη κανονικό είχε εισαχθεί ως πεδίο παρέμβασης που σύντομα συνδέθηκε με τη σεξουαλικότητα, δημιουργώντας δύο διακλαδώσεις, εκείνη του ελέγχου της αναπαραγωγής, μέσω της σύνδεσης παρέκκλισης- κληρονομικότητας- εκφυλισμού και την αντίστοιχη της καθεαυτής σεξουαλικής ανωμαλίας, που κωδικοποιείται ως γενεσιουργός αιτία των έτερων ανωμαλιών. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο η σεξουαλικότητα βρέθηκε στον πυρήνα της έννοιας της ανωμαλίας είναι ερώτημα που τίθεται εύλογα, δεδομένης της αποσιώπησης που ίσχυε πριν τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οπότε και η ανωμαλία εντάχθηκε σε ένα πεδίο περισσότερο ιατρικοποιημένο, το οποίο και την ανέδειξε σε φάσμα μελέτης της ψυχιατρικής. Έτσι, η έκρηξη λόγων, που προκάλεσε η νομιμοποίηση της ανωμαλίας ως έννοια, γύρω από το σεξ δεν αποτέλεσε μια ξαφνική ανάσα προόδου ή άρση της απαγόρευσης αλλά κομμάτι αυτής της θετικής παραγωγικής εξουσίας, για την οποία έχουμε μιλήσει, η οποία εξανάγκαζε εμμέσως στην ομολογία. Στη Δύση το ζήτημα της σεξουαλικότητας κάθε άλλο παρά σε καθεστώς σιωπής βρισκόταν, εφόσον και η ίδια η σιωπή αποτελούσε κομμάτι της θετικής μηχανικής προτροπής στο λόγο. Η αποσιώπηση είναι μέρος της πρακτικής της εξαναγκαστικής ομολογίας, μίας εξουσιαστικής διαδικασίας, η οικονομία της οποίας την υπαγορεύει με κάποιους σκοπούς. Η φημολογούμενη ελευθερία, λοιπόν, ήταν κι αυτή κομμάτι αυτής της μηχανικής, η οποία στη θεσμοθετημένη της έκφραση είχε λάβει τη μορφή της εξομολόγησης, του ισχυρού

---

⁴² Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 128- 134

εργαλείου ελέγχου του θρησκευτικού μηχανισμού. Σε πιο σύγχρονα παραδείγματα, η επίσκεψη στον ψυχίατρο, τον ψυχαναλυτή, τον σεξολόγο, ακολουθεί μια παρόμοια λογική, λαμβάνοντας υπόψη την επιστημονική και οικονομική τους κωδικοποίηση. Ο λόγος που εκφέρεται από την καρέκλα του ψυχαναλυτή δεν είναι λόγος αντίστασης στις απαγορεύσεις εκμυστήρευσης και τις νόρμες αλλά υπαγορεύσεις του ασυνειδήτου, σωματοποίηση των συμβολικών μηνυμάτων που κωδικοποιούνται από τη λογοτεχνία μέχρι τη διαφήμιση, μέσω των ανάλογων μηχανισμών. Επιστρέφοντας στη θρησκευτική σημειολογία, η εξομολόγηση δεν αποτελούσε εξαρχής κομμάτι της μετάνοιας αλλά, αντίθετα, αποκλειόταν, δίνοντας τη θέση της σε μία σειρά από σωματικές- πνευματικές ποινές που επιβάλλονταν αυστηρά από τον ανώτερο στην ιερατική ιεραρχία και βασάνιζαν ιδιόμορφα το σώμα έως ότου ο μετανοών έχει πράγματι φτάσει στη μετάνοια (απαγόρευση σωματικής υγιεινής, νηστεία, διακοπή σεξουαλικών επαφών κτλ.). Μάλιστα, ακόμη και μετά τη συγχώρεση, το στίγμα του αμαρτωλού δεν υποχωρούσε και ο ίδιος όφειλε να παραμένει αγνός, δίχως δηλαδή σεξουαλικές σχέσεις, μέχρι το τέλος της ζωής του. ⁴³

3.2. Η θρησκευτική ομολογία ως μέθοδος σωματοποίησης της σεξουαλικής επιτήρησης

Η έντονη ανάπτυξη ενός λόγου γύρω από το σεξ λειτουργούσε ως εργαλείο ελέγχου και ταξινόμησης των σωμάτων, ένα μέσο περιχαράκωσης των ορίων του κανονικού και της αρχής διαστροφής, τόσο εντός του κοινωνικού όσο κι εντός του υλικού χώρου, με απτά παραδείγματα διαρρύθμισης των διάφορων περιοχών ανάπτυξης της σεξουαλικής επιτήρησης. Δεν επρόκειτο, λοιπόν, για μία αύξηση λόγου απλώς ποσοτικά μετρήσιμη, αλλά μία αύξηση που αφορούσε το περιεχόμενο αυτού του λόγου, τον τρόπο με τον οποίο, δηλαδή, άρχισε να δομείται ένα αυστηρό πλαίσιο κανονικού- μη κανονικού, δημιουργώντας την κλίμακα που θα γινόταν σώμα των υποκειμένων και βασική μέθοδος ταξινόμησης της παρέκκλισης. Έτσι, καθορίζοντας παρεκκλίσεις και κανονικότητες, τα σώματα πλέον μπορούν να ταξινομηθούν, να ανήκουν σε κάποια από τις ομάδες που δημιουργούνται, ορίζοντας «είδη», να είναι «οι αυνανιζόμενοι», «οι τρελοί», «οι διαστροφικοί» ή «οι υγείς», «οι κανονικοί», όλοι ως κομμάτια μιας κλίμακας κανονικότητας- υγείας, με τις παρεμβάσεις των ειδικών, των γιατρών, των ψυχαναλυτών, των σεξολόγων να προσθέτουν σε κάθε

---

⁴³ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 322- 329

ευκαιρία και έναν νέο κίνδυνο, μια νέα ασθένεια στη λίστα των επιπτώσεων του αυνανισμού. Το σεξ και πόσο μάλλον ο λόγος γύρω από αυτό δεν καταστέλλεται. Η αφήγηση των απαγορεύσεων και της καταστολής της σεξουαλικότητας των σωμάτων αυτής δεν φαίνεται πράγματι να ακολουθείται, εφόσον τον 17^ο αιώνα παρατηρείται μια πρωτοφανής έκρηξη λόγων γύρω από το σεξ και τη σεξουαλικότητα, παραμερίζοντας τις δεδομένες αλλαγές στο λεξιλόγιο, που όντως επικρατούσε μια άτυπη λογοκρισία, μια αυστηροποίηση και ροπή προς ένα λιγότερο χυδαίο και περισσότερο συνεσταλμένο λεξιλόγιο, μια αντικατάσταση των λέξεων αναφοράς στο σεξ με υπαινιγμούς και μεταφορές αλλά και ο ορισμός του κατάλληλου χώρου και χρόνου κατά τον οποίο ήταν επιτρεπτή η έκφραση ζητημάτων σεξουαλικότητας, μετασχηματίζοντας το πεδίο του ελέγχου. Η λογική της καταστολής ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στους επιστημονικούς κύκλους υποστηρίζοντας πως πριν ακόμη εδραιωθεί ο αυστηρός βικτωριανός καθωσπρεπισμός, τον 17^ο αιώνα ο λόγος τελούσε υπό καθεστώς σχετικής ελευθερίας, χωρίς η σιωπή να καλύπτει ζητήματα σχετικά με τη σεξουαλικότητα και την επιρροή της στα σώματα, αφήνοντας τη να εγγραφεί σε αυτά ως αναπόσπαστο κομμάτι των κινήσεων, των συνηθειών, της γλώσσας ενηλίκων και παιδιών. Η βικτωριανή κυριαρχία έφερε μια σιωπηρή σύμβαση περιορισμού της σεξουαλικότητας στα στενά όρια της οικογένειας, εντός των οποίων πια ανήκει το σεξ, μόνο στο ζευγάρι, το αναγνωρισμένο από τους νόμους και τη θρησκεία, το ζευγάρι των γονέων, που επιτρεπόταν να συζητάει και να πράττει με όρους σεξουαλικότητας μόνον εντός της κρεβατοκάμαράς του, διατηρώντας απόσταση ασφαλείας από το παιδικό σώμα, με στόχο αποκλειστικά αναπαραγωγικό. Οποιοσδήποτε, δε, καθίστατο ανίκανος προς τεκνοποίηση τοποθετούταν αυτόματα στην περιθωριοποιημένη ομάδα των «μη κανονικών». Μια τέτοια αντίληψη περί καταστολής εμπεριέχει ένα κομμάτι αλήθειας, το σεξ όντως υφίστατο απαγορεύσεις και περιορισμούς αλλά δεν ήταν αυτά που καθόρισαν τον τρόπο με τον οποίο οι μηχανισμοί εξουσίας διαχειρίστηκαν τη σεξουαλικότητα και τα σώμα της. Αυτά τα στοιχεία αποτελούσαν κομμάτι μιας μηχανικής της εξουσίας, εργαλεία διαχείρισης και αναπαραγωγής της γνώσης γύρω από το σεξ και τους λόγους του, που κινούνταν σε ένα δίπολο σιωπής- έκφρασης, παράγοντας επίσης εξουσία και γνώση, κατασκευάζοντας σταδιακά μια επιστήμη της σεξουαλικότητας και καθορίζοντας σημαντικά το σώμα.⁴⁴

---

⁴⁴ Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 11- 23

Αυτό το σύστημα οργανωμένης σιωπής ή έκφρασης διαρθρώνει η πρακτική της μετάνοιας, τόσο στην αρχική μορφή της, όπως περιγράφηκε παρά πάνω, αλλά και στο πιο εξελιγμένο μοντέλο, τη διατιμημένη μετάνοια, που ανταποκρινόταν σε ένα περισσότερο κοσμικό, ποινικό πλαίσιο αφού ο πιστός είχε τη δυνατότητα μετά την τέλεση της αμαρτίας να επισκεφτεί έναν ιερέα και να μοιραστεί μαζί του την πράξη του, να προβεί στη μετάνοια σε όποιο πρόσωπο της ιεραρχίας είχε πρόσβαση, ενώ ο ιερέας θα προτείνει με τη σειρά του ή θα επιβάλλει την ανάλογη ποινή (ικανοποίηση). Κάθε αμαρτία είχε και την δική της ικανοποίηση, η εκπλήρωση της οποίας έφερνε και την άφεση. Η διατίμηση επέτρεψε την ανάδυση της ομολογίας ως πρακτικής της μετάνοιας, αρχικά μικρής επιρροής και καθαρά εργαλειακής λειτουργίας, με μικρά αποτελέσματα, κυρίως πάνω στο σώμα, με τη μορφή άτυπου βασανιστηρίου, λόγω της ιδιαίτερα οδυνηρού και ταπεινωτικού χαρακτήρα της εκμυστήρευσης που λειτουργούσε τελικά εξιλεωτικά. Η ομολογία έγινε έτσι ένας ιδιότυπος του σωματικού βασανιστηρίου που το υποκείμενο υπέβαλλε μόνο του τον εαυτό του, δημιουργώντας ένα αίσθημα ντροπής, ενώ, με την εδραίωσή της ως πρακτική της εκκλησιαστικής εξουσίας που ενδυναμώνονταν, η αμαρτία μετατράπηκε σε ένα είδος συνεχούς, που ο πιστός όφειλε να μοιράζεται με κάθε λεπτομέρεια με τον εξομολογητή του, όχι επιλεκτικά, ανάλογα με τη βαρύτητα που ο ίδιος έδινε στην πράξη του. Το σώμα όφειλε να υπομείνει τον ιδιόμορφο κολασμό της ταπείνωσης και την εξάντληση που επέφερε, μια εξάντληση που ο ιερέας επιτύγγανε μέσα από ένα κλειστό και αυστηρό σύστημα ελέγχου με συνεχείς ερωτήσεις, εξέταση ξανά και ξανά και πιέσεις προκειμένου να αποφασίσει ο ίδιος την κατάλληλη επιβαλλόμενη ποινή, παραμερίζοντας την μέχρι τον 12^ο αιώνα ισχύουσα διατίμηση. Τον 16^ο αιώνα η εξουσία του εκκλησιαστικού θεσμού ενισχύεται ακόμη περισσότερο, δημιουργώντας έναν σχεδόν ασφυκτικό κλοιό γύρω από το άτομο, με την ταυτόχρονη εμφάνιση του νεωτερικού κράτους. Κρατικός και εκκλησιαστικός μηχανισμός αναπτύσσουν τις δικές τους τεχνικές πάνω στην εξουσία επί των σωμάτων, με την ιερατική εξουσία να επικεντρώνεται σ' αυτό που ονόμαζε «διακυβέρνηση των ψυχών», ένα σύνολο μοναδικών τεχνικών και εργαλείων παρέμβασης στα σώματα διαμέσου της «ψυχής», στα οποία κεντρικό ρόλο κατείχε η εξομολόγηση. Εξομολόγηση με πολλά επίπεδα, μια διαδικασία κοπιαστική κατά την οποία ο μετανοών ελέγχεται σε βάθος,

απαντώντας σε σωρεία ερωτήσεων που υποδεικνύουν εάν πράγματι βρίσκεται στο δρόμο της μετάνοιας.⁴⁵

Το προτσές της μετάνοιας επικεντρωνόταν ιδιαίτερα στις σεξουαλικές παραβάσεις, στην καταπάτηση των κανόνων της ορθής ερωτικής επαφής, στη μη κανονική σεξουαλική επιθυμία και επαφή, σε κάθε τι που από τον 12^ο μέχρι τον 16^ο αιώνα – ορισμένα από αυτά και πολύ αργότερα – θεωρούταν παρέκκλιση. Η πορνεία, η ακολασία, η σοδομία, η αιμομιξία, η μοιχεία, η απαγωγή (αρπαγή και βιασμός) κ.α. ανήκαν σε αυτή την κατηγορία των αμαρτημάτων που έπρεπε να εξομολογηθούν, αφού αποτελούσαν παραβίαση της νόρμας της κανονικότητας των σεξουαλικών επιθυμιών. Η παράβαση της 6^{ης} εντολής⁴⁶ αναλύεται σε μία διάσταση καθαρά σχεσιακή, η ίδια η πράξη, δηλαδή, ορίζεται ως παρέκκλιση βάσει της σχέσης που τα άτομα διατηρούν μεταξύ τους, της νομικής, της ερωτικής, της ταξικής, ακόμη και της φύσης της επαφής (ολοκληρωμένη, χάδια, αυνανισμός), τα οποία παρέμειναν για αρκετό καιρό ισχυρά ως κριτήρια μετάνοιας, αλλά από τον 16^ο αιώνα μπαίνουν στο παρασκήνιο εφόσον στο προσκήνιο έρχεται να εδραιωθεί το καθαυτό σώμα, οι αισθήσεις, οι επιθυμίες και οι απολαύσεις του, οι σκέψεις και η φύση τους, που περνούν από το κόσκινο της εξομολόγησης. Το σώμα και οι ηδονές του είναι πλέον αντικείμενα εξέτασης, το κέντρο που ορίζει το κολάσιμο, ως υλικό που φέρει επιθυμίες και όχι ως κομμάτι μιας νόμιμης ή παράνομης επαφής. Χαρτογραφείται και οι αισθήσεις του γίνονται το πεδίο αναφοράς του μέγιστου αμαρτήματος της λαγνείας, ξεκινώντας από την αφή, κάθε επαφή αλλά κυρίως την αφή του σώματος από το ίδιο του υποκείμενό του, από τον αυνανισμό, που ακόμη και πριν τη δόμηση της έννοιας της ανωμαλίας ως τέτοια, ήταν η τρίτη μορφή αναφοράς του μη κανονικού, η πηγή όλων των ασθενειών του σώματος και του πνεύματος. Έπονται αντίστοιχα και οι υπόλοιπες, το βλέμμα, εκείνο το ηδονικό που κρύβει τη λαγνεία, η γλώσσα, με την άρθρωση βωμολογιών που ηδονίζουν το σώμα, η ακοή, το άκουσμα αυτών των βρόμικων λόγων αλλά και κάθε ξεχωριστή κίνηση σε όλες αυτές τις διαδικασίες, σε μια πραγματική χαρτογράφηση των κινήσεων και των αισθήσεων των ηδονών, με το σώμα όχι πια ως μέρος μια συνολικότερης σχέσης αλλά ως αφετηρία εξέτασης όλων των παραπάνω.⁴⁷

⁴⁵ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 330- 347

⁴⁶ «Ου μοιχεύσεις»

⁴⁷ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 354- 360

Σώμα και σάρκα γίνονται ένα, αφήνοντας πίσω το νομικό περίβλημα της ακολασίας και αναδεικνύοντας πως μόνο η ψηλάφηση με λεπτούς χειρισμούς του υλικού και αισθητικού σώματος μπορεί να καταδείξει τις σαρκικές αμαρτίες, τις ηδονές και τις επιθυμίες που τις υποκινούν. Έτσι, από το δίπολο βούληση- πράξη, που καθόριζε τις αποφάσεις των ποινών της μετάνοιας, αφού εξετάζονταν όλα, από τις σκέψεις και τις προθέσεις μέχρι τις πράξεις, έπρεπε, όπως και αντικαταστάθηκε από ένα νέο εργαλείο το οποίο ο Michel Foucault κατονόμαζε ως ηθική φυσιολογία της σάρκας και λειτουργούσε με αφετηρία ακριβώς το σώμα, αλλά ως σώμα- φορέα της ψυχής. Η διαδικασία της εξομολόγησης εφάρμοσε, με κάποιους περιορισμούς, τις αρχές που διαμορφώνονταν ως ιδανικές και αποτελεσματικές για το σκοπό της, στοχεύοντας στη σωματοποίηση τόσο των αρχών της εκκλησιαστικής ηθικής από τους εξομολογούμενους αλλά περισσότερο στην κατασκευή του σώματος των εξομολογητών ως μελλοντικής ελίτ, μέσα από τη διδακτική της εξομολόγησης εντός των ιεροδιδασκαλείων. Η ηθική αυτή που δόμησε τόσο τα λαϊκά όσο και τα σώματα των ελίτ, μέσω των σχημάτων της εξομολόγησης, δεν αποτέλεσε μέρος μιας αυτόνομης πρακτικής αλλά μιας βαθιά ριζωμένης λογικής της τιμωρίας της παράβασης και της μετάνοιας εντός αυτής. Ωστόσο, η εγγραφή του σώματος, επιφορτισμένου με την ψυχή, ως σάρκας με επιθυμίες και ηδονές ήταν μια εξέλιξη της υπάρχουσας τεχνολογίας του σώματος, που μεταγράφηκε σε τεχνολογία της ψυχής αποκτώντας νέα εργαλεία και τεχνικές, που συνάρθρωναν σώμα και ψυχή, μέσα από τη διαδικασία της ομολογίας, στο πεδίο του θρησκευτικού του σώματος μέσω της σεξουαλικότητας. Την ίδια όμως εποχή, ένας νέος έλεγχος του σώματος, ένα ολόκληρο σύστημα εκγύμνασης του σώματος ώστε να γίνει αποτελεσματικό και χρήσιμο άρχισε να αναπτύσσεται εντός άλλων εξίσου ελεγκτικών πεδίων, μηχανισμών όπως ο στρατός, τα σχολεία, τα κολλέγια, τα εργαστήρια, όπου το σώμα επενδύεται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι πειθήνιο και αποτελεσματικό ταυτοχρόνως, μέσω μιας πολιτικής τεχνολογίας αποτελούμενης από δεκάδες εξουσιαστικούς μηχανισμούς, που δεν επικεντρώνονται απλά στις ικανότητες αλλά επενδύουν στις επιθυμίες.⁴⁸

Το σώμα ως εκφραστής ηδονών μεταφράζεται σαν είδος σαρκικής διαταραχής γύρω από την οποία αναπτύσσεται ένα πεδίο παρέμβασης, ένα νέο αντικείμενο μελέτης και γνώσης που αρχίζει και λογίζεται ως κάτι παραπάνω από σώμα της ακολασίας,

---

⁴⁸ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 361- 370

γίνεται χώρος παρέμβασης της εξουσίας, μέσα από τις σαγήνες, τα κεντρίσματα και κάθε λογής μηχανισμούς που ελέγχουν τις ηδονές και τις απολαύσεις, τις λεπτές εκφάνσεις του σώματος της λαγνείας. Το νέο πεδίο γνώσης του σώματος ως σάρκας ανοίγεται πάνω ακριβώς στην ενοχοποίησή του, στην απαξίωση του σώματος των ηδονών, του ακόλαστου, που πρέπει να περάσει από νέα και πολλαπλά είδη εξέτασης, τα οποία υπόκεινται σε ένα δυαδικό κανονιστικό σύστημα εξαντλητικότητας-αποκλειστικότητας, αφού κατά τη διαδικασία της εξομολόγησης ο πιστός πρέπει αφενός να περάσει οτιδήποτε έχει ποτέ πράξει από το φίλτρο της εξέτασης και αφετέρου όλα αυτά να τα μοιραστεί αποκλειστικά και μόνο με τον ιερά, ο οποίος λαμβάνει μια θέση αυθεντίας. Ο πιστός εξαναγκάζεται από τους μηχανισμούς σε μία σύνθετη συνθήκη, από τη μία αδιαπραγμάτευτης σιωπής και από την άλλη συνεχούς έκφρασης, εν ολίγοις να μιλά και να σωπαίνει σε συγκεκριμένο κάθε φορά πλαίσιο, θέτοντας τη σάρκα όχι σε καθεστώς σιωπής αλλά υπό το καθεστώς μηχανισμών προτροπής σε εξαντλητικούς λόγους, μιας εξουσίας που θέτει τη σιωπή ως απαραίτητη προϋπόθεση έκφρασης, σε μια λογικής καθαρά παραγωγής κι όχι καταστολής. Γι' αυτό και όπως προαναφέρθηκε δεν παραμένει στη σιωπή παρά ομολογείται εκεί που πρέπει, σε αυτόν που πρέπει. Όλα αυτά παραπέμπουν σε μία μορφή εξομολόγησης αρκετά εξεζητημένη, ταξικά καθορισμένη, ενός μηχανισμός εξελιγμένου ελέγχου που απευθυνόταν σε σώματα υψηλότερων στρωμάτων⁴⁹, ήδη διαμορφωμένων από μικρότερης έκτασης πιέσεις, σε αντίθεση με τα αστικά και αγροτικά σώματα, που είχαν πρόσβαση σε λιγότερο εκλεπτυσμένους μηχανισμούς ομολογίας και επέμβασης. Γι' αυτό ακριβώς εγείρονται έτεροι πειθαρχικοί μηχανισμοί, το σχολείο, το κολλέγιο, ο στρατός, ώστε όλα, σχεδόν, τα σώματα να εισέλθουν στη διαδικασία αυτής της λεπτής και εξαντλητικής εξέτασης, αυτή τη φορά με τη μορφή παρακολούθησης πιο εξελιγμένης, που ξεφεύγει από την εκκλησιαστική ηθική και υπακούει σε πρακτικές αμεσότερης κατανόησης της

---

⁴⁹ Foucault, M. (1991), Μικροφυσική της εξουσίας, ο.π., σσ. 109- 112: Το αφήγημα της κυριαρχίας της αστικής τάξης που αποφασίζει και διατάζει όσον αφορά την καταστολή της σεξουαλικότητας των παιδικών σωμάτων ή τον εγκλεισμό των τρελών, παρά την επικράτησή του, δεν είναι αρκετό ώστε να εξηγηθεί η πηγή της εξουσίας αυτής που παρεμβαίνει τόσο εμφαντικά και αποφασιστικά στα σώματα. Το «πέπλο» της «αστικής τάξης» αναδεικνύει και την ανάγκη επιτήρησης των σωμάτων από σύνολα μηχανισμών, οι οποίοι με κάποιον τρόπο κατάφεραν να σωματοποιηθούν από το κοινωνικό και να γίνουν συνώνυμα της φύσης του ανθρώπου, τρόπο που μπορεί να βρεθεί μόνον μέσα από μία γενεαλογική ανάλυση αυτής της μικροφυσικής της εξουσίας.

σεξουαλικότητας καθαυτής, μέσα από τον τακτικό και οργανωμένο έλεγχο του σώματος, που νοείται ως επίκεντρο όλων των διαταραχών.⁵⁰

3.3. *Η έκρηξη των λόγων γύρω από το σεξ ως εργαλείο κατασκευής σεξουαλικής γνώσης και αλήθειας*

Το σώμα της ηδονής δομείται εντός των πρακτικών της πνευματικής καθοδήγησης, εντός της ίδιας της μετάνοιας και ελέγχεται από τους μηχανισμούς επιτήρησης του εκπαιδευτικού και στρατιωτικού θεσμού, ιδίως στον τομέα της σεξουαλικότητας, ως εφάμιλλο κομμάτι της σάρκας. Οι πρακτικές μετάνοιας του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, ωστόσο, επιδιώκουν μία πιο διακριτική εξέταση του σώματος, έναν περιορισμό των λόγων και τη δημιουργία ενός συγκεκριμένου ύφους εξομολόγησης με τη μεγαλύτερη πιθανή διακριτικότητα (*descretio maxima*), μια σιωπή που αφορούσε, όμως, αποκλειστικά τους λόγους, αφού η οργάνωση του χώρου, διάρθρωση των κοιτώνων, η θέση των τραπεζιών και των πάγκων στα κολλέγια, όλα τα στοιχεία ενός σχολικού ιδρύματος μαρτυρούσαν τον λόγο περί σαρκικών ηδονών. Την πνευματική καθοδήγηση αναλάμβαναν, λοιπόν, υλικόι μηχανισμοί, περιορίζοντας τη συζήτηση και ενδυναμώνοντας τον ανερχόμενο στενό και σιωπηρό έλεγχο, εφαρμόζοντας την αρχή της μέγιστης διακριτικότητας. Ο χώρος «μιλάει» πια για τους κινδύνους των σαρκικών απολαύσεων. Υπήρξαν σε πολλές περιόδους καταστάσεις επιβολής απόλυτης σιωπής, η επιδίωξη μιας *descretio maxima*, πάντα σε αναλογία με τη σχέση εξουσίας εντός της οποίας αρθρωνόταν ο λόγος, παραδείγματος χάριν εντός της σχέσης γονέα- παιδιού ή παιδιού- παιδαγωγού, συγκροτώντας μια ολόκληρη οικονομία του λόγου. Στο επίπεδο του λόγου περί σεξ ο περιορισμός της γλώσσας συναντούσε το ανάχωμα της εξουσίας των θεσμών, που ωθούσαν με κάθε μέσο την έκφραση με όσο το δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες, επιτρέποντας μεν την ηθικοποίηση της γλώσσας, η χρήση της οποίας είχε πια πολλαπλασιαστεί εντός των λόγων γύρω από τη σεξουαλικότητα. Μιλάμε περισσότερο για τη σεξουαλικότητα αλλά με λιγότερο χυδαίους και περισσότερο αυστηρούς όρους, ελέγχοντας με αυτόν τον τρόπο τον εαυτό και ανοίγοντας το δρόμο προς τη μετάνοια, όπου τίποτα δεν πρέπει να παραμένει κρυφό, όλα πρέπει να ομολογούνται, όσο κι αν βασανίζεται το σώμα από ντροπή, πρέπει να εμμείνει στη διαδικασία και να αναγνωρίσει τη φύση του ως πηγή όλων των αμαρτημάτων. Η σάρκα είναι το μέσο σύνδεσης λόγου και

---

⁵⁰ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 384- 431

σεξ, μέσα από τη συνεχή προσήλωση στην ομολογία, η οποία οργανώνει τους μηχανισμούς εξουσίας ανάλογα ώστε η παραγωγή των λόγων να συνεχίσει να διαμορφώνει το περιεχόμενο της οικονομίας τους, μιας οικονομίας ταξινομητικής, αναλυτικής, ερευνητικής, που παρά την αναπαραγωγή ενός περιεχομένου καθαρά ηθικολογικού, δεν παύει να αποτελεί στοιχείο μιας έντονης αύξησης, η οποία με τη σειρά της γίνεται αντικείμενο δημόσιας διαχείρισης, μιας αστυνομίας του σεξ, που δεν καταστέλλει παρά οργανώνει τη σεξουαλικότητα, κατασκευάζοντας χρήσιμους δημόσιους λόγους.⁵¹

Η διαχείριση, ως στοιχείο διακυβέρνησης εμφανίστηκε ταυτόχρονα με την ανάδυση του «πληθυσμού», που δεν είναι απλώς το σύνολο των υπηκόων ούτε ο λαός αλλά μια ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εντός της οποίας υπάρχουν πολιτικά και οικονομικά προβλήματα. Ο πληθυσμός απέμπλεκε σταδιακά την οικονομία από το πεδίο της οικογένειας, το οποίο μέχρι τότε αποτελούσε πρότυπο οργάνωσης των ευρύτερων οικονομικών της κάθε επικράτειας (κοινότητας) και, σε συνδυασμό με την οικονομική και αγροτική ανάπτυξη που επέφερε η επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, την τοποθέτησε σε έναν χώρο ευρύτερης απεύθυνσης και διαχείρισης, δομώντας αυτό που σήμερα ονομάζουμε «οικονομία», το νέο επίπεδο πραγματικότητας και εργαλείων, που ευνόησε και την αντίληψη της διακυβέρνησης ως πολιτικής εκτός του πλαισίου της προνεωτερικής κυριαρχίας του απόλυτου μονάρχη, εφόσον πλέον στο επίκεντρο δεν βρισκόταν μια ενιαία μάζα ως κίνδυνος ανατροπής της εξουσίας του αλλά ο πληθυσμός, αυτό το σύνολο πολλών και διαφορετικών ατομικότητων, τις οποίες καλούσαν να διαχειριστεί, και οι οποίες αποτέλεσαν σημείο εκκίνησης της λειτουργίας των μηχανισμών ελέγχου και των πρακτικών τους, που επεδίωκαν την επιτήρηση και οργάνωση της δομής της οικογένειας και κατ' επέκταση την διατήρηση και διαμόρφωση του πληθυσμού (έλεγχος αναπαραγωγής, γεννήσεων, συνέχιση των γενεών κτλ.)⁵² Η ενασχόληση με τον πληθυσμό, λοιπόν, μεταφραζόταν σε δράσεις για την βελτίωση των συνθηκών ζωής του, ανάπτυξη των οικονομικών του, προσπάθεια περιορισμού της θνησιμότητας, υγεία κτλ με κάθε δυνατό τρόπο, αναπτύσσοντας έτσι ένα ολόκληρο σύστημα γνώσης πάνω στα σώματα του πληθυσμού αλλά και της ίδιας της διακυβερνησιακής πρακτικής, φανερόνοντας πως στο επίκεντρο των προβλημάτων

⁵¹ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 27- 36 και Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 439- 442

⁵² Foucault, M. (2017), Φυλακή// Κυβερνολογική, ο.π., σσ. 74- 78

του πληθυσμού υποβόσκει η σεξουαλικότητα ως, γάμος, αγαμία, φύση των σεξουαλικών σχέσεων, παράνομη επαφή, (υπό)γονιμότητα, (υπό)γεννητικότητα, κτλ., εφόσον μια αύξηση του πληθυσμού υπονοούσε και την αύξηση της ισχύος μιας χώρας. Η σχέση που κάθε υποκείμενο εντός του πληθυσμού διατηρούσε με το σεξ γίνεται, με αυτόν τον τρόπο, θέμα δημόσιας διαχείρισης, ο έλεγχος εκλεπτύνεται και παίρνει τη μορφή κρατικού διακυβεύματος, με καμπάνιες παρότρυνσης της αναπαραγωγής και μέτρα έμμεσης επιτήρησης της σεξουαλικής ζωής του ζευγαριού που πρέπει να γίνει οικογένεια, ώστε το σεξ να ελέγχεται από τους ανάλογους μηχανισμούς, εμφανίζοντας ένα εντελώς καινούριο πεδίο γνώσης- λόγου.⁵³

Η αύξηση των λόγων γύρω από τη σεξουαλικότητα δεν ήταν, λοιπόν, μια καθαρά ποσοτική αλλαγή, βασισμένη απλώς σε στείρες μετρήσεις του πόσο τελικά συζητείται το σεξ, αλλά άμεσα συνδεδεμένη με την ατζέντα τους, με το πώς συζητείται το σεξ, που τελικά λειτουργούσε ως μέσο ποινικοποίησης και ιατροκοποίησης των σεξουαλικών ιδιορρυθμιών, που μετατράπηκαν σε αδικήματα αλλά μεταφράστηκαν και σε διανοητικές παθήσεις, κατασκευάζοντας έναν Κανόνα σεξουαλικής ανάπτυξης, που ακολουθούσε και δομούσε το υποκείμενο και το σώμα του από την παιδική ηλικία μέχρι τα γηρατειά, κανονίζοντας τη σεξουαλικότητά του – οι παρεκκλίσεις αποτελούσαν συστατικό κομμάτι του νέου και ισχυρού Κανόνα. Στόχος του ήταν, με τη συμβολή των γιατρών, που υιοθετούσαν όλο το ηθικοπλαστικό αφήγημα της ακολασίας και των παραβάσεων της ηθικής, μια γενικότερη ανάπτυξη του πληθυσμού, μια πιο στέρεα εργασιακή βάση με περισσότερη παραγωγικότητα στα πρότυπα του ισχυρού καπιταλιστικού μοντέλου, πιο εξελιγμένοι κοινωνικοί δεσμοί και η δόμηση μιας σεξουαλικότητας που θα ευνοούσε τη νέα οικονομία της χρησιμότητας, λειτουργώντας πάντα στα όρια του πολιτικού πουριτανισμού, αποφεύγοντας τη λογική της καταστολής μέσα από τους κώδικες που όριζαν τη σεξουαλική ζωή μέχρι και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Οι νόμοι εντός του γάμου, οι κανόνες και οι περιορισμοί στο σεξ εντός της συζυγικής σχέσης, που εξανάγκαζαν το σώμα άλλοτε σε τακτικές συννευρέσεις ώστε να ρυθμιστεί η αναπαραγωγική δραστηριότητα του ζευγαριού και άλλοτε σε δίαιτα⁵⁴, που επέβαλλε το χριστιανικό

---

⁵³ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 37-39

⁵⁴ Βλ. Foucault, M. (2003), Ιστορία της σεξουαλικότητας: II. Η χρήση των απολαύσεων (μτφρ. Γιώργος Κωνσταντινίδης), Αθήνα: Ράππα, σ. 138 «Έτσι, η διαιτητική δημιουργεί προβλήματα στη σεξουαλική πρακτική, όχι σαν ένα σύνολο πράξεων που διαφοροποιούνται ανάλογα με τις μορφές τους και την αξία της καθεμίας τους, αλλά σαν μια «δραστηριότητα», την οποία ή πρέπει να αφήνουμε

ημερολόγιο, αποτελούσαν μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου καταναγκασμών που οδηγούσε σε αναλυτική ομολογία και μία λεπτή επιτήρηση της κανονικότητας των συζύγων, επέτρεπαν δηλαδή την αναγνώριση των μη κανονικών επιθυμιών και ηδονών, των αμαρτιών που επέφεραν τις αυστηρότερες ποινές. Η έκρηξη των λόγων της σεξουαλικότητας λειτούργησε διαφοροποιητικά προς αυτό το πλάνο επιτήρησης, επιτρέποντας αρχικά την επικράτηση της *descretio maxima* μέσα στην κρεβατοκάμαρα του ζευγαριού αλλά ανοίγοντας το δρόμο προς την κατασκευή του πεδίου της διαστροφής, της μη κανονικής σεξουαλικότητας, που υποκινείται από την τρέλα του σεξ, την παράβαση κάθε νόμου που οδηγεί στην «παρά φύσιν» συμπεριφορά, αυτή τη συμπεριφορά που εμφανίζει το ζωηρό και ανυπάκουο παιδί, το δείγμα που χρειάζονται οι γονείς για να καταλάβουν ότι ο παιδί είναι θύμα του αυνανισμού και των πιθανών συνεπειών του. Η αλλαγή αυτή ήταν σημάδι άσκησης μια νέας εξουσίας που δεν παρέπεμπε σε μια συνηθισμένη, απλή απαγόρευση αλλά ανέπτυσε μηχανισμούς πολλαπλής διαχείρισης του σώματος, τρόπους κανονικοποίησης και ενσωμάτωσης των διαστροφών στο σώμα, που δημιουργούσαν ένα νέο υποκείμενο.⁵⁵

Η σοδομία, η ομοφυλοφιλία ήταν μέχρι τον 19^ο αιώνα μια μορφή δικαστικής παράβασης, ο ομοφυλόφιλος δεν ήταν τίποτε παραπάνω από ένας νομικός παραβάτης. Η νέα εξουσία όμως τον μετέτρεψε σε υποκείμενο, σε πρόσωπο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όλα εφάμιλλα της σεξουαλικότητάς του, που έχει ένα παρελθόν, στοιχεία της προσωπικότητάς του, ανατομικά και φυσιολογικά χαρακτηριστικά που χρήζουν μελέτης, έχει μια «φύση» που περιστρέφεται γύρω από την διαστροφή του, τη μη κανονική του σεξουαλικότητα, που κινείται στο μεταίχμιο θηλυκού κι αρσενικού, παραπέμποντας σε ένα σώμα ρευστό που τώρα πια αποτελεί είδος, που πλέον δεν καταδιώκεται ώστε να κατασταλεί αλλά είναι κομμάτι μιας μη κανονικής κανονικότητας, της ίδιας της πραγματικότητας που περικλείει δεκάδες άλλες σεξουαλικότητες που οφείλουν να χαρτογραφηθούν και να σωματοποιηθούν. Η σωματοποίηση λειτουργεί ως κομμάτι μιας διαδικασίας εδραίωσης της νέας εξουσίας πάνω στο σώμα και τη σεξουαλικότητα, δρομολογώντας πολλαπλές σωματικές αλλαγές μέσα από προσεκτικές και λεπτές κινήσεις ελέγχου μέσα από την εγγύτητα, τις παρατηρήσεις, την ίδια την εξομολόγηση, πρακτικές που λειτουργούν ως εργαλεία

να ασκείται ελεύθερα και στο σύνολό της ή να την περιορίζουμε σύμφωνα με τα χρονολογικά σημεία επισήμανσης.»

⁵⁵ Foucault, M. (2011), *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, ο.π., σσ. 48- 56

εγγραφής στο σώμα, που γίνεται με τη σειρά του χώρος άσκησης μιας τεχνολογίας της ιατρικής, κέντρο της οποίας αποτελεί η σεξουαλικότητα ως αναπόσπαστο κομμάτι του καθαυτού σώματος. Η σεξουαλικότητα είναι κομμάτι του σώματος και άρα ιατριοποιείται και μελετάται από τους ανάλογους ειδικούς και αντίστροφα εφόσον η σεξουαλικότητα αποτελεί ιατρικό ζήτημα, εντοπίζεται στο σώμα και άρα η νέα εξουσία πρέπει να διεισδύσει σ' αυτό για να την εντοπίσει. Το σεξουαλικό σώμα κατασκευάζεται, γίνεται κομμάτι μιας ολόκληρης τεχνολογίας του σώματος, οι μηχανισμοί της οποίας οργανώνουν τη σεξουαλικότητα μέσα από τελετουργικές διαδικασίες, που ορίζουν την ηδονή θέτοντας τα όρια του επιτρεπτού και του απαγορευμένου, το ανήθικου και του ηθικού, οργανώνοντας ανάλογα τη ζωή του ετερόφυλου νόμιμου ζευγαριού, που αποτελούσε το πεδίο ανάπτυξης της νόμιμης σεξουαλικότητας και διαχωρίζοντας αυστηρά την παιδική από την ενήλικη σεξουαλικότητα, ορίζοντας λεπτές αλλά απαραίτητες διαφοροποιητικές γραμμές ανάμεσα στις σεξουαλικές τους πρακτικές. Η νέα, λοιπόν, μορφή εξουσίας, που χρησιμοποιεί τους ανάλογους μηχανισμούς δεν είναι νόμος που επιφέρει ποινές και απαγορεύσεις αλλά ένα σύστημα πολλαπλασιασμού της σεξουαλικότητας, με τα παραπάνω μέσα, που στοχεύει στην πολλαπλή παρέμβαση στα σώματα, ώστε να τα προσδιορίσει και να ορίσει τη διαστροφή, η οποία μέχρι τότε γινόταν αντιληπτή ως αμαρτία ή παραβίαση του νόμου, ως παρέμβαση στο σώμα και τις ηδονές του. Η σωματοποίηση, ακριβώς, των παρεκκλίσεων της σεξουαλικότητας είναι η διαπλοκή αυτής της νέας εξουσιαστικής μορφής με το σεξ και τις ηδονές πάνω στο καθαυτό σώμα, δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο συναγωνισμού μεταξύ εξουσίας και ηδονής.⁵⁶

Ο πολλαπλασιασμός των λόγων περί σεξ ήταν κι αυτός κομμάτι μιας διαδικασίας που αποσκοπούσε κυρίως στη σωματοποίηση της αποφυγής, στην εγγραφή της ομολογίας ως βασικό μέρος της πράξης που ομολογείται αλλά και σε μία μετατροπή των σεξουαλικών παρεκκλίσεων από αμαρτία σε ιατρικό ζήτημα, σε μία ιατριοποίηση της διαστροφής που δεν εμπίπτει πλέον σε ένα ηθικό δίπολο ιερού- ανίερου αλλά στην ιατρική και την παθολογία, αφού οποιαδήποτε ταλάντωση από την κανονική σεξουαλικότητα αποδιδόταν στην κινδυνολογική αφήγηση περί αφανισμού του είδους, ασθενειών ακόμη και θανάτου, που κατασκεύασε μια αλήθεια γύρω από τη σεξουαλικότητα βασισμένη σε έναν βιοϊατρικό λόγο δύο διαφορετικών τύπων

---

⁵⁶ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 56- 64

γνώσης, εκείνον της επιστημονικά κανονιστικής βιολογίας της ιατρικής, που επανεγγράφει την παραδοσιακή αντίληψη γύρω από τη σεξουαλικότητα με όρους επιστημονικούς, και τον άλλον της ιατρικής του σεξ, που περισσότερο εμποδίζει παρά αρθρώνει αλήθειες για το σεξ. Δημιουργείται, επομένως ένα αντιθετικό ζεύγος γνώσης γύρω από το σεξ, από τη μία, μια χαώδης βούληση για γνώση που επέτρεψε και ενίσχυσε την εγκαθίδρυση πλήθους επιστημονικών λόγων στη Δύση και, από την άλλη, μία επιθυμία για μη γνώση, μια άρνηση της γνώσης. Η γνώση γύρω από ζητήματα σεξ κατασκεύασε έναν μεγάλο, ισχυρό μηχανισμό παραγωγής αλήθειας, η οποία αποτελούσε πλέον διακύβευμα, γεγονός που ισχυροποιούσε ακόμη περισσότερο την εδραίωση μιας επιστήμης που παρενέβαινε στα σώματα με νέες πρακτικές, διαμορφώνοντας ένα καθεστώς αλήθειας/ ψεύδους γι' αυτά, όπως λόγου χάριν η εξομολόγηση, που μέσω του εξουσιαστικού τελετουργικού της παράγει την θρησκευτική και γενική αλήθεια περί σεξ.⁵⁷

3.4. Το σώμα του αυνανιζόμενου παιδιού ως πεδίο εφαρμογής του λεπτού ελέγχου της ανατομο-βιοπολιτικής

Την, κατά περίπτωση, επιβαλλόμενη σιωπή του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα διαρρηγνύει ένας εκτεταμένος λόγος γύρω από τον αυνανισμό, που ξεκινάει στα μέσα του 18^{ου} αιώνα και δεν περιορίζεται για έναν τουλάχιστον αιώνα ακόμη, ως ηθικός πανικός, που παράγει έναν μεγάλο αριθμό εντύπων ανάλυσης, που δεν υιοθετούν την παραδοσιακή χριστιανική αφήγηση περί σάρκας και αμαρτιών αλλά ούτε και τη μεταγενέστερη ιατροκοιμημένη αντίληψη περί ψυχοπάθειας. Εκεί, ανάμεσα στις δύο αυτές αναλύσεις, κάνει την εμφάνισή του αυτός ο νέος λόγος γύρω από τον αυνανισμό, απαγκιστρωμένος από οποιαδήποτε αναφορά σε επιθυμίες ή ηδονές. Ο αυνανισμός δεν προκαλεί ούτε υποκινείται από κάποια ευχαρίστηση, δεν σχετίζεται με καμία ρητή σεξουαλική επιθυμία, κανονική ή μη, παρά μόνο μέσω κάποιων υπαινιγμών περισσότερο φιλοσοφικής ή ιατρικής λογικής. Ο αυνανισμός εξετάζεται ως αυτόνομο ζήτημα, αποδεσμευμένο από τις σεξουαλικές του αναφορές, που σωματοποιείται από εντελώς διαφορετικούς μηχανισμούς από εκείνους των σωματικών ηδονών, περισσότερο υπό τη μορφή παραινέσεων, εκκλήσεων, προσταγών παρά μέσα από έναν ιατρικό-επιστημονικό λόγο, όπως, λόγου χάριν, στην περίπτωση της σεξουαλικής διαστροφής ή άλλων ζητημάτων γύρω από τη σεξουαλικότητα. Ο

---

⁵⁷ Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 67- 70

αυτοερωτισμός γίνεται κεντρικό θέμα συζήτησης εντός και εκτός ιδιωτικού χώρου σπάζοντας την άρρητη σιωπή γύρω από το λόγο περί σεξ και σεξουαλικότητας.⁵⁸

Οι διάφορες θεωρίες γύρω από την αντίσταση αυτή στην επιβαλλόμενη διακριτικότητα του 18^{ου} αιώνα επικεντρώνονταν στη μετατροπή του «σώματος ηδονής» σε «σώμα απόδοσης», εργαλείο παραγωγής, που εκγυμνάζεται ως τέτοιο μέσα από διάφορες καταπιέσεις. Σε αυτή τη λογική περιορισμού των επιθυμιών ο Foucault εντοπίζει το προβληματικό μοντέλο της αρνητικής κατασταλτικής εξουσίας, στο οποίο έχει ήδη ασκήσει κριτική⁵⁹. Η αντιαυνανιστική θεωρία στόχευε σε κάτι πολύ διαφορετικό από την απλή καταστολή της ενήλικης σεξουαλικότητας, επεδίωκε έναν ενδεδειγμένο έλεγχο της σεξουαλικότητας των παιδιών, των εφήβων των προνομιούχων κυρίως οικογενειών, εντός των χώρων που φοιτούσαν, υπονοώντας μια ενοχοποίηση του παιδικού σώματος και των λειτουργιών του. Η σεξουαλικότητα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, παραδείγματος χάριν, ήταν πανταχού παρούσα, χωρίς να εκφράζεται ρητά από τους δασκάλους και τους υπεύθυνους εντός τους, εκφρασμένη μέσα από την οργάνωση του χώρου, δημιουργώντας ένα σύστημα αντανάκλαστικών και μόνιμου ελέγχου, πειθάρχησης μέσω επιβολής τιμωριών και εργασιών, αλλά και αυστηρών κανονισμών που ήταν γεμάτοι υπονοούμενα για την σεξουαλική αφύπνιση των παιδιών, βασισμένοι σε μία ολόημερη επιτήρηση αφενός από τους δασκάλους, κατά τη διάρκεια της μελέτης, πριν και κατά τη διάρκεια του βραδινού ύπνου, και αφετέρου από την οργάνωση του ίδιου του χώρου των κοιτώνων, με διαχωριστικά ανάμεσα στα κρεβάτια και διαρκώς ανοιχτό φωτισμό, κάνοντας συνεχώς μη ρητές αναφορές σε ζητήματα σεξουαλικότητας, κωδικοποιώντας ταυτόχρονα νέες μορφές έκφρασης και περισσότερες μορφές σιωπής προς εγγραφή στα παιδικά σώματα. Στο ίδιο μήκος κύματος, εκκινούμενες από τον ηθικό πανικό του αυνανισμού, η ιατρική, με την ψυχιατρικοποίηση της παρέκκλισης αλλά και η ποινική δικαιοσύνη, με την ενασχόληση με «απεχθή» ή παρά φύση «εγκλήματα», λειτουργούν ως μικροεστίες ανάπτυξης του λόγου περί σεξ με μία άτυπη συζήτηση που ενθαρρύνεται από όλους, παιδαγωγούς, γιατρούς, γονείς, περιχαράκωνοντας την περιοχή εντός της οποίας

---

⁵⁸ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 443- 446

⁵⁹ Βλ. Μέρος 1^ο

απλώνεται αυτό το νέο σύστημα λόγων, πάντα ιεραρχημένων με βάση τους μηχανισμούς και τις σχέσεις εξουσίας.⁶⁰

Ωστόσο, ο ίδιος ο αντιαυνανιστικός λόγος δεν χρησιμοποιούσε τη συνηθισμένη μέχρι τότε κινδυνολογική ηθικολογία περί σώματος και σεξουαλικότητας, δεν αναλωνόταν σε τυχόν σεξουαλικές παρεκκλίσεις που μπορεί να προκύψουν αλλά σε μία σοβαρότερη απειλή, σε κίνδυνο της υγείας με απειλή ασθενειών σπάνιων και επικίνδυνων που διαγράφονται στο μέλλον του αυνανιζόμενου παιδιού. Το ζήτημα δεν είναι πια ηθικό αλλά σωματικό, παθολογικό. Αυτή η σωματοποιητική διαδικασία, η ιατρικοποίηση του αυνανισμού ως θέμα υγείας και όχι ηθικής ξεκινάει από το μύθο της ολοκληρωτικής ασθένειας, μιας υποτιθέμενης πολυμορφικής ασθένειας που συγκεντρώνει κάθε πιθανό σύμπτωμα που μπορεί να προκύψει από οποιαδήποτε άλλη απλή και συνηθισμένη αρρώστια. Όλα αυτά «χτυπούν» το σώμα του αυνανιζόμενου νέου και το καθιστούν αδύναμο, δυσλειτουργικό, στα όρια του θανάτου (*«βρισκόταν στον πιο ολοκληρωτικό μαρασμό...», «η όραση είχε σχεδόν σβήσει», «το σώμα του ανέδιδε μια ιδιαίτερα εμετική οσμή», «η γλώσσα του τρεμάμενη», «ο θάνατος θα ήταν γι' αυτόν το ευτυχές τέλος των μαρτυριών του»⁶¹*), εν ολίγοις απόλυτα κυριευμένο από την ολική ασθένεια που η κακή του συνήθεια είχε επιφέρει. Η περιγραφή του νέου, όμως, που προσβάλλεται από την ασθένεια δεν εμπίπτει σε ένα πλαίσιο καθαρά ιατρικού λόγου αλλά σε μία περιφέρεια επιστημονικού λόγου γεμάτη από στοιχεία γκροτεστικά, όπως εκείνα για τα οποία μιλήσαμε προηγουμένως. Αυτό το επιστημονικό υψύ καλύπτει μεγάλο μέρος των ιατρικών κειμένων αλλά ο αυνανισμός περιγράφεται ως αιτία ασθενειών και στα πιο σοβαρά και αποδεκτά επιστημονικά κείμενα της εποχής, ως πιθανή αιτία νοσηρότητας του σώματος, ως αφετηρία των πολλών και διαφορετικών θανατηφόρων ασθενειών (εγκεφαλίτιδα, μυελίτιδα, ασθένεια οστών ή ματιών κ.α.) ενώ συνδέθηκε στενά με τη φθίση και τη φυματίωση - ο αυνανισμός θα συνοδεύσει ως αιτία τις δύο πολύνεκρες ασθένειες για τουλάχιστον έναν αιώνα - αλλά και την τρέλα, γύρω από την οποία χτίστηκε ένα ολόκληρο σύστημα ελέγχου και «αντιμετώπισης» βασισμένο στο σώμα του

---

⁶⁰ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 448- 449 και Foucault, M. (2011). Ιστορία της σεξουαλικότητας, ο.π., σσ. 40- 42

⁶¹ Φουκώ Μ (2019), Οι μη κανονικοί, ο.π., σ. 452

«τρελού».⁶² Ο αυνανισμός άλλοτε προκαλεί την ολοκληρωτική ασθένεια και άλλοτε διακλαδίζεται εμφανιζόμενος με διάφορες άλλες μορφές.⁶³

Η διαδικασία σωματοποίησης όμως, για να μπορέσει όντως να εγγραφεί ο αυτοερωτισμός ως επικίνδυνη για την υγεία συνήθεια στη συνείδηση, έπρεπε να περάσει από τον ασθενή καθεαυτό, να αποδεχτεί ο ίδιος την πηγή του προβλήματός του, γι' αυτό και ανάμεσα στα τόσα ιατρικά κείμενα της αντιαυνανιστικής εκστρατείας εντοπίζονται και τα «γράμματα των ασθενών», πολλές επινοημένα από τους γιατρούς αλλά άλλες γραμμένα πράγματι από τον ίδιο τον πάσχοντα, γραμμένα στη λογική της αυτοβιογραφίας, πάντα επικεντρωμένα στο σώμα, την ιστορία του, ένα χρονογράφημα των ασθενειών του, των αισθήσεών του απ' όταν ξεκίνησε να αυνανίζεται μέχρι και τη στιγμή της ομολογίας του. Μια κανονική χαρτογράφηση της ζωής του αυνανιζόμενου, τότε εφήβου και τώρα ενήλικα, που πλέον έχει εμποτιστεί με χιλιάδες υποχόνδριες σκέψεις (*«η συνήθεια αυτή με έριξε σε φρικτή κατάσταση», «βλέπω το θάνατο», «έφτυνα πάντοτε αφρίζοντας αίμα», «ένιωθα κρίσεις στα νεύρα, {...} πόνους στην καρδιά»*). Ο αυνανισμός έχει πια σαφή αναφορά στο σώμα και στις συνέπειες που έχει πάνω του, πάντα υπό την καθοδήγηση του ειδικού, του γιατρού και κατ' επέκταση ενός ισχυρού βιοϊατρικού λόγου, που δομεί τα υποκείμενα και τις εμπειρίες τους. Έτσι, δομείται η σχέση αιτιότητας με την παιδική σεξουαλικότητα, εφόσον ο αυνανισμός, η σεξουαλική αυτή απαγόρευση κωδικοποιείται ως παθολογία και ιδιότυπη ασθένεια που, ενώ δεν έχει δική της συμπτωματολογία, μπορεί να προκαλέσει, σε ακαθόριστη χρονική περίοδο, δεκάδες χιλιάδες άλλα. Το αυνανιζόμενο παιδί θέτει σε κίνδυνο, επομένως, όλη την υπόλοιπη ζωή του, χωρίς να αναλογίζεται, αρχικά, τη βαρύτητα της δράσης του, η ασθένεια είναι απόρροια δικών του και μόνον επιλογών, το σώμα του ασθενεί εξαιτίας της συνήθειάς του. Η σεξουαλικότητα παίζει, με αυτόν τον τρόπο, το ρόλο της ολικής επεξήγησης, δίνει απαντήσεις σε ιατρικά ερωτήματα που παρέμεναν άλυτα και καταδεικνύει και τον βασικό υπεύθυνο. Ο ασθενής ήταν από νωρίς στην παραδοσιακή ιατρική υπόλογος των ασθενειών του σώματός του, αφού οι γιατροί εντόπιζαν το πρόβλημα στην κακή

---

⁶² Βλ. Foucault, M. & Derrida, Z. (1994), Τρέλα και Φιλοσοφία (μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης), Αθήνα: Όλκος/ Μικρή Άρκτος, σ. 110 «Μπορώ άραγε να αμφιβάλλω για το σώμα μου, μπορώ να αμφιβάλλω για την τωρινή μου ύπαρξη; Το παράδειγμα των τρελών, των insani, με καλεί. Αλλά αν συγκριθώ μαζί τους, αν τους μιμηθώ, εξυπακούεται ότι, και εγώ, θα καταντήσω, σαν κι αυτούς, παράφρων, ανίκανος και ανάξιος για το εγχείρημα του διαλογισμού».

⁶³ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 450- 454

ποιότητα ζωής, η οποία πλέον, στη νεωτερική αντίληψη, αντικαθίσταται από τη σεξουαλικότητα και συγκεκριμένα από τον αυνανισμό.⁶⁴

Εάν η σεξουαλικότητα είναι πια η αιτία όλων των πιθανών σωματικών δεινών, ο αυνανισμός είναι παθολογία, μία αυτοπαθολογία που ξεκινάει από το ίδιο το παιδί. Πώς μπορεί όμως ένα παιδί να είναι ένοχο για μία τέτοια σημαντική επιλογή; Μια φυσική εξήγηση θα ήταν η φυσική του ροπή, αλλά στην ιατρική του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα η φύση του έφηβου σώματος ουδεμία σχέση διατηρούσε με τον αυνανισμό, αφού υπήρχαν και περιπτώσεις αυνανισμού στην προεφηβική ηλικία, όπως αρκετά παιδιά που από την παιδική ηλικία φάνηκαν να αποκτούν τη συνήθεια αυτή έπειτα από τυχαία επαφή με τα γενετικά όργανα, όπου η τριβή προκαλούσε μια αξιοπερίεργη διέγερση. Μια τυχαία μηχανική κίνηση, λοιπόν, ή, χειρότερα, αποτέλεσμα αποπλάνησης από έναν ενήλικα, από μία εξωτερική πηγή που υποκινούσε την παράνομη επιθυμία, θέτοντας για μια φορά το ζήτημα της στενής επιτήρησης «από κούνια». Η φύση, επομένως, κανένα ρόλο δεν παίζει στην υπόθεση του αυνανισμού, σε αντίθεση με τους κοντινούς ενήλικες, τους γονείς ή τους παιδαγωγούς, με τα απρόσεκτα αγγίγματα του παιδικού σώματος αλλά και τις τροφούς, με τις επιτηδευμένες διεστραμμένες κινήσεις του, που υποβάλλουν το παιδί σε μία διαδικασία αναζήτησης του αυτοερωτισμού. Η αποπλάνηση αποτελεί βασικό πυλώνα της εκστρατείας της απαγόρευσης, επικεντρωμένη όχι σε άγνωστους κινδύνους αλλά στο ίδιο το στενό περιβάλλον, που έχει άμεση πρόσβαση στο σώμα, ενοχοποιώντας ουσιαστικά τον οικογενειακό χώρο, παρά το ίδιο το παιδί και τη σεξουαλικότητά του, και κατ' επέκταση την οικογένεια σαν σύνολο και θεσμό, τους γονείς που αντί να αναλάβουν οι ίδιοι την ανατροφή των παιδιών, τα αφήνουν τα χέρια των οικιακών βοηθών, των επικίνδυνων αυτών ατόμων που καλύπτουν την ευθυνοφοβία τους και παραπλανούν με ευκολία τα παιδιά. Η γονική θέση και εξουσία τίθεται υπό αμφισβήτηση, αυτή τη φορά από τα υποκείμενα που εξουσιάζει, τα παιδιά, τους αυνανιζόμενους έφηβους, που στο πιθανό ασθενικό τους σώμα αναγνωρίζουν τις ευθύνες και την αδιαφορία των γονιών τους. Αναδύεται με αυτόν τον τρόπο η ανάγκη αναδιάρθρωσης της οικογενειακής δομής, μια σύσφιξη του χώρου, με την

---

⁶⁴ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 454- 458

απομάκρυνση των ενδιάμεσων και την αύξηση της γονικής επιτήρησης εντός στείρου σεξουαλικά περιβάλλοντος.⁶⁵

Ο διαρκής και ενδεδειγμένος έλεγχος κάθε κίνησης σε κάθε σημείο του σπιτιού είναι ο μόνος τρόπος πρόληψης της κακής αυτής μηχανικής συνήθειας και μόνον οι γονείς μπορούν να επιτηρούν τα παιδιά τους όταν ξυπνούν κι όταν ξαπλώνουν, να βάζουν τις κατάλληλες παγίδες ώστε να μπορούν ανά πάσα στιγμή να γνωρίζουν αν το παιδί έχει άρει την απαγόρευση. Το σώμα του παιδιού πρέπει να επιτηρείται στενά, να δεθεί, κυριολεκτικά, με το σώμα του γονέα, ώστε να διασφαλιστεί η αποφυγή της ηδονής, μέσω μιας σειράς πρακτικών, όπως το δέσιμο των χεριών του παιδιού με τα χέρια του ενήλικα ή το δέσιμο ακόμη σε έπιπλα. Μια τόσο στενή επαφή είναι η προβολή του γονικού πάνω στο παιδικό σώμα, μια συνεχής και επιβλητική παρουσία του γονέα στο χώρο, που κρύβει πίσω του την αναγκαία ανασυγκρότηση της οικογένειας. Μέχρι και τα μέσα του 18^{ου} οι παραδοσιακοί αστικοί και αριστοκρατικοί οικογενειακοί δεσμοί βασιζόνταν σε σχέσεις αμοιβαιότητας, συγγένειας, οικογενειακής και ταξικής, καταγωγής, καταμερισμού της γης και της όποιας περιουσίας κτλ. Η πατρική περιουσία δινόταν ολοκληρωτικά στον πρωτότοκο γιο, με στόχο να συνεχίσει την οικογενειακή ανάπτυξη και να διατηρήσει το υπάρχον οικονομικό κεφάλαιο, το οποίο μόνον σε έσχατες περιπτώσεις μεταβιβαζόταν σε κάποια γυναίκα της οικογένειας, πάντα με προϋπόθεση να διατηρηθεί το υπάρχον κεφάλαιο, οικονομικό και κοινωνικό. Αρχικά, η μεταβίβαση γινόταν από πατέρα σε γιο αλλά σταδιακά άρχισαν να αναζητούνται ευνοϊκότεροι όροι, παραμερίζονταν το φύλο. Καταλληλότερο παράδειγμα αποτελεί ο γάμος, που λειτουργούσε ως μέθοδος αύξησης του υλικού και συμβολικού οικογενειακού κεφαλαίου, βάζοντας πια τις γυναίκες σε κεντρική θέση όσον αφορά τη διαίωνη της πατρογονικής περιουσίας, αναπαράγοντας στρατηγικές αύξησης του υπάρχοντος κεφαλαίου με τη σύναψη ενός καλού, συμφέροντος γάμου. Ο γάμος θα εξασφάλιζε τόσο τη διαίωνη της γενεαλογικής ομάδας, άρα και την αύξηση της εργασιακής δύναμης της οικογένειας, όσο και τη δημιουργία ενός σταθερού περιβάλλοντος ανάπτυξης της πατρογονικής περιουσίας, εφόσον αυτή διαμοιραζόταν με μια οικογένεια αντίστοιχου ή μεγαλύτερου οικονομικού κεφαλαίου.⁶⁶ Η ανανεωμένη όμως δομή, η πυρηνική οικογένεια, περισσότερο συμπαγής και σωματοποιημένη, βασισμένη με μια πιο

⁶⁵ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 457- 465

⁶⁶ Bourdieu, P. (2006). Η αίσθηση της πρακτικής, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 235- 237

προσωπική σχέση μεταξύ γονέα- παιδιού, έχει ως θεμέλιο την παιδική σεξουαλικότητα, τον κίνδυνο που απειλεί το παιδικό σώμα, τον αυνανισμό που ανέδειξε τις παγίδες του διευρυμένου οικογενειακού χώρου – η διαβολική οικιακή βοηθός πρέπει να απομακρυνθεί και το γονικό σώμα να δεθεί στο εφηβικό, να μεριμνήσει για την ασφάλειά του. Ο περιορισμός του ενήλικου κύκλου, η πολιτισμική του συρρίκνωση επιτελέστηκε πάνω στο σεξουαλικοποιημένο παιδικό σώμα, επιτρέποντας μια περαιτέρω αύξηση της γονικών σχέσεων εξουσίας, της αλληλεγγύης και της σωματικής επαφής.⁶⁷

Η σωματική αυτή επαφή παραπέμπει στις υπονοούμενες αιμομικτικές χειρονομίες της διευρυμένης οικογένειας που δρομολόγησαν την ανανέωση της δομής της, πολλαπλά και επαναλαμβανόμενα αγγίγματα, βλέμματα, στενή επιτήρηση του σώματος που επιτρέπει την ανάδυση μιας σχεδόν ανεξέλεγκτης γονικής εξουσίας επί του σώματος του εφήβου. Οι γονείς καλούνται πλέον να διατρέχουν το σώμα λεπτομερώς, να εντοπίζουν ενδείξεις κινδύνου, να σιγουρεύουν την απαγόρευση του αυτοερωτισμού, να χτίσουν μια νέα ηθική ατζέντα, που όμως εγγράφεται σε ένα πεδίο μη ηθικής, εφόσον, όπως έχει προηγουμένως ειπωθεί, ο αυνανισμός δεν αποτελούσε εξαρχής ηθικό αλλά ιατρικό ζήτημα. Ο έλεγχος των γονέων διαπερνάται από μία ιατρική λογική με ανάλογες πρακτικές, παρεμβάσεις και αλλαγές, ώστε να προσομοιάζει στη σχέση γιατρού- ασθενή. Η οικογένεια γίνεται ένα είδος ιατρικού λειτουργού, που κάνει διάγνωση μέσα από έναν έλεγχο περιβεβλημένο από τον ιατρικό λόγο που όμως δεν μπορεί να τον αντικαταστήσει πλήρως και πρέπει να βρίσκεται σε ετοιμότητα για την απαραίτητη ιατρική συμβολή. Περιορισμός του εσωτερικού της χώρου αλλά άνοιγμα προς της εξωτερική γνώση, που ιατρικοποιεί τον εξελιγμένο πυρήνα. Η ιατρικοποίηση αυτή φαίνεται και από το ρόλο που ο γιατρός κατέχει στη νέα οικογενειακή δομή: εφόσον πια, μέσα από τη στενή επιτήρηση, οι γονείς ανακαλύψουν το πρόβλημα επόμενο βήμα είναι η θεραπεία, απαραίτητα με τη συναίνεση του ασθενή, του παιδιού που οφείλει να ομολογήσει για να μπορέσει να γιατρευτεί. Κι εκεί ακριβώς εισέρχεται ο γιατρός, που αναλαμβάνει το ρόλο του εξομολογητή, που θα κάμψει όλες τις αμφιβολίες και θα βοηθήσει το παιδί να βελτιωθεί. Η παιδική σεξουαλικότητα, λοιπόν, βρίσκεται υπό τον συνεχή έλεγχο των γονέων αλλά ταυτόχρονα εμπίπτει και σ' ένα καθεστώς εξομολόγησης, αυτή τη φορά στο γιατρό, σε ένα ιατρικό κι όχι θρησκευτικό πλαίσιο. Η ιατρική είναι στενά

---

⁶⁷ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 466- 471

συνδεδεμένη με την πυρηνική οικογένεια, τόσο στο εσωτερικό, μέσω της ιατρικοποίησης, όσο και εξωτερικά, μέσω του λόγου της ομολογίας. Λόγος που αποσιωπάται στο οικογενειακό εσωτερικό αλλά αρθρώνεται εκτός των στενών ορίων του πυρήνα. Η σεξουαλικότητα γίνεται το κέντρο του λόγου – ή του μη λόγου – και της δομής καθαυτής της οικογένειας, γίνεται μέρος των πρακτικών της εξουσίας της αλλά και εργαλείο νομιμοποίησης του λόγου και της πρακτικής της ιατρικής. Προκειμένου να εφαρμόσει την ιατρική γνώση που λαμβάνει σχετική με την παρεμπόδιση του παιδικού αυνανισμού, η οικογένεια υιοθετεί τα διάφορα ιατρικά εργαλεία που θα κρατήσουν το παιδί μακριά από την επικίνδυνη συνήθεια, λειτουργώντας ως αναμεταδότης της ιατρικής πρακτικής.⁶⁸

Ο σωματικός περιορισμός και η τόσο στενή επιτήρηση του παιδικού σώματος τον 19^ο αιώνα, σε μία προσομοίωση του κυνηγιού μαγισσών του 16^{ου}- 17^{ου} αιώνα, ήταν κομμάτι του συνεχούς της ιατρικής σχέσης που υιοθετήθηκε από την οικογένεια, θέτοντας σε πρώτο ρόλο την ιατρική ως ειδικό σε θέματα σεξουαλικότητας, αναιρώντας την παλαιότερη πιο τυπική σχέση. Ιατρική και οικογένεια εμπλέκονται σε ένα παιχνίδι καταμερισμού των εργασιών πάνω στο σώμα, με την οικογένεια να αναλαμβάνει το ρόλο του αυστηρού ελεγκτή που δρα υπό καθεστώς σιωπής ενώ ο γιατρός είναι ο ειδικός, ο εξωτερικός παράγοντας που θα δράσει πάνω στη σάρκα του παιδιού διαμέσου του λόγου και θα το οδηγήσει στην ομολογία χρησιμοποιώντας τις παραδοσιακές χριστιανικές πρακτικές. Ο καταμερισμός των σωματικών διεργασιών χτίζει ένα πλέγμα ιατρικής- οικογένειας, όπου παθολογία και ηθική διαπλέκονται υπό την στενή επιτήρηση της σεξουαλικότητας εντός κι εκτός οικογενειακού πυρήνα, ξεκινώντας μια διαδικασία κανονικοποίησης.⁶⁹

Κάθε έκφανση αυτής της νέας οικογένειας ήταν ουσιαστικά αποτέλεσμα της απαίτησης να γίνεται η οικογένεια καθόλα υπεύθυνη για το σώμα του παιδιού, ξεκινώντας από τη σωματική του ακεραιότητα, τη διατήρηση της ζωής του, στοχεύοντας σε μία μεταγενέστερη πολιτική και οικονομική του εκμετάλλευση. Ο μηχανισμός επιτήρησης της παραδοσιακής διευρυμένης οικογένειας έπρεπε, επομένως, να αντικατασταθεί από την περιορισμένη πυρηνική οικογένεια και τις τεχνικές της, εκείνες της καθαρής διασφάλισης της υγείας και της ζωής εν γένει αλλά και τις άλλες του λεπτού ελέγχου και της σωματικής εκγύμνασης. Το κράτος δαπανεί

⁶⁸ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 472- 478

⁶⁹ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 480- 481

χρήματα και χρόνο στη νέα οικογένεια και τα μέλη της, οπότε μέσω των νέων πρακτικών διασφαλίζει ουσιαστικά ότι οι δαπάνες δεν θα κατασταθούν άσκοπες εξαιτίας ενός πρόωρου θανάτου. Ωστόσο, ολόκληρη η αντιαυνανιστική εκστρατεία είναι κομμάτι ενός ευρύτερου πλάνου επιτήρησης, εκείνου της φυσικής εκπαίδευσης των παιδιών, της εκπαίδευσης που ανήκει αποκλειστικά, σχεδόν, στους γονείς, χωρίς παρεμβολές τρίτων (παιδαγωγών, υπηρετών, οικοδιδασκάλων), ώστε να εξασφαλίζεται η άμεση επιτήρηση αλλά και της εκπαίδευσης δεσμευμένης σε κάποιους κανόνες ορισμένης ορθολογικότητας, που φροντίζει αφενός για την υγεία και την ευεξία των παιδιών αλλά αφετέρου δρομολογεί την εκγύμναση κανονικών σωμάτων, την αποφυγή της παρέκκλισης, μέσω μιας σειράς πρακτικών παρόμοιων με εκείνων που υιοθετεί η περιορισμένη οικογένεια. Ο περιορισμός αυτός και η εγκαθίδρυση των νέων τεχνικών διείσδυσης στο σώμα ανοίγουν ένα νέο πεδίο παρέμβασης, επιτρέπουν την ανάδυση μιας εξουσίας που μέσα στην οικογένεια παρουσιάζεται με τη μορφή της ιατρικής παρέμβασης. Μπορεί, λοιπόν, το κράτος να ζητάει από την οικογένεια να αναλάβει τη διατήρηση της παιδικής υγείας και ζωής με στόχο την ανάδειξή τους σε χρήσιμα πρόσωπα για το ίδιο αλλά προτίθεται, ταυτόχρονα, να αναλάβει την εκπαίδευση τους, διαμορφωμένη πλήρως από τις τεχνικές των μηχανισμών του, περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο την πιθανή εκτεταμένη γονική εξουσία σε ό, τι αφορά της λειτουργίες επί της ζωής και της αποτελεσματικότητας, επιτρέποντας την κυριαρχία της πάνω στα σώματα στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού αλλά διασφαλίζοντας την μετέπειτα παραχώρησή της στους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, ώστε να διαμορφώσουν οι ίδιοι το απαραίτητο χρήσιμο και λειτουργικό σώμα των δεξιοτήτων. Ο γονέας δεν θα σταματήσει να έχει την εξουσία πάνω στο σώμα του δικού του παιδιού αλλά, ταυτόχρονα, προκειμένου να τη διατηρήσει πρέπει να παραχωρήσει ένα μέρος της στην εκπαίδευση, η οποία θα αναπτύξει τις απαραίτητες δεξιότητες του παιδιού. Οι γονείς δεσμεύονται, μπαίνοντας σε ένα φαύλο κύκλο επιτήρησης και αποτροπής του αυνανισμού, της παιδικής σεξουαλικότητας, αφού θα επιτηρούν χωρίς πότε δεν θα καταφέρουν να τα αποτρέψουν αλλά ταυτόχρονα θα προετοιμάζουν συνεχώς το σώμα για τον έλεγχο από τους έτερους μηχανισμούς αποδοτικότητας. Η γονική εξουσία είναι πρακτικά ανύπαρκτη και οι γονείς είναι θύματα της απάτης των μηχανισμών, προετοιμάζοντας το παιδικό σώμα για τη δική τους εξουσία και τους ελεγκτικούς της μηχανισμούς.⁷⁰

---

⁷⁰ Foucault, M. (2019). Οι μη κανονικοί, ο.π., σσ. 482- 490

Επίλογος

Το σώμα, ως φορέας και δέκτης των πρακτικών των εξουσιαστικών μηχανισμών διαμορφώνεται πλήρως από τις δομές που η ίδια η εξουσία κατασκευάζει και εκγυμνάζεται ανάλογα ώστε να λειτουργεί στη λογική μιας αποτελεσματικότητας, μιας μεγιστοποίησης της χρησιμότητάς του, υπό το πρίσμα μιας οικονομίας βασισμένης σε αρχές πολιτικής οικονομίας και ελεύθερης αγοράς. Ο Michel Foucault τονίζει το σώμα ως υλικότητα, που διαμορφώνεται σωματοποιώντας τους εξαναγκασμούς στους οποίους το υποβάλλουν οι μηχανισμοί πειθαρχίας, κομμάτι μιας τεχνολογίας του σώματος που το επενδύει πολιτικά και ανατομικά. Εγγράφονται, έτσι, στο σώμα όλες οι αρχές μέσω της ορθής εκγύμνασης, αυτής της ανατομικής διαμόρφωσης του σώματος ως μηχανή, που δεν μιμείται, γαλουχείται από την αυστηρή οργάνωση του χώρου και του χρόνου, που συμβαίνει με τέτοιο τρόπο ώστε η σάρκα να λειτουργεί μηχανικά, να εκμεταλλεύεται κάθε δράση ώστε να επιτυγχάνει την απαιτούμενη μέγιστη λειτουργικότητα. Η πειθαρχία γυμνάζει τα σώματα, δεν στοχεύει απλώς στον περιορισμό αλλά στην επίτευξη όσο το δυνατόν μεγιστοποιημένων και εύχρηστων αποτελεσμάτων. Το βλέμμα, η παρατήρηση είναι μια μέθοδος εκγύμνασης του σώματος- μηχανής, μέσω του διαρκούς ελέγχου σε κάθε τομέα της ζωής.⁷¹ Μια τέτοιου είδους επιτήρηση γίνεται φανερή εντός των σωφρονιστικών ιδρυμάτων, όπου υπό το πρότυπο του μοναστηριακού προγράμματος, οι κρατούμενοι λειτουργούν με ένα αυστηρό πρόγραμμα ακολουθώντας τακτικές ασχολίες που εγγράφουν στο σώμα την πειθαρχία και την υπακοή, αφήνοντας πίσω την εκδικητική ποινική διαδικασία του μεσαίωνα και τον βάρβαρο σωματικό κολασμό. Η ψυχιατρική, που γίνεται αδιάσπαστο κομμάτι της εκδίκησης, διαμορφώνει μια συνθήκη υποκειμενοποίησης της πράξης, θέτοντας στο επίκεντρο το πρόσωπο και όχι την ίδια την πράξη ενώ εκκινεί την επικρατούσα, ακόμη και σήμερα, ιατρικοποίηση της παραβατικότητας, που γίνεται συνώνυμη της «εγκληματικής φύσης», ως εφάμιλλο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του παραβάτη, που εκδηλώνεται συνήθως από μικρή ηλικία. Η κατασκευή του αποτελεσματικού σώματος μηχανής εντός των φυλακών επιφέρει αφενός το σωφρονισμό του κατάδικου, τη μετατροπή του από εγκληματία σε ηθικό πολίτη, τον καθιστά χρήσιμο

---

⁷¹ Foucault, M. (2011), *Επιτήρηση και τιμωρία*, ο.π., σσ. 195- 200 και Foucault, M. (1994). *Το μάτι της εξουσίας*, ο.π., σ. 17

μέλος του πληθυσμού εντός του οποίου θα δράσει ξανά με τη μέγιστη αποτελεσματικότητα, στα πρότυπα της αναγκαίας βιοπολιτικής, ως σώμα- είδος.

Αντίστοιχα, το σώμα της σεξουαλικότητας εμφορείται από πρακτικές της παραγωγικής εξουσίας που επικεντρώνονται στην επιτήρησή του. το σώμα ηδονής δεν καταστέλλει την επιθυμία παρά επιδιώκει τον έλεγχο του δομώντας έναν ισχυρό βιοϊατρικό λόγο κατασκευής της (μη) κανονικότητας. Η μη κανονικότητα είναι αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης της ανωμαλίας σε αυτόν τον λόγο, η οποία προβάλλεται στο μέγιστο βαθμός της πάνω στο σώμα του αυνανιζόμενου νέου, που μετατρέπεται σε ηθικό πανικό του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Ο αυνανισμός γίνεται αιτία της νοσηρότητας του σώματος, πηγή κάθε ασθένειας αλλά και της μυθικής πολύμορφης ασθένειας που συγκεντρώνει κάθε πιθανό σύμπτωμα και πιθανότατα οδηγεί στο θάνατο. Η σεξουαλικότητα δεν αποτυπώνεται ως πρακτική αλλά ως πολλαπλά συστήματα εξουσίας επί των σωμάτων, που λειτουργούν ταυτόχρονα ως εστίες εξουσίας και παραγωγοί γνώσης και αλήθειας. Το πλέγμα γνώσης- εξουσίας που αναπτύσσεται στο πεδίο της σεξουαλικότητας εμφανίζεται με τη μορφή συστημάτων βασισμένων στο σώμα και τον έλεγχο γύρω απ' αυτό, που επικράτησαν το καθένα στο δικό του χρόνο, παράγοντας περαιτέρω εξουσία και γνώση: το σώμα της υστερικής γυναίκας, υφιστάμενο έναν τριπλό καθορισμό, ως σώμα καθαρά ηδονικό, που παραπέμπει σε μια ορισμένη παθολογία, θέτοντας το υπό τον έλεγχο των ιατρικών πρακτικών, καθορίζοντάς το, αρχικά, ως σώμα παθογένειας αλλά και υπό μία κοινωνική επιτήρηση, μέσω της υποχρέωσης διασφάλισης του πληθυσμού, μέσα από τον βιολογικό ρόλο της γυναίκας εντός της οικογενειακής δομής, που περιβάλλεται από μια ηθική αφήγηση περί αγωγής των παιδιών και διατήρησης της οικογενειακής συνοχής, διαμορφώνοντας ένα πρότυπο καλής- κακής γυναίκας (ενός τύπος doctor Jeekyll και mister Hyde), της μητέρας που υστερικοποιείται, υποκινούμενη από τις ηδονές και μετατρέπεται σε αρνητικό πρότυπο. Σε μία αντίστοιχη λογική, η κινδυνολογία της παιδικής σεξουαλικότητας, που περιστρέφεται γύρω από ηθικούς και ιατρικούς προβληματισμούς, θέτει το σώμα του παιδιού υπό συνεχή επιτήρηση, περνώντας το από διαδικασίες λεπτού ελέγχου καθενός από τους «ειδικούς», του γονέα, του γιατρού, του ψυχολόγου, του δασκάλου, που προσπαθούν να αποτρέψουν την προσκόλλησή του στην επικίνδυνη συνήθεια του αυνανισμού, κατασκευάζοντας ολόκληρη την εκστρατεία καταπολέμησής του αλλά και ένα σύνολο πρακτικών και θεωρητικών γνώσεων για το παιδικό σώμα και την

σεξουαλική του ροπή. Όσο για τα ζευγάρια που ακόμη δεν έχουν τεκνοποιήσει, τα σώματά τους μπαίνουν σε καθεστώς στενού ελέγχου, μέσα από κάθε είδους προτροπή στη γονιμοποίηση, με δημόσια μέτρα «στήριξης» και μία συνεχόμενη πίεση πραγμάτωσης του σκοπού τους, που δεν είναι άλλος από την αύξηση του πληθυσμού, την ισχυροποίηση του κοινωνικού τους χώρου. Τέλος, τα σώματα εκείνα που δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των κανονικών επιθυμιών και φανερώνουν σημάδια διαστροφής, η παρέκκλισή τους αποδίδεται σε μία βιολογική και ψυχιατρική παθολογία, που μπορεί να αναλυθεί μόνο με όρους ιατρικής και να προβλέψει τους κινδύνους και τις περαιτέρω ανωμαλίες που μπορούν να εμφανιστούν, κάνοντας μια χαρτογράφηση της μη κανονικότητας. Κάθε μία από αυτές τις μορφές παραγωγής σεξουαλικότητας καταδεικνύει πως η ίδια δεν είναι ένα φυσικό χαρακτηριστικό που καταστέλλεται από τις διάφορες δομές εξουσίας αλλά ένα συνολικό σύστημα στρατηγικών γνώσης και εξουσίας, στις οποίες κεντρικό ρόλο παίζει το ίδιο το σώμα, ως δομή, με τις ηδονές, τις επιθυμίες, την πειθαρχία και τον έλεγχό του, μία ακόμη έκφανση της βιοεξουσίας, που επιδρά τόσο ανατομικά όσο και βιολογικά στο σώμα, ώστε να το καταστήσει λειτουργικό ον εντός του πληθυσμού.⁷²

---

⁷² Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, Ι, ο.π., σσ. 119- 124

Βιβλιογραφία

Bourdieu, P. (2006), Η αίσθηση της πρακτικής (μτφρ. Θεόδωρος Παραδέλλης), Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Bourdieu, P. (2019), Η ανδρική κυριαρχία (μτφρ. Έφη Γιαννοπούλου), Αθήνα: Πατάκης

Foucault, M. (1987), Εξουσία, γνώση και ηθική (μτφρ. Ζήσης Σαρίκας), Αθήνα: Ύψιλον

Foucault, M. (2011), Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος), Αθήνα: Πλέθρον

Foucault, M. (1991), Η μικροφυσική της εξουσίας (μτφ. Λίλα Τρουλινού), Αθήνα: Ύψιλον

Foucault, M. (2011), Ιστορία της σεξουαλικότητας, I. βούληση για γνώση (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος), Αθήνα: Πλέθρον

Foucault, M. (2003), Ιστορία της σεξουαλικότητας: II. η χρήση των απολαύσεων (μτφρ. Γιώργος Κωνσταντινίδης), Αθήνα: Ράππα

Foucault, M. (2019), Οι μη κανονικοί, Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας, 1974-1975 (μτφρ. Σωτήρης Σιαμανδούρας), Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας

Foucault, M. (1994), Το μάτι της εξουσίας στο Πειθαρχία και γνώση (επιμ. Κουζέλης, Γ. & Σολομών, I., μτφρ. Ιωσήφ Σολομών), Αθήνα: Νήσος

Foucault, M. & Derrida, Z. (1994), Τρέλα και φιλοσοφία (μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης), Αθήνα: Όλκος/ Μικρή Άρκτος

Foucault, M. (2017), Φυλακή// Κυβερνολογική: Δύο κείμενα (μτφρ. Δημήτρης Κόρος), Θεσσαλονίκη: Ακυβέρνητες πολιτείες

Macherey, P. (2013), Φουκώ και Μαρξ: το παραγωγικό υποκείμενο (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος), Αθήνα: Εκτός Γραμμής

Marx, K. (2010), Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Τζανάκη, Δ. (2016), Η ιστορία της {μη}κανονικότητας: Η σφίγγα πρέπει ν' αυτοκτονήσει. Ο Οιδίποδας κυριαρχεί, Αθήνα: Ασίνη